

NA FRONTI

revija za vojaško zgodovino

številka 2 / april 2003

ISSN 1580-7282

Kazalo

- 3. **BEGUNSKI DNEVNIK**, Natalija Prinčič
- 6. **ZVON IZ MARTINŠČICE NA KRASU**, Roberto Lenardon
- 9. **OPUSTOŠENJE SOLKANA**, Rok in Jordan Boltar
- 13. **SPOMINI LORENCA PRESTORJA**, Drago Sedmak in Jakob Marušič
- 17. **AUGUST ARČON**, David Birsá
- 20. **DR. JULIUS KUGY - GORSKI REFERENT**, Simon Kovačič
- 27. **ERWIN ZEIDLER VON GÖRZ - BARON GORIŠKI**, Renato Podbersič ml.
- 30. **ČEŠKI POLKI V PRVIH BITKAH NA SOŠKI FRONTI**, René Šobora
- 35. **PRVI LETALSKI NAPAD NA LJUBLJANO**, Renato Podbersič ml. in Vili Prinčič
- 39. **PODGANJA NADLOGA**, Tomaž Velnar
- 41. **MEDALJE ZA HRABROST - ODLIKOVANJE JUNAKOV**, Klement Mal
- 45. **ZNAČKE Z MOTIVI BOJIŠČ MED PREDELOM IN KRKOM**, David Erik Pipan
- 48. **SPOMENIK HRABRIM BRANITELJEM ROMBONA**, David Erik Pipan
- 53. **POLAVTOMATSKA PIŠTOLA MODEL 910**, Jakob Marušič
- 59. **STRELSKI PERISKOP KAUČIČ - SLOVENSKI IZUM**, Mitja Juren
- 62. **ITALIJANSKI METALEC RAZSTRELILNIH CEVI „BETTICA“**, dipl. ing. Jaka Ciglar
- 64. **DVE ZGODBI**, Tadej Munih
- 65. **PRVA SVETOVNA VOJNA V MUZEJU NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE V LJUBLJANI**, Marko Štepec
- 73. **OJ DOBERDOB, SLOVENSKIH FANTOV GROB ...**, Vili Prinčič
- 74. **FOTO ALBUM**

NA FRONTI, revija za vojaško zgodovino, številka 2, april 2003

Izdajatelj: **Društvo soška fronta Nova Gorica**, ul. Nikole Tesle 19, Šempeter pri Gorici, glavni urednik: **Jakob Marušič**, odgovorni urednik: **David Erik Pipan**, tehnični urednik: **Simon Kovačič**, uredniški odbor: Simon Kovačič, Jakob Marušič, David Erik Pipan, Vili Prinčič, lektorica: Ines Kovačič, oblikovanje in priprava za tisk: A-media d.o.o., tisk: Tiskarna Janežič

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Prepovedano je vsako kopiranje in razmnoževanje brez pisnega dovoljenja uredniškega odbora in avtorjev prispevkov.

Risba na naslovnici: Zračni spopad nad Vipavsko dolino (iz: La domenica del Corriere, marec 1916)

Na zadnji strani: Značka 15. gorske brigade (zbirka David Erik Pipan)

www.drustvo-soskafronta.si

BEGUNSKI DNEVNIK

Natalija Prinčič

Znano je, da so že v prvih dneh vojne v Posočju skoraj celotna Brda takorekoč brez strela prišla v roke prodirajoči italijanski armadi. Ker ni bilo časa za evakuacijo, so avstrijske oblasti briško prebivalstvo prepustile negotovi usodi. Majhnemu številu prebivalcev je sicer uspelo pravočasno umakniti se proti Gorici in nato nadaljevati pot v begunstvo v kako avstrijsko deželo, velika večina pa je kar doma pričakala prihod Italijanov.

Pred časom je iz nekega pozabljenega predala pokukal mali zvezček, v katerega si je mlada Natalija Prinčič iz Kozane vestno zapisovala dogodke tistih usodnih dni. Dnevnik je začela pisati 30.5.1915, to se pravi nekaj dni po italijanski zasedbi Kozane in Brd. Pri Prinčičevih je šlo za eno tistih družin, ki jih je nenaden izbruh vojne prisilil, da so begunstvo preživeli ločeno. Družina Prinčič (šlo je za mamo, štiri hčerke in sina; oče oz. mož je umrl že leta 1911) je tedaj živela v goriški mestni četrti Placuta, v Kozani pa so živeli mamini starši. Štirinajstletna Natalija in sedemnajstletni Ivan sta tiste usodne dni bila na obisku pri starih starših. Vse se je zgodilo tako iznenada in hitro, da jima ni uspelo pravočasno vrniti se v Gorico. Begunstvo je torej družina preživela ločeno. Goriški del je leta 1915 preživel v Avstriji, kozanski del pa v Južni Italiji. Zanimivo je, da v svojem dnevniku Natalija Prinčič zelo poredkoma omenja mamo in sestre.

Celotnega dnevnika seveda ne moremo objaviti, ker je predolg. Zato se bomo omejili le na čas, ki ga je družina po izbruhu sovražnosti preživljala v Brdih in pa njeno potovanje do končne postaje, ki se je imenovala Piedimonte d'Alife v pokrajini Caserta, nedaleč od Neaplja. V Gorici se je celotna družina ponovno srečala šele spomladi 1919. Vrnili so se vsi, razen stare mame, ki je umrla v Južni Italiji.

Takole piše Natalija Prinčič:

Kozana, 30. maj 1915 - nedelja

Kakor vsako jutro, tako sem tudi ta dan vstala ob 6. uri. Skuhala sem kafe in pospravljala do 7. ure. A še nisem dokončala, ko je prišel Nute Toninov in nekaj orožnikov naznaniti, da moramo do 9. ure vsi iti iz Kozane. Prestrašena sem brž tekla povedat na kambro, kjer so še vsi spali. Ivan je ravno molil jutranjo molitev z Maksom. Naglo je vstal Ivan in vsi drugi in smo hiteli brž nakladat riž, cukrer in drugo. A nismo utegnili vsi popiti kafe, ko so prišli orožniki in ukazali, da moramo iti. Žalostno smo se poslovili od hiše ob 9. uri. Tata (stari oče), stara mati, Makse in Ivan so šli s kareto, jaz pa z drugimi v spremstvu orožnikov v Lukovo brajdo. Ko smo dospeli tja, je Ivan napravil ogenj in smo skuhali kokoš in riž na župi. A kmalu je začel padati dež in potem ni nehal več cel dan in celo

noč. Pod noč je nekaj ponehal. Jaz in Marcelina smo spale skupaj na "plešni", kar naenkrat se je ulil dež in vse mokre smo šle v hišo, tresla sem se od mraza. Drugi dan pa smo šli ob 2. urah v Dolenje. Bilo je vse mokro in blatno, vsi so jokali, od najmanjšega do največjega. Do križade sem nesla Tončko od Francke, tam pa sem jo dala mami na kareto. Na križadi sem ob 4. uri popoldne šla z drugimi v

Begunska družina iz Kozane, fotografirana v Noli (It) leta 1918. (zbirka Goriški muzej)

avtomobil. Med potjo smo se skoraj dvakrat prevrnili in avto je tako počasi vozil, da smo dospeli v Dolenje šele ob 11. uri zvečer. Namesto dveh ur smo porabili kar sedem, da smo prišli v Dolenje. Ko smo prišli tja, so nas namestili v eni štali, kjer se je že trlo domačinov. Vse je jokalo in ječalo. Končno sem našla Tildo z Gorjave in sem spala z njo. Opolnoč so nosili vodo in kruh. Vzela sem malo vode in malo kruha, pa ga nisem jedla.

2. junija 1915 - sredo

Prestrašeni smo iskali eden drugega. Ob 9. uri so prinesli vsakemu kos kruha in opoldne makarone. Bil je začetek "makaronov"!

4. junija

Prišli so Livija in Tilda in drugi, ki so ostali na Dobrovem. Ravno ta dan sem bila pri stari mami v Dolenjah. Jaz sem bila v Hrvaciji pet minut od tam. Ko sem šla proti Hrvaciji z Ivanom, smo srečali Nuteta Toninovega in Čanča Žutnega, vklenjena so ju peljali v Dolenje. Zraven so peljali nekega vojaka na verigi zvezanega. Jaz sem hodila spat k Tildi. Čez dan sem bila pri mami. Tako je bilo osem dni. Potem smo se preselili v Podcerovo, kjer smo ostali še precej dolgo.

5. junija

Topovi so venomer grmeli. Pravili so, da so ustrelili gosp. fajmoštra iz Kozkega.

6. junija

Topovi so grmeli brez prestanka. Tako tudi 7., 8., 9. itd.

10. junija

Aretirali so kozanskega in biljanskega župnika.

13. junija

S Tildo sva šli v Kozano po nekaj oblek. Šli sva mirno, brez zadržkov. Stric France je močno zbolel.

21. junija

Prileteli sta dve avstrijski letali nad Dolenje. Eno je poletelo celo nad Videm. Tega dne sem bila zelo preplašena, ker je avstrijsko letalo nad križado odvrгло tri bombe in vojaki so streljali nanj s puškami. Ena krogla je padla "nuni" Mužičevi na glavo.

23. junija

Neka žena se je ubila, ko je padla po stopnicah.

24. junija

Dobili smo dovoljenje, da lahko gremo domov.

25. junija

Ivan je dobil žvež.

26. junija

Starega očeta in tri Biljance so gnali v Dolenje. Iz Pilesja je prišlo mnogo ljudi.

28. junija

Ivan je šel nakladati hruške k nekemu kmetu.

4. julija

Zopet sem odšla v Kozano z Vitorijo Filičeva. Srečali sva vojake, ki so naju pustili naprej.

Sem ostala v Martnjaku 14 dni, ker je bila Kozana močno bombardirana.

7. julija

Z Ivanom sva šla v Skrljevo k "Lisici" jest hruške. Dali so nam tudi kozla in drugo.

9. julija

Bilo je grozno bombardiranje.

16. julija

Ljudje so govorili, da bomo odšli proč.

20. julija

Bil je pogreb nekega majhnega otroka. Šla sem v Kozano in sem se vmila domov zvečer ob 9. uri. Spala sem v Hrvaciji in drugo jutro sem šla v Cerovo. Tam so še vsi spali.

23. julija

Ob 6. uri zjutraj smo odšli v Italijo, v Videm. Šli smo skozi Čedad, ki je še kar lepo mesto. Videm je tudi krasno mesto, a smo se slabo imeli. Enkrat sem šla po menažo, kruh pa smo imeli prav dober.

27. julija

Kupila sem si nove čevlje za 8 lir.

28. julija

Pred odhodom so nam vsakemu dali po 1 liro za pot. Iz Vidma smo šli ob 8.30 zvečer. Močno je deževalo in sem bila vsa mokra.

29. julija

Ob 2. popoldne smo prispeli v Firence, kjer smo se imeli prav dobro. Ivan je bil za tolmača. Kupil si je nove čevlje za 16 lir.

4. avgusta 1915

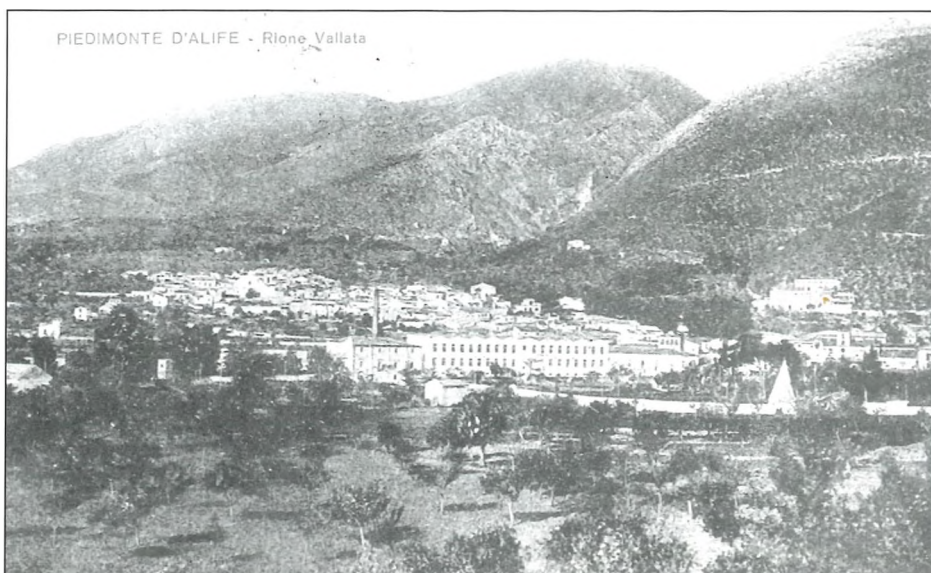
Ob 2. popoldne smo odpotovali iz Firenc. Pred odhodom so nam dali kar dosti salame. Bila je prav lepa "raja". Ravno ob 11.30 smo prispeli v Rim, kjer so nam dali mleko, kavo in dober kruh. V Rimu imajo zelo lepo in veliko postajo. Rim je zelo lep. Naslednje jutro smo odpotovali iz Rima. Med potjo sem videla zid, o katerem smo se učili v šoli, da sta ga zidala Rem in Romul. Od daleč sem videla Vatikan in cerkev Sv. Petra. Ob 11. uri smo prispeli v Capuo, kjer smo se razkropili. Nekateri Biljanci so ostali tam, mi pa smo šli s tramvajem naprej v Piedimonte. Med potjo mi je neka gospa dala 2 liri, ker sem ji povedala, da imam mamo v Avstriji. Ob 2. smo dospeli v Piedimonte d'Alife v pokrajini Caserta, nedaleč od Neaplja.

V dnevniku preseneča dejstvo, da so se prebivalci Brd kolikor veliko svobodno gibali in so prihajali do svojih vasi, ki so bile podvržene avstrijskemu obstreljevanju. Italijanske oblasti jih najbrž niso takoj izselile, ker so bile prepričane, da bo italijanska vojska kar se da hitro opravila s šibko avstrijsko obrambo in z napredovanjem enot ne bo potrebno evakuirati prebivalstva. Obstaja pa tudi drugačna možnost. Določenega števila Bricev niso takoj izselili, ker so bili Italijanom koristni, v smislu, da so verjeli, da Avstriji ne bodo nikoli bombardirali vasi, v katerih se nahajajo njihovi državljani.

V Južni Italiji so člani družine Prinčič in nekateri drugi begunci delali pri nekem grofu. Natalija se je tako dobro naučila italijanščine, da je bila celo za prevajalko pri sodnih zadevah, v katere so bili vpleteni begunci s Posočja. V dnevniku opisuje obiske, ki jih je s prijateljicami opravljala pri znanih in sorodnikih v bližnjih krajih dežele Kampanije. Obiskale so tudi nekatere slovenske župnike (iz Biljane in Kobarida). Na dolgo in široko pa Natalija opisuje ljudske navade v Kampaniji, natančno opisuje verske obrede, zlasti še procesije.

Na žalost dnevnik ni popoln. S prihodom Bricev v Piedimonte d'Alife se zapisovanje prekine (4. avgust 1915). Na naslednji strani je zapisan samo dan 30., nista pa napisana mesec in leto. Šele iz podrobnejše proučitve teksta je moč razumeti, da gre za 30.1.1917. V dnevniku torej manjkajo zadnji meseci leta 1915 in celo leto 1916.

Pripravil: Vili Prinčič

Piedimonte d'Alife (Caserta) – razglednica, poslana Nataliji Prinčič po povratku iz begunstva. (hrani Vili Prinčič)

ZVON IZ MARTINŠČINE NA KRASU

Roberto Lenardon

Živimo v času divje globalizacije, ko smo dobesedno bombardirani s kopico novic vseh vrst, ki nam jih televizija prinaša naravnost v naše domove. Vse to nas dobesedno poneumlja, saj obilice novic niti ne uspemo pošteno preleteti. Pri tem nam niti ne uspe zabeležiti razlike med pomembnimi in manj pomembnimi dogodki, tako da novica neredko dobi povsem svojstven, skoraj političen značaj, ker je pokazana kot polresnica, če že ne laž. V tem primeru gre za povsem nekorektno informacijo. Med izobiljem vesti iz sedanjosti skoraj ni več prostora za pripovedi od včeraj, zlasti tistih manjših. Pot si namreč utira mnenje, da je zgodovinski spomin odveč in nepomemben do take mere, da nam preteklost v nobenem primeru ne more koristiti. Upam pa si trditi, da nam je preteklost zmožna ponuditi veliko naukov in izkušenj, zlasti pa pričevanj in tragičnih doživetij naših dedov in staršev, znancev. Vse skupaj pa je bržkone sestavni del zgodovine človeštva, vendar ne tiste "uradne", tako posplošene in posladkane, ki jo najdemo v šolskih učbenikih. Ta način prikazovanja preteklosti se v stoletjih ni veliko spremenil, ne v oblikah in ne po vsebini. Zgodovinski spomin, spoznanje, kdo smo in od kod prihajamo, pa je predpogoj, ki je potreben za razumevanje lastne biti, lastne skupnosti, da se zavestno odločimo o lastni prihodnosti.

Med 1. svetovno vojno, ko so se spopadi nadaljevali preko vseh razumnih meja, so se vojaška poveljstva in civilne oblasti vseh vojskujočih se držav trudili, da bi prebivalstvu nudili celo vrsto razlogov in opravičil o nevzdržnem stanju in da bi jih prepričali, da morajo zdržati in potrpeti. Stanje je iz dneva v dan postajalo bolj grozljivo in absurdno. Predvsem je bilo potrebno prepričati prebivalstvo, da je vojna sicer grda, strašna in krvava, vendar ne do take mere, da je ne bi bilo mogoče prenašati in zdržati. Vse pa se bo normaliziralo, ko bo naposled prišla pričakovana zmaga. Zmaga bo rešila vse probleme, premagala bo bedo in kopico bolezni, ki so jih prinesle dolgotrajne vojne razmere. Rešila bo vsakovrstno izkoriščanje in bo po zmagi orožja ustvarila pogoje za socialni mir in nov zemeljski raj za zmagovalce. Veliko pozornosti so oblasti namenile takoimenovanemu razpoloženju na notranji fronti. Da bi prebivalstvu iz notranjih predelov držav prikazali, kaj je vojna, so po začetnem nasprotovanju dovolili nekaterim častnikarjem, da obišejo fronto ter da s teh potovanj napišejo svoje vtise. Pred objavo v časopisu so bili zapisi seveda temeljito cenzurirani.

V Italiji so zelo znameniti potopisi Barzinija in Fraccarolija, ki pa

nista nikoli uspela vojakom na fronti in njihovim družinam, pogosto nepismenim, prikazati stanja v razumljivem in vsem dostopnem jeziku. Uporabljala sta viskodoneče tone in sta s tem vojne dogodke razvrednotila ter jih spravila na raven športnih srečanj. Našla sta zabavno stanje tudi tam, kjer tega ni moglo biti. S takim načinom pisanja se je samo poglobila brazda med tistimi, ki so se morali vojskovati, in tistimi, ki so o vojnih dogodkih le prebirali v časopisih.

V avstro-ogrski državi je bila Alice Schalek (1874-1956) tista časnikarka, ki nam je zapustila odlične zapise in pričevanja s fronte. Dunajska novinarka je svoje članke podpisovala z moškim psevdonimom Paul Michaely in je soško fronto obiskala med pomladjo in poletjem 1916. Zapustila nam je čudovito poročilo, pa čeprav patriotsko obarvano. Zapis je odkrit, poln človečnosti, predvsem pa brez tiste neumesne retorike, ki je bila prisotna pri vseh drugih častnikarjih. Med zapisi z raznih vojnih odsekov soške fronte, ki jih je kasneje združila v knjigi z imenom "Am Isonzo -

Avstro-ogrski častniki, v sredini poveljnik 33. pehotne brigade, polkovnik Soós, pred poveljniško kaverno. (zbirka David Erik Pipan)

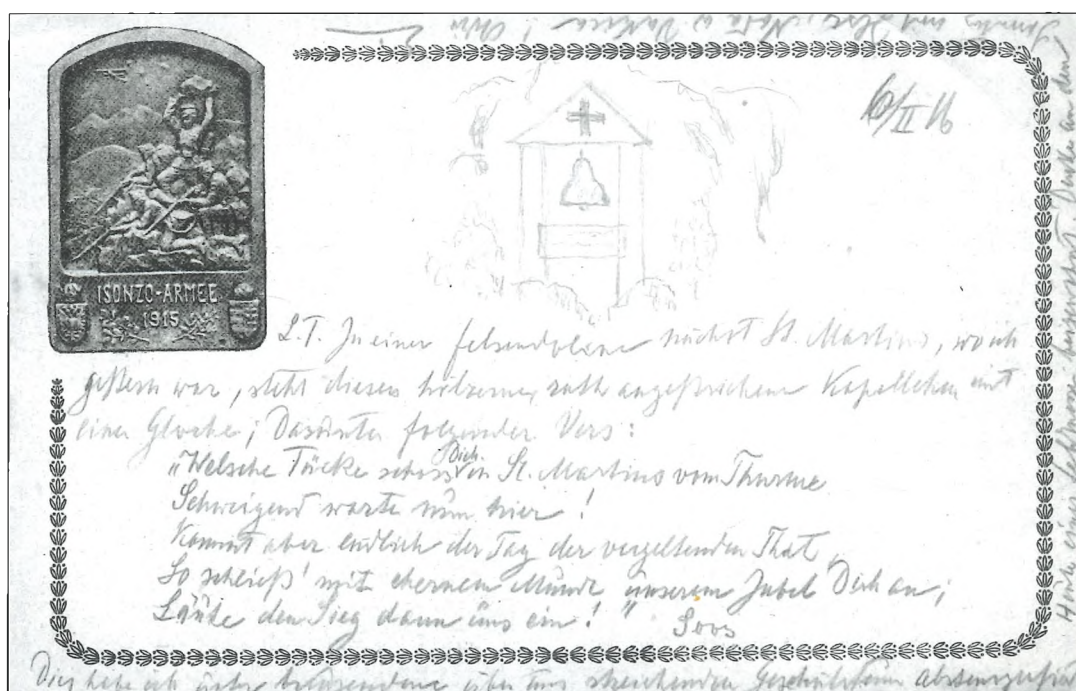
März bis Juli 1916 - Na Soči. Od marca do julija 1916", najdemo tudi več takih, ki govorijo o bojiščih na obronkih Krasa. Med temi je tudi zapis, ki zadeva njen obisk porušene Martinščine, male vasice na doberdobskem Krasu. Takole pravi:

»Pogled na porušeno vas me zagrabi in me ne izpusti več. Nad trpljenjem, nad milostjo, iznad vseh zemeljskih čustev, se dviguje in se v vsej svoji veličini uveljavi slikovita veličina te pokrajine. Od hiš so ostale pokonci le oblike pošastnega videza. V Martinščini je drugače kot v Pevmi oz. v Podgori. Tu je od trinadstropne hiše ostal pokoncu le vogal, ki se dviga navpično. Tam blizu pa stoji pokoncu cela stena z oknom vred. Temni obrisi se rišejo na svetlem obzorju na nekam čuden način ter ustvarjajo sliko, ki je skupek peklenske in umetniške domišljije. Medtem ko polnim s posnekti eno fotografsko ploščo za drugo, vojaki pritekajo z vseh strani. Radi bi se fotografirali zraven ruševin. Pri armadnem generalu nas čaka kosilo. Z veseljem privolim, ker smo na pohodu že sedem ur. Kot nekake sanje se ta obed prav neverjetno vključi med vse grozljive, neponovljive in slikovite stvari, ki sem jih videla danes. Generalovo bivališče se nahaja v neki dolinici. Navpične stene so prekrile z rdeče pobarvanim lesom. Oficirji niso zgubili užitka za polepšanje

prostora, ki jih obkroža in to kljub temu, da granate priletavajo tudi sem. Zelena drevesa pa tej sliki nudijo dodatno življenje. Neekslodirani sovražnikovi izstrelki so v okras vzdolž sten, v kotu tega čudnega dvorišča male trdnjave pa se nahaja na grobo obdelana miza. To so kontrasti na fronti. Toda najlepša stvar na tem neobičajnem dvorišču, ki ga je človek odtrgal divji naravi, je krhek in v rdeče pobarvan lesen stolpič, na katerem visi zvon. Gre za zvon iz cerkve v Martinščini, ki je padel z zvonika prvi dan vojne, med obstreljevanjem naših "zaveznikov". General je pod zvonom dal napisati naslednje verze:

"Italijanski izstrelek te je zbil z zvonika Martinščine. Danes čakaš tu v tišini! Toda ko bo končno napočil dan boja, ko bo pravici zadoščeno, se s svojim bronastim žrelom pridruži našemu veselju in napovej našo zmago!"
(Iz knjige »Am Isonzo - Na Soči«).

Gotovo gre za neznaten dogodek, skoraj nepomemben v veliki tragediji vojne. Za goriške ljubitelje vojaške zgodovine pa predstavlja ta zgodbica poseben čar, kajti točna lokalizacija doline z zvonom je bila do sedaj nepoznana. Nihče ni vedel, kje se nahaja, kako je

Vojnopoštna dopisnica z risbo kapelice in besedilom, ki je bilo napisano na leseni tabli. Dopisnico je svojemu bratu poslal podmaršal Emil Wagner.
(zbirka David Erik Pipan)

Današnja podoba doline, kjer je bila nekoč kapelica z zvonom. (foto David Erik Pipan)

izgledala in kaj je od nje ostalo. Njen obstoj je bil zaobjet v tistih nekaj vrsticah zapisa Alice Schalek. Lansko leto, med mojim obiskom v Novi Gorici, mi je prijatelj David pokazal fotografijo in me vprašal, če vem, kje se tisti kraj nahaja. Tudi brez branja kratkega zapisa na hrbtni strani fotografije mi je bil kraj znan, pa čeprav ga nisem v resnici nikoli videl. Šlo je prav za dolinico z zvonom in spominsko tablo. Prijatelj David mi je posodil sliko, nakar sva z bratom pričela z iskanjem na območju jugovzhodno od Martinščine (napotek je bil zapisan na hrbti strani fotografije). Oborožena z vojaškim zemljevidom in s fotografijami, ki so jih posnela italijanska izvidniška letala, sva pričela s temeljitim raziskovanjem terena. Ker nama letalski posnetki niso bili v veliko pomoč, sva pričela z obiskovanjem vseh dolinic na območju Martinščine. Poleg tega je Schalekova zapisala, da je obiskala dolinico, ki je bila poveljniško mesto in bivališče armadnega generala. Vemo pa, da je bil poveljnik soške armade general Borojevič, za katerega pa je znano, da ni nikoli zapustil svojega komandnega mesta v Postojni. Najbrž gre za drobno napako v prevodu. Schalek je po vsej verjetnosti govorila o generalu von Gelbu, poveljniku 17. pehotne divizije, ki sta ju sestavljali: 33. pehotna brigada (39. in 61. polk) ter 34. brigada

(41. in 46. polk), ki sta bili razmeščeni na tistem predelu bojišča na Krasu.

Istočasno je jamarska skupina iz Martinščine iskala kraško jamo, pravzaprav brezno - imenovano kravje brezno. Gre za kraško jamo, za katero pravijo, da je v davnih časih služila kot »pokopališče« bolnih živali. Vanjo so namreč domačini metali obolelo drobnico. Za jamo pa se je izgubila vsaka sled. Jamari so si preskrbeli potrebna dovoljenja in pričeli s kopanjem v dolinici, ki se nahaja blizu ceste med Dolom in Martinščino. Znano je, da so bili v dolini nastanjeni vojaki avstro-ogrške armade. Kljub prizadevanju in temeljitim kopanju pa dela niso dala zaželenih sadov, tako da je jamarska skupina opustila raziskovanje. Med najinim obhodom sva z bratom naletela prav na opisano dolinico. Nemalo sva se začudila, ko sva med kupi izkopanega materiala zagledala in prepoznala skale, na katerih je bila nekoč pritrjena lesena lestev. Vidna je bila tudi kaverna, ki je z izkopom dobila nekdanji videz. Po osemdesetih letih je dolinica z zvonom ponovno zagledala luč sveta.

Prevod: Vili Prinčič

OPUSTOŠENJE SOLKANA

Rok in Jordan Boltar

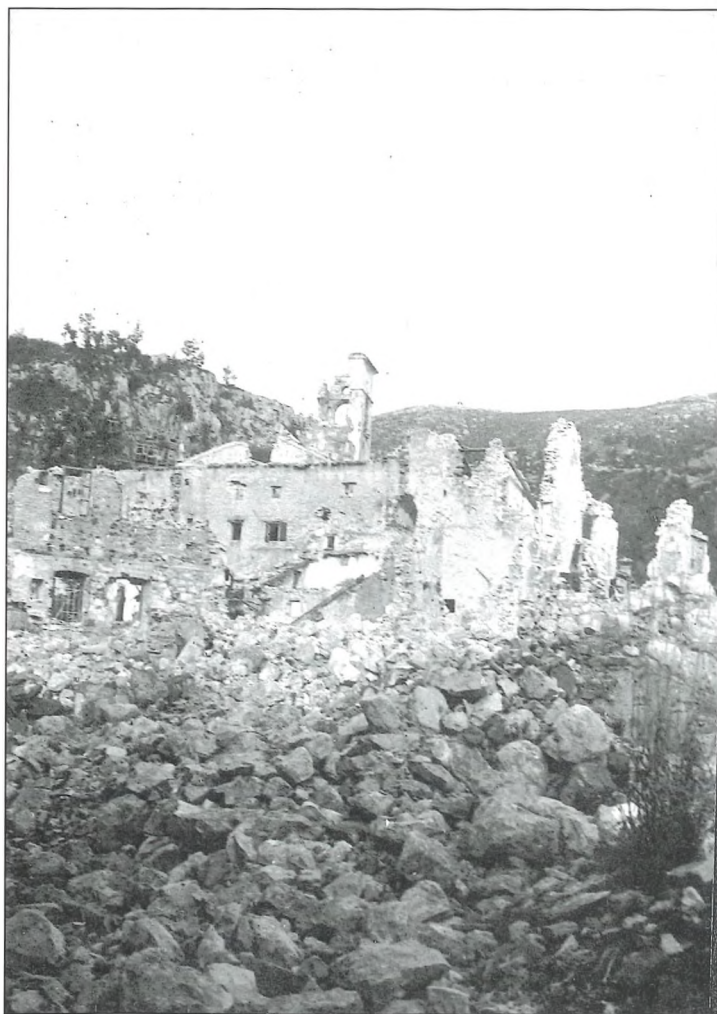
Članek o Solkanu v prvi svetovni vojni z naslovom »Opustošeni Soltan« je nastal kot izvirno poročilo časopisu »Slovenec« po »čudežu pri Kobaridu«, ki je kot 12. bitka na Soči zaključil 29-mesečno morijo v Soški dolini in na Krasu ter fronto za celo leto prestavil na zahod, globoko na italijansko ozemlje do reke Piave. Članek je bil napisan 24. novembra 1917, natanko en mesec po pričetku preboja pri Kobaridu, objavljen pa je bil 1. decembra 1917.

Avtor zapisa ni znan, najverjetneje je bil domačin, Soltanec, ali pa doma iz bližnje okolice Solkana. Očitno ga je po prihodu na to območje močno pretreslo stanje naselja (posebno obeh cerkva: cerkve v naselju in cerkve sv. Roka na pokopališču), ki je bilo od maja 1915 pa do italijanskega zavzetja Gorice in goriškega mostišča

avgusta 1916 relativno malo poškodovano. Od padca goriškega mostišča leta 1916 do oktobra 1917 pa je Soltan postal ena sama ruševina, saj je bil v ostriži frontnega dogajanja.

Članek me je kot rojenega Soltanca zelo pretresel. Vživel sem se v omenjena področja, zaselke in hiše, ki se še sedaj tako imenujejo. V mislih me je peljal petinosemdeset let v preteklost, v bedo, žalost in trpljenje predhodnikov, ki so ob vrnitvi na domove videli to veliko žalost in obup. In vendar se je soltanski rod, trden, potrpežljiv, žilav in trmast, ohranil, ponovno postavil naselje, ki nam je po strahotnem uničenju sedaj v ponos.

Zapis je zaradi izvirnosti predstavljen skoraj nespremenjen, z željo, da bi avtentično prikazal vsem vam stanje našega Solkana po oktobru 1917.

Ruševine cerkve svetega Štefana. (zbirka David Brezigar)

Soltan leži ob vznožju Sv. Gore in Sv. Gabrijela ter Sv. Katarine, ima torej nasproti tem višinam podobno lego kakor Šempeter nasproti Sv. Marku in Šobru. Bili pa so se za te višine najhujši boji. Na Sv. Katarino in proti Sv. Gabrijelu so Lah od jugovzhoda mogli pošiljati svoje čete le preko Solkana. Soltan temu primerno tudi izgleda. Strahovito je razdejan. Od farne cerkve do državne ceste in do »Klanca« je vse ena sama neizmerna groblja. Kdor hoče od državne ceste iti proti cerkvi, mora iti le preko hribov in dolin groznih razvalin. Le sem pa tja mole iz njih kosovi zidov, ki delajo pa vse prizorišče še bolj žalostno. V cerkvi je razsajal požar; granate so jo pa podirale. Vsa tla so pokrita z ruševinami oboka in strehe, ki je nikjer več ni, ter z zidovjem, ki je na tla popadalo. Cerkvenih klopi nikjer več ni, nikjer kakega sledu spovednic, nikjer prižnic, nikjer krstnega kamna, nikjer krasnih orgel in kora. Oltarji deloma še stojijo, ampak krog njih leže drobci marmornatih plošč, s katerimi so bili odeti; krog in krog vidiš glave in razbite roke in noge kipov angelov. Nikjer nobene slike v oltarjih; povsod ti zija strašna temna praznina nasproti. Tabernakelj na glavnem oltarju je razdejan in popolnoma razdejana je tudi marmornata obhajilna miza; grobnico pred glavnim oltarjem so nevidne sile odprle in črna jama pred teboj ti pravi, kako grozno je na tem svetem kraju vojska razsajala. V

oltarju Materje Božje stoji še kip, a brez zlate krone na glavi, brez zlatih okraskov, brez svilne odeje, brez pajčolana, le gol kip tam stoji; glava mu je ranjena in zdi se ti, kakor bi kri prihajala iz nje... To je pogled, ki človeka v dno duše pretrese. Zvonik je na severovzhodni strani razbit in zvonovi so bili popadali iz njega. Nikjer jih ni več! Uboga solkanska cerkev! Boš zopet kdaj mogla vstati iz neizmernih razvalin, v katere te je nesrečna vojska zasula? Nič manj žalosten pogled nudi cerkev sv. Roka na domačem pokopališču na Goriščku. Tudi ona je vsa zrušena. Strop in streha sta na tleh. Požar jih je bil uničil, povzročen gotovo po kaki zažigalni granati. Oltarji so vsi končani; ni jih več; tudi prižnice ni več. Židovi, ki so še ostali, so strašno poškodovani; židovi za glavnim oltarjem sploh porušeni. Mrtvašnica na pokopališču je tudi deloma razdejana. Sploh so granate solkansko pokopališče prav mnogokrat zadevale. Na dnu ene take doline snežnobela lobanja; med grobovi pa letajo podgane.

Na severni strani pokopališča pod zidom se nahaja še vedno ogromna množina velikokalibrskih sovražnih granat; zložene so v vrsto druga na drugo. Neposredno pred cerkvijo, a še na pokopališču, se pričinja vzpenjača, ki gre po zraku gori na »Hum«. Sedaj je stroj razbit; vzpenjača pa še vedno stoji. Onstran državne ceste med

to in ono, ki vodi na Sveto goro, so Lahi pripravili pokopališče za svoje vojake. Ogromno je. Stotine in stotine jih tukaj počiva. Sploh je veliko pokopališč po Solkanu. Drugo veliko pokopališče se nahaja na vrtu župnišča ob cesti južno od njega. Zidu ni več. Župnišče je razvalina. Pod župnišče so Lahi od dvorišča in baje sem napravili podzemeljski rov. Na dvorišču je neizmerna množina žice in železnih drogov. Pokopališče samo je precej lepo urejeno, najlepše, kar jih je v Solkanu. Tudi precej lepих nagrobnih, iz cementa napravljenih spomenikov je v njem. Pisani so pesniško, ognjevito, kakor znajo Lahi; a sovraštva do nasprotnikov celo na teh spomenikih miru in smrti niso znali zatajiti. Na enem bereš: Pinella Giovanni / Tenente del 94^a Regg.- Fant. / per non cedere un passo / della terra d'ITALIA / in cui primo aveva messo piede / cacciandone i turpi contaminatori / tre giorni e due notti / con calabrese tenacia / tenne contro i replicati contraattacchi / i pochi soldati, che erano con LUI / solo illuminandoli riscaldandoli / colla purissima anima / del proprio gran cuore. Morto 27-8-1917 Veliki S. Gabriele / Posero i compagni d'arme. »Turpi contaminatori« imenujejo Lahi naše vojake, ki so branili to, kar je bilo njihovega! Človek ne ve, ali bi njih fanatizem pomiloval ali se ogorčeno obrnil od njega.

Skladovnice velikokalibrskih italijanskih granat, ki so ostale v Solkanu po preboju. (zbirka David Brezigar)

Grajsko poslopje nasproti župnišču je po granatah strašno poškodovano. Drugače od župnišča do Droča nekateri zidovi še stojе, toda znotraj je prav vse porušeno. Zastonj upaš, da bi tu kaj dobil od svojega nekdanjega imetja. Ne perila, ne obleke, ne pohištva, ne kaj drugega ne pričakuj. Vse je izginilo. Tiste hiše, ki so stale nasproti kaverne: Makačeva, Ravnikova, Boštjančeva itd. tvorijo tak kup razvalin, da ne veš, kje je stala ena, kje druga. Tudi Marušičeva je grozovito strta. Ob Doljakovi ulici na potu v »Žabji

kraj« so hiše navidezno nekaj ohranjene. Toda samo navidezno. Te hiše gledajo proti Sveti Katarini in njih zidovi so v pritličju vsi spremenjeni v trdnjavske zidove, iz katerih zijajo ven strelne line. Zadaž za hišami po dvorišču so bivali v kritjih laški vojaki; po brajdah so pa pokopališča. Eno tako je tudi v Čubejevi brajdi. V nekaterih grobovih počiva kar po 10, 16, tudi 20 vojakov. Rojstna hiša dr. Srebrniča je opustošena. Le zidovi še stojе; vse, kar je bilo nad njimi, je bilo odneseno, celo tramovi odžgani in deske, ki so

GORIZIA - (Salcano) col Monte Santo

Razglednica z motivom solkanskega predela Gorišček ob podružni cerkvi svetega Roka. (zbirka Jakob Marušič)

delale pod v pritličju, v prvem nadstropju in pri košč, kdo ve v katere rove ali kaverne premeščene. Zidovi pa se majejo. Kjer je bil zadaj za hišo hlev, je bilo municijsko skladišče; še sedaj se nahaja tamle ogromna množina patron in ročnih granat. »Deposito munizioni-Posto base Nr. 107« se glasi napis na hiši. Zidove nad vrtom in dvoriščem je popolnoma razdejala granata - velikanka, ki je stvarila v grozno veliki jami kar celo jezero za seboj. Lahi so si napravili zadaj za hišami preko dvorišča svojo posebno pot, da jih

naši s Svete Katarine niso mogli opazovati. Pot se pričinja že v razdejani hiši šolskega ravnatelja Tomaža Juga in gre dalje za vso Doljakovo ulico. Hiša, kjer je stanovala dr. Frankova družina, je tudi zelo poškodovana; spodnji prostori so spremenjeni v trdnjavsko zidovje; na dvorišču pa se nahaja vhod v podzemeljske rove, ki je zavarovan ne samo po celem poslopju, ampak tudi po stotinah vreč, polnih zemlje, kamena in peska. Iz hiše je seveda kakor drugod vse odneseno. Vendar je v nji edini morda v celem Solkanu še par sob, ki bi se dale z ne velikim trudom osnažiti in prirediti za stanovanje.

Eno izmed italijanskih vojaških pokopališč v Solkanu med cestama, ki vodita proti Plavam in Prevalu. (zbirka David Brezigar)

»Klanec« je zabarikadiran po žičnih ovirah, ki prepletajo sploh polja, brajde, vrtove in vinograde povsod. Preko sosednje brajde prideš vendarle z velikimi težavami, ki ti jih delajo žice in rovi v »Klanec«, kjer se koncem njega nehote začuden ustaviš. Kip sv. Ane stoji popolnoma nedotaknjen pred teboj. Povsod krog in krog razvaline; pod kapelico celo vhod v podzemeljske rove. Toda kip in kapelica stojita še vedno v stari lepoti na svojem mestu. Kakor prikazen iz drugega sveta se ti zdi vse to. Saj je res tudi tako! Spomin imaš pred seboj iz prejšnjih časov, iz zlatih časov pred vojsko, ko je bil skupaj še ves Solkani in toliko blagostanja v njem. Tod mimo so ljudje hodili v svoje prelepe vinograde ob pobočju Svete Katarine; tu so se ustavljali in sv. Ano pozdravljali in se ji priporočali. Ta spomenik, ki je preživel vso vojsko, bo tudi naprej ostal in ljudem bo še dražji, še ljubši, kakor jim je bil. Tu se bodo radi ustavljali in radi molili. Tudi Ti se nehote ustaviš na svojih samotnih potih po razvalinah pred sv. Ano, se odkriješ in moliš...molíš za Solkani in njegovo boljšo bodočnost.

Šola je grozno trpela, a zidovi in deloma tudi streha še stojе. Dohod s ceste k šoli pa je nemogoč, ker je ves prostor spredaj preprežen z žičnimi ovirami. Potem pa čim dalje greš, tem težje ti je pri srcu. »Žabji kraj«, preko katerega vodijo pota v frontno črto pri Sv. Trojici, je zopet puščava, kjer bodo ljudje zastoj iskali prenočišča.

Dolnji konec Solkane je podoben drugim delom. Židovi mole v zrak, a zadaj je prazno. Na potu od Gorice proti vasi spominja vse na sovražne utrdbe. Kjer je bila Fogarjeva gostilna, vidiš povsod strelne line; okna, vrata so s cementom zazidana, da bi bolj držala. Tu so »case blindate dei tiratori«, kakor se glasi napis. Veliko žičnih ovir povsod. Sem pa tja vhodi v rove, npr. »Alla mitragliatrice«; ali »casa F, fucili Nr. 5« ali pa »Alle trincee«. Zimičeva hiša je popolnoma zginila. Lenasijeva je postala trdnjavska postojanka. »Rokčeva« je ravna kot cesta. Ni je več nikjer. Kjer je bila hiša Marije Boltar, stoji spredaj iz cementa napravljen vhod z napisom: »211 reparto someggiato di sanita«. Kapelica s sliko luške Matere Božje in studentem je zginila, da ni sledu več o njej. Druge hiše so strašno poškodovane. Židovi sem pa tje še stojе, ampak med njimi le groblja in praznina. Hiša Fr. Srebrniča je s cestne strani dobro ohranjena; toda granata ji je od vstoka sem predrila streho in kaščo. Oknic in vrat nikjer ni. Iz kuhinje je izginil štedilnik; na njegovem mestu pa 6 celih velikih laških granat. Delavnica zelo poškodovana. Hiša Kolčava že dolgo po požaru popolnoma

uničena. Po groblji med zidovi raste že trava in mah. In tako gre slika naprej. Solkani je v okolici goriški poleg Šempetra, Vrtojbe, Štandreža in Podgore strahovito razdejan! V Solkani boš šel, da bi iskal svojo rojstno hišo, svojo delavnico, svoje polje, svojo brajdo, svoj vinograd. Toda srce se ti bo jokalo, ko boš zrl na razvaline nekdanjega življenja. Odhajal boš upadel, kakor brez upanja in poguma. Tako ti bo pri srcu; a vendar te ljubezen do rodne zemlje ne zapusti in še bolj te bo podila zopet domov, da bi tam s pomočjo Božjo zopet začel zidati in delati. Tako bodi! Zopet bomo šli domov in razvaline bodo počasi oživele in domovi bodo vstajali še lepši, kakor so bili, kajti trpljenje, ki je kakor morje padlo na nas, ne sme biti in ne bo zastoj. Iz trpljenja raste vedno novo življenje; kajti trpljenje je hrepenenje po zdravju, po novem življenju. In to bodi pri nas vseh! Pridi pomlad, in pomlad nas najde vse zopet doma!

Vodnjak na »placu« v Solkani. (zbirka David Brezigar)

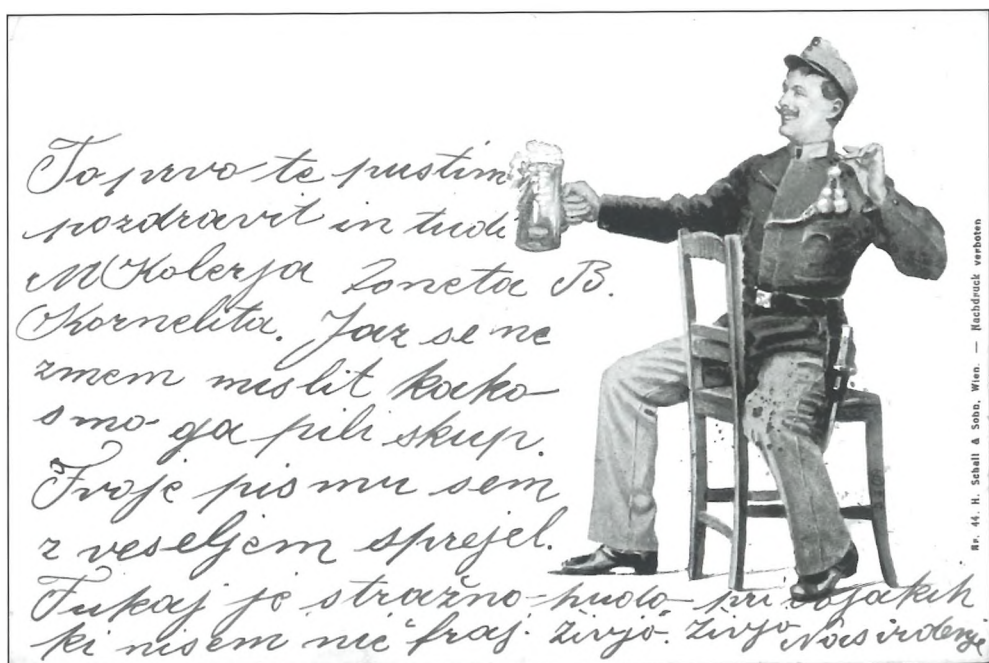
SPOMINI LORENCA PRESTORJA

Spomini Lorenca Prestorja, ki jih objavljamo, niso čisto pravi spomini. Te si predstavljamo kot obsežno delo, v katerem pisec govori ne le o svojem življenju, ampak tudi o dobi, v kateri je živel. Prestorjevi spomini so zapis človeka, ki je osem najbolj živahnih let svojega življenja (od 16. do 24. leta) opisal, kakor je znal. V njih ne najdemo nič neposrednega o političnem ali drugem pomembnem dogajanju tiste dobe. Celo tako pomembnih dogodkov, kakor so umor prestolonaslednika v Sarajevu ali začetek prve svetovne vojne, ki so v drugih spominskih navadno obširno opisani, sploh ne omenja neposredno. Začetek vojne opiše z besedami: »...kar pride tista nedelja in nam pa tako povelje, da v eni uri mora biti vse spokano.«

Kot preprost fant, ki je begal med tradicionalnim kmečkim in novim proletarskim življenjem, verjetno ni obiskoval veliko šol. To se opazi v njegovem pisanju, ki pa je navkljub nerodnemu jeziku zanimivo za branje. Zanimivo je zaradi neposrednosti, jasnosti in odkritosti, ki izvirajo iz prepričanja, da je živel, kakor mu je bilo usojeno in sam toka dogodkov ni mogel spremeniti. Tak način razmišljanja potrjuje tudi sam, saj so vse odločitve, omenjene v zapisu, sprejeli drugi, ga pregovorili v dejanja, tudi če njemu samemu ni bilo do tega oziroma bi se sam odločil drugače. V življenju je vse sprejel ravnodušno in edino obžalovanje, ki ga pokaže, je, da ni odšel v Ameriko.

Lorenc je bil rojen v Srednji vasi leta 1890. Srednjih vasi je na Kranjskem več, vendar lahko sklepamo, da gre tu za Srednjo vas pri Naklem. V takrat značilni kmečki družini so imeli 9 otrok. Lorenc je bil med mlajšimi. Kmetija ni omogočala dobrega preživetja, zato je bila družina že pol proletarska. Doma so se ob kmetijstvu ukvarjali še z izdelovanjem copat. Že v naslednjem rodu – Lorencovi bratje in sestre – pa so vsi, razen ene sestre, ki je ostala v domači vasi, delali v tovarnah. Dva brata sta se mu izselila v Ameriko, kamor je na prelomu stoletja odhajalo ogromno Slovencev. Gospodarski razvoj onkraj luže je bil velik in leta ob koncu stoletja in začetku naslednjega so bila leta stabilnosti in sorazmernega blagostanja. Potrebovali so veliko delovne sile. Tako je bil odhod čez lužo za številne revnejše prebivalce Evrope lahka odločitev in Slovenci niso bili izjema.

Sam je začel delati s šestnajstimi leti. Prva zaposlitev mu je bila pri gradnji železnice na Tirolskem. To je bilo sezonsko delo. Kakor se spominja, si je za zaslužek sam kupil obleko. Potem se je zaposlil v železarni na Jesenicah. Železarstvo na Jesenicah je bilo v tistih letih v zatonu in tovarna je bila pred ukinitvijo. Proizvodnjo so selili v Trst. Ker zaslužek verjetno ni bil največji, se je odločil za podobno delo v Nemčiji. Nemčija je, podobno kakor Amerika v tistih letih, pritegnila veliko Slovencev. Tako je verjetno zvedel za možnost boljšega zaslužka v Nemčiji in zveze in dela mu ni bilo težko dobiti.

Vojaška razglednica iz časa pred prvo svetovno vojno. (zbirka Simon Kovačič)

V Nemčiji je zaslužil dovolj, da je začel razmišljati o poti v Ameriko, vendar se je na željo domačih raje vrnil domov. Doma dela ni bilo na pretek in po takratni navadi je moral ves zaslužen denar zapraviti, največ v gostilnah pri druženju s fanti in dekleti. Potem se je odpravil iskat delo v bolj razvite predele monarhije. Srečo je poskusil na Štajerskem, ki je bila industrijsko precej bolje razvita kakor Kranjska. Vendar dela ni dobil. Doma je po dveh mesecih le dobil službo na Jesenicah.

Življenje v veliki prostrani in večnarodni državi mu je počasi izbrisovalo slovensko identiteto. Sam se je enako dobro kakor doma znašel na Južnem Tirolskem, v Nemčiji in niti Galicije ne opisuje kot tuje dežele. Slovenske kraje Kanal, Trst, Pragersko in druge imenuje s tujimi imeni Kanale, Triest, Pragerhof. Še največ zamer je gojil do Primorske, ki jo imenuje prekleta primorska dežela.

Za to svetovljanstvo je seveda krivo tudi njegovo tavanje po svetu. Spoznavanje novih krajev - tako bolje razvitih kot Nemčija kakor slabše razvitih kot Galicija in kasneje Rusija - je Lorencu dalo razgledanost, širino in prostodušnost, ki jo zasledimo v branju spominov. Pestro in razgibano življenje pa mu je prineslo tudi iznajdljivost, saj je znal iz vsake situacije potegniti najboljšo. Vse to nam pripoveduje o predanosti lagodnemu življenju, uživanju in brezčilnosti, ki jo zasledimo še pri nekaterih sodobnikih. Tisočletna monarhija takrat s svojo stalnostjo in urejenostjo res ni ponujala prevelikih izzivov mladim ljudem.

Odhod k vojakom mu je spremenil življenje, navad pa ne - nadaljeval je z enakim življenjskim stilom: preganjal je ženske ter pil in se veselil s prijatelji. Kopanje jarkov in druge vojaške naloge ga niso veselile. Začetek vojne mu je pomenil veliko priložnost za pijančevanje. Ta trenutek je kakor večina njegovih sodobnikov tudi s pridom izkoristil. Celu ujetništva pri Rusih, ki ga drugi pisci spominov na široko opravičujejo s sovraštvom do vojne ali s simpatiziranjem etnične pripadnosti, se je Lorenc razveselil le zato, ker je lahko užival božične praznike. Ujet je bil že po 4 mesecih vojne. Kot vojak je bil Lorenc verjetno zgleden. V svojem prepričanju, da je vse odvisno od drugih in ne od njega ter z veliko mero iznajdljivosti je verjetno dobro izpolnjeval zaupane mu naloge. To mu je v zmedu prvih mesecev vojne na ruskem bojišču tudi omogočilo preživetje. Mnogi so se znašli slabše in niso preživeli. Tak primer je bil tudi njegov prijatelj iz Komende, ki ni preživel zmede ruske fronte.

Spomini Lorenca Prestorja so zanimiv dokument o načinu življenja v vojaški suknji tako pred vojno kakor med njo. Komentarjem vojnega obdobja smo se namerno izognili, saj bodo bralce spominski zapisi verjetno že sami najbolj pritegnili. Vojne je Lorenc sicer doživel le malo, vendar tudi to, da je bil ranjen, ni spremenilo njegovega pogleda na svet. Vse je opisoval na samosvoji način in poudarjal stvari, ki so se njemu zdale najpomembnejše. Predvsem so zanimivi, ker v njih ne zasledimo značilnih vojnih stereotipov, ki jih je pri drugih avtorjih na pretek.

V kratkem uvodu smo poskušali predstaviti Lorenca, njegovo dobo in njegov način razmišljanja. Žal nam v svojem opisovanju življenja ni zapustil niti malo svojega razmišljanja. O njem lahko le sklepamo. To seveda pomeni, da smo ga mogoče povsem napačno predstavili. Ravno zato pa bo branje njegovega zapisa še bolj zanimivo.

Prestor Lorenz: Spomini mojega življenja

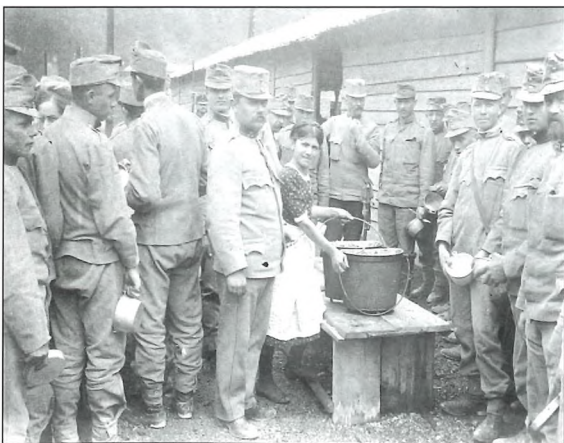
Rodil sem se na Kranjskem v Srednji vasi 14. avgusta 1890. leta, bilo nas je 5 fantov in 4 dekleta, oče in mati. Imeli smo leseno hišo, premogli smo eno kravco, toda preživeli smo vsi, dokler nismo dorasli. Oče in mati so nam bili vsim zelo dobri. Tako smo dorasli vsi pri zdravju in veselju.

Starejši brat je šel v Ameriko in drugi se je očnil k fabriki in tretji v bližnjo vas. Starejša sestra se je vmožila k fabriki in druga v domali vasi in tretja je služila v domači vasi. In tako smo ostali doma jest in Lojze in Johanca, oče in mati. Bilo je prav veselo živeti, ker je bila zmeraj povhna bajta ljudi, starih in mladih. Tudi jaz sem dorasel in sem 16-leten šel na Tirole delat na železnico in sem bil kakih 5 mesecev gori in potem sem prišel domov, da sem si nakupil sam obleko. Potem sem pa šel z bratom v fabriko na Jesenice; bil sem pri sestri v kvarterji in še več družih sreskih fantov in šenčurskih. Tako sem bil v fabriki od 1907 do 1910. Potem sem pustil fabriko in sem šel v Nemčijo, nisem nič nikomur povedal in so bili doma zelo žalostni, ker sem šel tako daleč v nepoznane kraje druge države. Potem so mi zopet pisali, da naj pridem domov in sem tudi šel, ker mi je še dans žov, ko bi jaz imel takrat naslov za v Ameriko od mojih dveh bratov, bil bi tam. Denarja sem imel že toliko, da bi prišel in dam sem pisal, da naj mi pošljejo naslov in mi niso hoteli, samo to, naj pridem domov, da si lohka doma, da ni treba ti hodit po ... (svetu?).

Pripadniki 7. lovskega bataljona pred odhodom na fronto. Na vlaku so razobesili slovenske trobojnice. (zbirka Jakob Marušič)

Tako sem prišel domov in sem bil tri mesece doma in smo zopet doma z našimi fanti pili žganje in ponoči peli po vasi, ker sem jaz narrajsi imel. No ja, mal smo tudi copate delal. - Potem sem zopet šel od doma. Sem se peljal na Jesenice in na Celovec, St. Veit, Leoben, Donauitz, Pruka di mur (Bruck an die Mur), Graz, Marburg, Ljubljana. Bil sem doma kake 2 meseca in spet grem nazaj v fabriko na Jesenice. In sem ostal, dokler nisem šel k vojakom... Mnogo veselja sem užival do tega časa. Večkrat sem ga tudi fejest pil s fanti. Bil sem pa vesel zmeraj, nikoli nisem bil slabe volje. Tudi fantje na okoli poznani so me vsi radi imeli. Po bližnjih vaseh brez skrbi sem šel inačvat v drugo vas, tako sem bil pri veselju in zdravju do dvajsetih let. Oče im mati so mi rekli večkrat, šparaj, denar ti bo še prav prišu, ali jaz tega nisem. Večkrat sem jim dal, ker sem vedel, da jih bom s tem še narbol veselil. Prišlo je leto 1911. Dobil sem ceglec za na štelengo. 7. maja sem bil

Postanek na postaji v Zidanem Mostu med transportom na fronto v Rusijo. (zbirka Jakob Marušič)

potrjen in 5. oktobra 1911. sem šel k vojakom v Kanale (Kanal) na Primorsko k 7. Jaeger bataljonu.

Ah, kako mi je bilo težko in koliko moraš prestati, dokler se ne privadiš vojaške suknje itd.

Težko sem si pomislu nazaj in zastoj je bilo vse. Kdaj bo minulo 3 leta. Jaz sem mislil, da nikoli.

No, eno leto je že minilo, že je 1912. Potem sem bil pa komandern v Gorico v trupen špital za vratarja. Dolgo časa mi je bilo zelo dolgčas po svojih prijateljih, ko so ostali v Kanale pri kompaniji in kmalu sva se s kuharico spoznala. Saj meni ni bilo tako nič zanja, samo da sem živel bolj fest. In tako sem bil tam, da je prišlo 1913. In v tem letu marca meseca sem dobil telegram, da so mati zelo bolni. Sem dobil urlaub za 4 dni ino potem so pa umrli, ko sem prišel domu. In zopet sem moral iti nazaj. In kmalu nato sem šel iz Gorice nazaj v Kanale in tako sem zopet prišel do svojih prijateljev h kompaniji. In potem sem bil za Patroľfirarija; ah, to pa ni bilo zame, ker jaz ga nisem hotel kopati in itd. kakor drugi ... Samo da je kaj vel kot drugi.

Tako je prišlo 1914. Celo leto smo se veselili in peli pesmi, vsi tisti, ki smo prišli leta 1911. No, smo mislili, kmalu bo prišel narsrečnejši dan za nas, ko bomo spet prosti in frej. In smo težko pričakovali tistega dne, da bi nas vlak odpeljal iz tiste tisočkrat preklete primorske dežele. In tako je prišlo poletje vroče; kar pride lepa nedelja in nam pa tako povelje, da v eni uri mora biti vse spokano. In tako smo zapustili prazno zidovje. Kasarne zaprli in smo šli na patrole: tonele, mostove in granico. Tako smo vse imeli za vahtano.

Tako je minulo 3 dni od zunaj na patrolah in potem so prišli drugi vojaki in mi smo zapustili primorsko deželo in smo se odpeljali v Ljubljano. Med potjo smo bili vsi zelo veseli in tudi fejest pijani.

Na Jesenicah sem se zelo napil, ker sem bil dobro poznan z ljudmi še od prej, ko sem bil v fabriki, čeravno je že bilo 3 leta prej. In tako smo prišli v Ljubljano in tam smo bili še 5 dni, seveda kar zaprti. Je prišel k meni Lojze in Micka in nisem smel nikamor več po mestu; samo na vratih smo malo govorili. In 7. avgusta smo šli iz Ljubljane čez Ogrsko v Galicijo in 11. avgusta smo že prišli v Galicijo, kamor smo bili poslani. No, tako smo še bili brez bojev do 25. avgusta in 25. nam je ostala noč na polju; in 26. zjutraj že zaslišimo naše prve patrole, da so prišli z Rusam skupaj in hitro jim gremo na pomoč in tako je bilo cel dan pokanje neprenehoma in zvečer, ko smo še videli, se spravimo skupaj in nas je bilo 286 moč; in zjutraj nas je bilo 1200 moč, tako nas je ostalo zdravih 286. Kje jih pokriva zemlja take fante.

Bog jim daj dobro, mojim prijateljam.

Tako se nam je godilo 26., 27., 28., 29. Te štiri dni sem bil med najhujšim, ko jih je padlo tisoče in tisoče, ali meni ni bilo nič. Ostal sem še zdrav in nič ranjen, čeprav smo imeli take dni. In potem smo bili odpuščeni nazaj, da smo se malo odpočili in najedli in pili ... In 7. septembra zvečer sem moral na patrolo med ruske jarke. Ta noč ni bila jako prijazna. Večkrat smo se spopadli z bajoneti z Rusimi in drugi dan, 8. septembra, je bilo zopet klanje in pokanje, da sploh ne pomisliš več ne na dom in ne na prijatelje in nisi ne lačen ne žejen, sam ne veš, kaj delaš.

Tako je že sonce zahajalo za krvavo zemljo in gozdove in nato sem bil ranjen. Zakličem si prijatelja, da naj mi pomaga obvezati rano in on je bil sam čisto brez pameti. Šel je naprej med Ruse. Doma je bil iz Komende, cele tri leta sva bila skupaj največja prijatelja pri kompaniji. Jaz sem bil ranjen v levo nogo in tako sem obležal med drugimi ranjenci in med mrtvimi in nisem mogel nikamor več si pomagati. Kmalu nato pa pride od zadaj (rezerva) in me dva fanta pobereta inu me neseta do tam in mi obvežejo rano in tako sem ležal 8. celo noč in 9. celi dan v fetrakah in 10. zjutraj zgodaj še ne vidno pride vlak in nas naložejo. Potem se pa odpeljemo iz Galicije proti Ogrskemu v Budapešt.

In tako smo prišli v Budapešt; tam je bilo že vse polno ranjencev, ni bilo več placa po špitalih in potem pravijo doktarji, kamor si ker

želi, tam naj se pelje v špital. Potem prideta dve puncici od rdečega križa in jih prosim, da me peljeta do tistega vlaka, ko gre na Ljubljano, in me vprašata, če sem Slovenc. No, potem, ko smo se dogovorili, me peljeta do šnel cuha, ko je vozil na Roska niža Pragerhof Štamprik Ljubljana Triest. Dobro in lepo sem se vozil kar do Ljubljane. Tam so me z vozom zopet odpeljali v garnisjono špital in tako sem se zdravil v Ljubljani od 19. septembra do 22. oktobra. Imel sem dosti za jesti in piti. Kar sem si poželet, to sem dobil.

22. oktobra sem dobil urlaub do 28. novembra in tako sem bil doma te tedne in zopet je bilo treba pustiti vse skupaj in iti nazaj. 5. decembra sem že šel zopet v Galicijo. Teško mi je bilo, ko sem zopet moral pustiti svoje rojstne kraje in svojo domovino in 21. decembra sem bil ujet u ruske roke. No, sem pa šel z njimi. Pobrali so mi orožje in sploh, kar sem imel po varžetih. In tako nas je prišlo več Slovencev skupaj. In tako sem užival božične praznike 1914. Rusi so nas gonili od komande do komande.

Tekst pripravila Drago Sedmak in Jakob Marušič.

Spomine posredovala dr. Ferdinand Šerbelj in ing. Jože Šter.

Redke trenutke brez bojev so vojaki preživali tudi bolj »koristno«. (zbirka Simon Kovačič)

AUGUST ARČON - PODČASTNIK 17. PEHOTNEGA POLKA

Rodbina Arčon pod hruško na domačem dvorišču. Avgust v vojaški uniformi stoji v zadnji vrsti desno od hruške. Fotografijo so Arčonovi poklonili družini Kastelic v zahvalo za gostoljubje, ko so se vrnili iz begunstva na Kranjskem.

(hrani Vanda Ožbot)

August Arčon se je rodil 6. junija 1891 v Volčji Dragi kot peti otrok - dvojček Antonu Arčonu in Katarini, roj. Merljak, iz Bukovice. V avstro-ogrsko vojsko je bil vpoklican 15. oktobra leta 1911. Vojnih veščin se je učil v šoli za podčastnike v Karlovcu na Hrvaškem. Po šolanju je postal podčastnik v 17. pehotnem polku. Ta polk »kranjskih Janezov«, imenovan »cesarjeviči«, je bil najbolj slovenska enota skupne avstro-ogrske vojske.

Ustanovljen je bil leta 1674, naborno območje je obsegalo deželo Kranjsko, poveljstvo polka je imelo sedež v Celovcu. Pokrovitelj oz. častni lastnik polka je bil mladi Franc Jožef Oton (Franz Joseph Otto, rojen 1912), Karlov sin in poznejši prestolonaslednik.

Poleti 1914 je bil August Arčon mobiliziran za odhod na rusko fronto v Galicijo in na Karpate. Tam so mu v hudi zimi pozebli prsti na nogah.

Ob izbruhu sovražnosti z dotedanjo zaveznico Italijo in

z vzpostavitev soške fronte so se maja 1915 začele sovražnosti tudi na Goriškem. Civilno prebivalstvo se je moralo umakniti v begunstvo. Augustova družina je dobila zatočišče pri družini Kastelic v vasi Selo, pošta Šmarje-Sap na Kranjskem. Tam je Avgustov brat dvojček Ivan (Giovanni), ki iz zdravstvenih razlogov ni bil potrjen za vojsko, spoznal svojo bodočo ženo Rozo, rojeno Kastelic.

August je bil s svojim polkom leta 1915 premeščen z ruske na soško fronto. Devet mesecev se je boril na Dobrdboski planoti in na Oslavju. Kot domačinu so

Augustu dodelili nalogo, voditi vojake iz Gorice na fronto pri Oslavju.

Na Sv. Mihaelu je bil ranjen in poslan na zdravljenje v Budimpešto. Po krajšem okrevanju je bil dodeljen mitralješki (strojnični) četi v 165. črnovojniškem bataljonu. Verjetno je zdravniška komisija Augusta premestila v črnovojniško enoto, ker je očitno čutil posledice ozeblin z ruske fronte. V takih enotah so služili starejši vojaki med

August Arčon v šoli za podčastnike v Karlovcu na Hrvaškem. (hrani Jolanda Arčon)

August Arčon v Judenburgu. No prsih že ima pripete tri medalje: malo srebrno in bronasto za hrabrost in mobilizacijski križec. (hrani Jolanda Arčon)

32. in 42. letom in tisti, ki so bili tako ali drugače manj primerni za bojišče. Sprva so jih uporabljali predvsem za službo v zaledju, kasneje, ko je začelo primanjkovati rednih enot, pa so jih pošiljali tudi v najhujše boje. S to enoto je odpotoval na tirolsko fronto, kjer se je udeležil bojev na območju Sette Comuni, na gorah Monte Chiesa in Monte Grappa. Zagotovo se je August v teh bojih zelo izkazal, saj je po legitimaciji iz njegove zapuščine, ki jo hrani hčerka Jolanda, razvidno, da mu je bila 11. marca 1917 že drugič podeljena srebrna medalja za hrabrost. V sedmih letih vojaške službe si je "prislužil" šest odlikovanj: veliko hrabrostno srebrno, dve mali hrabrostni srebrni, malo hrabrostno bronasto, mobilizacijski križec 1912-1913 in Karlov križec.

Iz tega obdobja se je v njegovi zapuščini ohranila tudi poštna nakaznica, s katero je 4. avgusta 1917 domačim poslal 200 kron. Očitno vojaška plača le ni bila tako skromna, da ne bi mogel svojim v begunstvo pošiljati denarne pomoči.

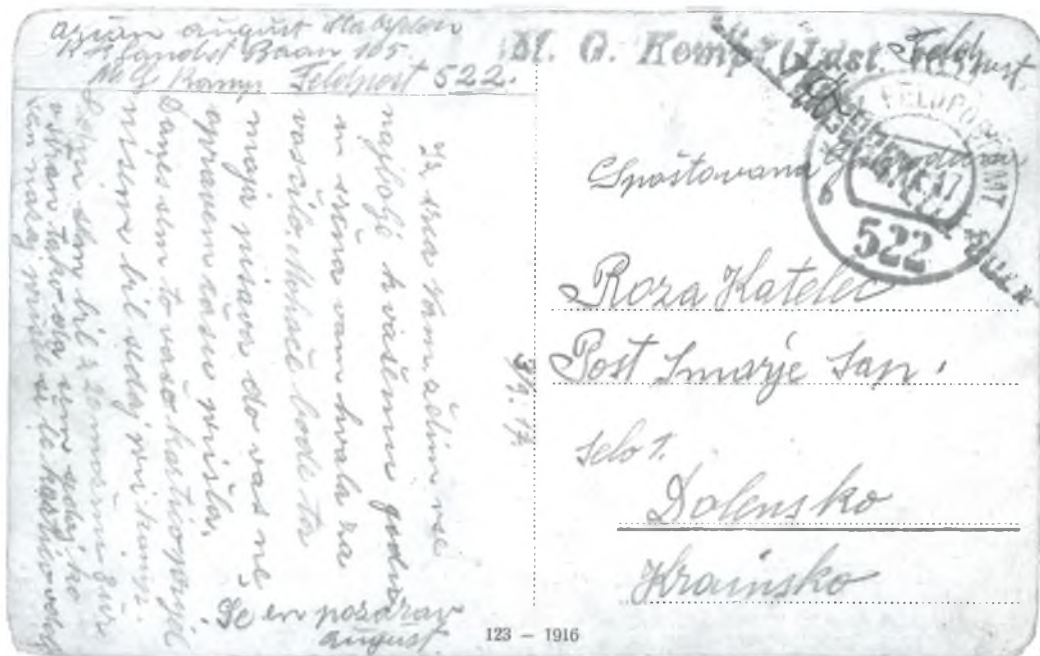
Ob preboju pri Kobaridu jeseni 1917 so morali zapustiti tirolske gore in oditi na fronto ob reki Piavi.

Konec vojne je pričakal s činom štabnega narednika (Stabsfeldwebel).

Ob prihodu domov so ga pričakali italijanski orožniki in ga začasno zaprli v na hitro urejene zapore za vojne ujetnike v dvorcu Vogrsko. Že čez nekaj dni so ga z drugimi zaporniki z

*Legitimacija za drugo podelitev male srebrne
hrabrostne medalje. (hrani Jolanda Arčon)*

Z razglednice, ki jo je poslal Avgust Arčon v začetku septembra 1917 bodoči svakinji Rozi na Kranjsko, je razvidno, da je na tirolskem bojišču služil v strojnični četi 165. črnovojniškega bataljona. (hrani Vanda Ožbot)

vlakom odpeljali proti Genovi, kjer so jih za leto dni zaprli v vojaške zapore.

Po vrnitvi iz Genove je August preostanek življenja preživel na domači kmetiji. Leta 1925 se je poročil s Katarino Šinigoj z Vagrškega. V zakonu sta se jima rodila dva otroka: Jolanda (roj. 1927) in Avgust ml. (roj. 1929).

Umrli je v Volčji Dragi 16. avgusta 1964. Svojo nekdanjo državo je preživel za celih šestinštirideset let.

Zbral in zapisal David Birsa februarja 2003 po pripovedovanju Augustove hčere Jolande Arčon in pranečakinje Vande Ožbot, ki prebiva v Augustovi rojstni domačiji »Na Gmajni« v Volčji Dragi.

August Arčon, fotografiran v Ljubljani, verjetno proti koncu vojne. Dobil je še veliko srebrno za hrabrost, v drugo mu je bila podeljena tudi mala srebrna ter Karlov križec. Na ovratniku nosi znak mitraljeza, na kapi na mizi imo med značkami pripet tudi znak 17. pehotnega polka. (hrani Jolanda Arčon)

DR. JULIUS KUGY - GORSKI REFERENT Novosti o Kugyju iz Vojnega arhiva na Dunaju

Simon Kovačič

O Juliusu Kugyju je težko povedati kaj novega, kajti o njem obstaja obširna bibliografija. Toda o njegovem udejstvovanju v prvi svetovni vojni je znanega zelo malo, verjetno predvsem tisto, kar je sam zapisal v knjigi Vojne podobe iz Julijskih Alp - IX. poglavje (slovenski prevod Liljana Avčin, Ljubljana, Kres, 1995). In prav zato sta mi bila odkritje in branje kopij vojaških dokumentov iz Vojnega arhiva na Dunaju¹, ki dodatno osvetljujejo Kugyjeva vojaška leta, še v toliko večje veselje. Preden razkrijemo vsebino najdenih dokumentov, povzemimo že znana dejstva o Kugyju.

Julius Kugy se je rodil 19. julija 1858 v Gorici. Gimnazijo je obiskoval v Trstu, univerzo uspešno končal na Dunaju in leta 1882 promoviral za doktorja prava. Po materi in očetu je imel slovenske prednike: mati je bila Slovenka iz Trsta, hči pesnika Jovana Vesela - Koseskega, očetov rod pa je izhajal iz vasi Lipa v današnji občini Podkloster na Koroškem. Njegov priimek se je prvotno pisalo "Kugaj ali Kugej"². Oče Pavel se je s Koroške preselil v Trst, kjer je ustanovil veliko trgovsko podjetje, ki se je ukvarjalo z uvozom kolonialnega blaga. Po očetovi smrti je podjetje prevzel sin Julius.

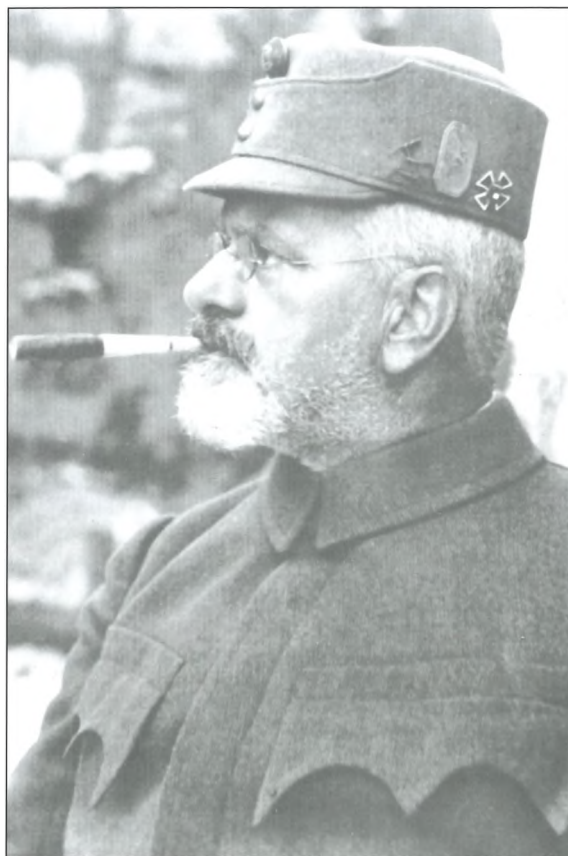
Že mlad je vzljubil gore, ki so potem zaznamovale celo njegovo življenje. V gimnazijskih letih je opravil veliko gorskih tur, do leta 1912 je s slovenskimi, furlanskimi in avstrijskimi gorskimi vodniki izvedel vsaj 50 prvenstvenih vzponov v Julijskih Alpah. Leta 1905 je opravil prvi zimski vzpon na Montaž.

Znan je predvsem kot pisec, ki je svetu v avstrijskih in italijanskih gorniških časopisih odkrival lepote Julijskih Alp. Napisal je sedem knjig z gorniško tematiko.

Umrli je 5. februarja 1944 v Trstu, kjer je tudi pokopan.

Vojaški prostovoljec

Ko je Italija 23. maja 1915 napovedala Avstro-Ogrski vojno, je bil Kugy star že 56 let. Sredi junija 1915 se je javil kot prostovoljec v avstro-ogrsko armado, ker je menil, da je to njegova državljanska dolžnost. O tem piše³: *"Izvršil sem samo svojo dolžnost, nič drugega. Kdor ne brani svoje domovine, kadar je potrebno, je slabič in strahopetec."* Vedel je, da bodo vojni spopadi potekali tudi v gorah, ki jih ni nihče na svetu bolje poznal kot on sam. Dodeljen je bil 184. pehotni brigadi. Najprej so ga klicali le občasno, ko so

Julius Kugy - na kapi nosi značko 10. armade. (zbirka Rinaldo Derossi)*

ga potrebovali pri reševanju pomembnih alpinistično-vojaških vprašanj. Prvič so ga vpoklicali 29. junija 1915 na poveljstvo X. armade (Gruppe Rohr) v Št. Vid ob Glini (St Veit - Avstrija). Naročili so mu, naj poišče ustrezno mesto za topniško opazovalnico, s katere bi lahko usmerjali topniški ogenj v dolino Dunje (Dogna), ki jo je že zasedla italijanska armada in iz katere so Italijani obstreljevali trdnjavo Hensel pri Naborjetu (Malborghetto - Italija). To je bila prva vojaška naloga, ki jo je s svojimi sodelavci uspešno opravil.

Gorski referent

Z vstopom Italije v vojno se je odprla nova fronta, ki je potekala pretežno po visokogorju, zato se je pokazala potreba po oficirju - gorskem vodniku, ki bi imel v svojem obrambnem sektorju posebne

svetovalne naloge, povezane z akcijami v visokogorju. Kugy piše⁴, da je to "človek, ki mora v svojih gorah poznati sleherno pot, sleherno globel, vsako polico in vsak prehod. Prav tako mora poznati gorske predele, ki so v sovražnikovi deželi ali pa v njegovi trenutni posesti. Vedeti mora, kod hodijo sovražne patrulje po težavnem terenu, da dosežejo cilj. Vedeti mora, kdaj zavlada v njegovih gorah zima, kdaj in kako postanejo spomladi pobočja letih kopna, kdaj in kako se sprožijo plazovi, katera vrata zima zapre, katera pusti odprta. Biti mora učitelj in mojster v vsakršni gorski tehniki, dober poznavalec zahrbtnosti visokogorske narave. Zaščita pred plazovi in mrazom, vprašanja vode v razbitem in zakraselem visokogorskem svetu, poznavanje in uporaba obstoječih votlin, gradnja gorskih poti, visoko rastoči gozd, visokogorski lov, kratka: vse, kar je v gorah mogel opazovati in se naučiti, vse sodi v območje njegove dejavnosti". Kugy pravi, da so včasih od njega zahtevali celo to, da naredi vreme.

15. februarja 1916 je bil Julius Kugy imenovan za stalnega gorskega referenta (*Alpine Referent*) pri 59. gorski brigadi, ki je imela poveljstvo v Trbižu. Ukvarjal se je s problemi, povezanimi z zahtevnim vojskovanjem v visokogorju. Med njegovimi najvažnejšimi opravili so bili:

- nadziranje gradnje cest, obrambnih položajev, opazovalnic, zaklonišč, kavern, utrdb;
- spremljanje meteorološke situacije (pogojev), posebej še opazovanje delovanja plazov ter izgradnja zaščite proti plazovom;
- svetovanje pri vežbanju vojaških enot v gorah;
- svetovanje pri reševanju ranjencev ter transportu materiala in topov;
- nenehen nadzor nad vojaško opremo za visokogorje.⁵

Kugy se je zavedal, da je prestar, da bi vse naloge, ki mu jih je naložilo poveljstvo njegove brigade, izvedel sam, zato je ob sebi zbral skupino odličnih mladih ljudi, ki so mu neomajno zaupali in bili pripravljeni zastaviti vse svoje sposobnosti za skupen uspeh. Naj tukaj navedemo samo najpomembnejše: podporočnik ing. dr. Guido Mayer, podporočnik Jozef Klauer, narednik Ludwig Enzenhofer, podporočnik Hans Klug, podporočnik Hans Stagl in gorski vodniki Oitzinger, Dibona, Dovgan, Innerkofler in drugi.

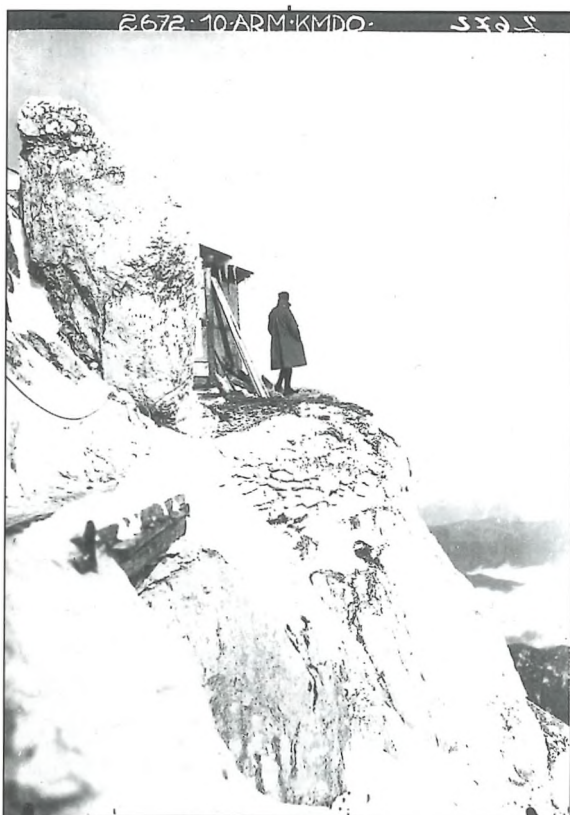
Sredi septembra 1917 je bil Kugy premeščen v Sočo pri Bovcu k 93. pehotni diviziji (1. oktobra 1917 je bila preformirana v 55. pehotno divizijo). Tudi v Soči je ustanovil plezalno šolo, ki ji je bilo dodeljenih 28 moških, med njimi izvrstna skupina Bošnjakov iz 4. bosansko-hercegovega regimenta. Ta plezalna šola je delovala samo dober mesec, v stenah nad Vrsnikom pri Bovcu.

Spominska fotografija, posneta 24. avgusta 1916, s Kugyjevim podpisom. (zbirka Fulvio Rizzo)

Avstrijsko-nemški preboj v Italijo

24. oktobra 1917 se je pričela velika avstrijsko-nemška ofenziva. Kugy je s svojo enoto začel naporen in izčrpavajoč pohod 25. oktobra 1917 zjutraj. Pot jih je vodila preko planine Golobar, na planino Zapikroj in čez Drežniške Ravne, skozi Idriško v Kobarid, od tu naprej v Borjano, Breginj in Platišče (Platichis). Spremljalo jih je deževje, ki je še dodatno upočasnilo napredovanje. Kugy je ves premočen in do kraja izčrpan prespal noč v Platišču. Zgodaj zjutraj so krenili mimo Taipane v Neme (Nimis) in Tarčent (Tarcento), kjer je zaradi vojaških nalog ostal cel teden. Priključil se je poveljstvu neke druge enote in z njo prišel do Majana (Maiano), nato so pri kraju Cornino prečkali Tilment (Tagliamento) po razstreljenem železniškem mostu. Naslednje dni so šli skozi Cavasso Nuovo, Maniago, Aviano, pri Polcenigu prečkali Livenzo in mimo mesta Vittorio Veneto v Fadalto. Zadnji trije dnevi napornega marša so ga vodili skozi Belluno čez Villabruno v Feltre, kjer je dohitel svojo 55. pehotno divizijo. Tam je ostal do konca junija 1918 in je sodeloval v bojih za Monte Pertica in Monte Asolone.

Avstrijski položaj na Višu. (Vojni arhiv Dunaj)*

Upokojitev

Kugyjevo pravo poslanstvo, obramba Julijskih Alp, se je z (uspešnim) avstrijsko-nemškim prodorom v Italijo končalo. Tudi leta mu niso prizanašala, sam pravi: „Tri leta službe na gorski fronti so me zelo utrudila in začel sem čutiti mejo, ki jo je začitela starost mojim osebnim zmogljivostim...“

Konec junija 1918 je zaprosil za odpust; 2. julija 1918 se je končalo njegovo plodno vojaško udejstvovanje.

Zanimivi dokumenti iz Vojnega arhiva na Dunaju

In kaj lahko razberemo iz dokumentov iz Vojnega arhiva na Dunaju? Prvi, s Kugyjevimi lastnoročnim podpisom, je prošnja za visoko vojaško odlikovanje, ki jo je naslovil na poveljstvo X. armade. Sledijo pisni odgovori Kugyjevih nadrejenih poveljnikov.

Poglejmo Kugyjevo prošnjo:

Poveljstvu X. armade

Vojna pošta 510

Sem Tržačan, 60 let star, vodim grosistično trgovino, ki sodi med najstarejše te vrste v Trstu in sem po splošnem mnenju najbolj znan živeči alpinist in prvi raziskovalec Julijskih Alp.

Ob začetku vojne z Italijo sem opravil svojo državljansko dolžnost in se prijavil kot prostovoljec v armadno skupino Rohr (X. armada).

Sprva so mi bile zaupane le priložnostne naloge in sem bil dodeljen 184. pehotni brigadi pod poveljstvom generalmajorja Jaschkeja. V prvih štirih mesecih svojega službovanja sem bil po cesarjevem ukazu pohvaljen; pred postrojenimi enotami je pohvalo prebral divizijski komandant Langer, nato je sledila druga pohvala divizije; naposled, oktobra 1915, sem prejel še viteški križec reda Franca Jožefa z vojnim okrasjem (Ritterkreuz des Franz Josefs Ordens mit der Kriegsdekoration verliehen).

Oktobra 1915 sem bil prvič pozvan v 59. gorsko brigado, ko je bilo potrebno pred bližajočo se zimo umakniti posadko, ki se je nahajala na Višu (Wischberg - Jof Fuart)⁷. Operacija je uspela in vsi, ki so aktivno sodelovali pri reševanju, so bili primerno nagrajeni.

Pri 59. gorski brigadi mi je bil dodeljen naziv gorski referent

(Alpine Referent) in sem v obdobju od 5. februarja 1916 do sredine septembra 1917 opravil sledeče dejavnosti:

1. Ustanovitev visokogorske plezalne šole v Žabnicah (Saifnitz) (sodeloval je tudi podporočnik dr. ing. Guido Mayer) ter teoretično in praktično urjenje moštev za delovanje v visokogorju. To šolo je brez najmanjše poškodbe dokončalo približno 700 vojakov (7., 8., 9. in 10. visokogorska stotnija). Sposobni smo bili uriti tudi večje enote, na primer bataljone; tako smo izurili 7. visokogorsko stotnijo 59. brigade.

2. Po moji zamisli je nastal tudi prvi oddelek gorskih vodnikov, ki mu je načeloval podporočnik dr. Mayer. Ta oddelek je bil jedro pozneje 7. visokogorske stotnije (59. gorske brigade). Z veliko vnemo sem sodeloval pri urjenju vseh navedenih visokogorskih enot, bodisi kot inštruktor bodisi kot svetovalec. Novoustanovljena 7. visokogorska stotnija je bila pod mojim neposrednim nadzorom vse do avgusta 1916. leta, še posebno v času odsotnosti podporočnika dr. Mayerja, ki je bil na Tirolskem od aprila do junija 1916. leta. Ta stotnija se je posebno izkazala s svojo borbenostjo in skrbno izurjenostjo ob protinapadu na Poldnjašnje špico (Kleinen Mittagskofel - Piccolo Jof di Miezegnot) 18. in 19. julija 1916. leta. Uspešnost šole potrjuje dejstvo, da so bile naše enote zaželeno tudi na sosednjih sektorjih, da bi urile druge skupine, patrolirale in

sodelovale pri reševalnih akcijah. Uspehi podporočnika dr. Mayerja in njegove izvidnice na Tirolskem ter enoletnega prostovoljca vodnika Ludwiga Enzenhoferja, z izvidnico na Creta di Cjanevate (Kellerwand), so naši šoli, inštruktorjem in našim enotam v veliko čast.

3. Določitev opazovalnih točk, primernih za usmerjanje topniškega (artilериjskega) ognja. Bil sem pobudnik za določitev teh točk na Škrbini z balvanom (Blockscharte des Montasch - Forca del Masso del Montasio), na Visoki beli špici (Hohen Weißenbachthurm - Cima Alta di Riobianco) l. 1915, na Enzianturm (Torre Genziana) l. 1916 in na Turnu nad Zadnjo Špranjo (Spranjeturm - Cima de lis Codis) l. 1916, kar je podporočnik dr. Mayer tako blesteče in uspešno vodil in izpeljal.

4. Nadalje sem bil pobudnik za gradnjo zavarovane planinske poti, ki pelje od Škrbine Velikega Nabojsa (Naboisscharte - Grande Nabois) na Viš skozi severovzhodno sotesko. Pot je bila zgrajena po mojih zamislih koncem avgusta 1915 ter vzdrževana in izpopolnjena po mojih navodilih v letih 1916-1917.

5. Zasedba Viša v zimskih pogojih od septembra 1916 do aprila 1917. Za operacijo sem izdelal natančen predlog z alpinističnimi nasveti; zamisel sem podal v juliju 1916. leta. S poveljnikom posadke podporočnikom Josefom Klauerjem sva tesno sodelovala med zasedbo in tudi po njej. Posadka je bila sestavljena iz prostovoljcev - gojencev gorske plezalne šole (bivši oddelek gorskih vodnikov). Menim, da sem tudi sam prispeval k temu, da je bila operacija tako uspešno izpeljana.

6. Neprenehoma sem si prizadeval, da bi posredoval svoje poznavanje in vedenje o Julijskih Alpah čudovitim mladim alpinistom (oficirjem, podoficirjem in vojakom), ki so me obkrožali in so mi neskončno zaupali. Tako je bil po mojem predlogu izpeljan drzen podvig, ki

Julius Kugy in Guido Mayer pri opazovanju italijanskih položajev na Montažu. (zbirka Claudio Zanier)*

ga je opravila izvidnica pod vodstvom podporočnikov Hansa Kluga in Hansa Stagla, in sicer od Škrbine Prednje špranje (Bärenlahnscharte - Forcella Lavinal dell'Orso) do Grat der Cime delle Portate (vrh nad Vrti). Menim, da so bile izvidniške akcije, ki sem jih vodil⁸ na gorskem območju naše brigade, vedno na izvrstnem nivoju. Vedno sem posvečal posebno pozornost nevarnosti plazov, v okviru možnosti, ki jih dajeta teorija in izkušnja. Zaradi te naloge nisem zaprosil za dopust od februarja 1916. leta. Pogosto sem bil izpostavljen sovražnikovemu ognju, bodisi ob bombardiranjih Trbiža in Žabnic bodisi na položajih v gorah Velikega Nabojša, Viša, na Deutsche Kanzel (Col Galizian) in na Jami.

V potrditev vsega lahko navedem "Zgodovino 7. stotnije 59. gorske brigade", ki sem jo sam uredil in osebno predal generalmajorju von Dietrichu in vsem mladim alpinistom 59. gorske brigade, med prvimi pa podporočniku dr. Guidu Mayerju in podporočniku Josefu Klauerju, ki sta z menoj tesno sodelovala. Prav tako lahko kot dokaz svojega vestnega dela navedem tudi ukaz o odpustu

(Abschiedsbefehl), izdano ob priliki mojega slovesa od poveljstva 59. gorske brigade, za kar sem zelo hvaležen.

Septembra 1917 sem bil premeščen k 93. (55.) pehotni diviziji v Sočo in z njo opravil premik na sovražno ozemlje. V tej enoti sem bil vsekakor premalo časa, da bi lahko opravil kakšno pomembnejše dejanje v visokogorju.

Vsi, ki me poznajo, vedo, da se nisem prijavil kot prostovoljec zaradi časti, temveč sem nameraval zastopati naše mesto (Trst) zgolj iz idealizma; toda ugotovitev, da mi po 1 letu in 8 mesecih vestnega služenja poveljstvo brigade, v kateri sem služil, ni prisodilo primerne nagrade, me draži in mi jemlje ugled.

Zavoljo tega sem sklenil opustiti skromnost, ki je bila doslej moj življenjski slog, in prositi poveljstvo X. armade, ki mi je sicer že doslej večkrat izkazalo svojo naklonjenost in spoštovanje, ali ne bi hotelo ponovno proučiti možnosti za drugo vojaško odlikovanje.

Kugi med tečajniki v plezalni šoli v Soči novembra 1917. Med njimi tudi pripadniki 4. bosansko-hercegovskega polka. (zbirka Boris Ostan)

Zaključujem s prošnjo, naj se mi ne dodeli oficirski križec reda Franca Jožefa z vojnim okrasjem (Offizierskreuz des Franz Josefs Orden), ker bi sicer moral vrniti predhodno odlikovanje (viteški križec) in bi naposled imel zopet samo eno odlikovanje.

26. novembra 1917

*Dr. Julius Kugy,
gorski referent
55. I.D
vojna pošta 220*

Pismo, ki ga je Kugy poslal 26. novembra 1917 iz vojaškega poštnege urada št. 220, je prispelo na poveljstvo X. armade 30. novembra. Takrat ji je poveljeval Generaloberst Krobotin. Njegov pomočnik generalmajor Georg Domaschnian, ki je prav gotovo dobro poznal in spoštoval Kugyja, je ob rob njegovega pisma zapisal opombo: "prav gotovo zaslužen" in je pismo posredoval poveljstvu 59. gorske brigade, ki ga je prejelo 10. decembra. Poveljnik brigade generalmajor Eduard Ritter von Dietrich pa ni bil ravno enakega mnenja. Svoj odgovor je 12. decembra poslal na poveljstvo 10. armade. Takole piše:

***Poveljstvo 59. gorske brigade
Res. Nr. 2314***

*Poveljstvu X. armade
iz vojne pošte 608, 12. december
1917, za vojno pošto 510.*

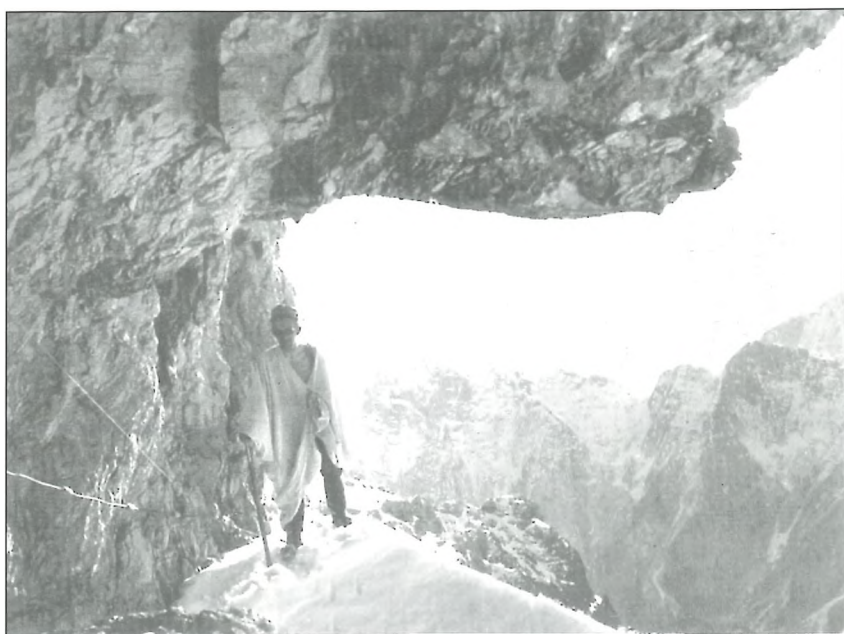
V odgovor na prošnjo dr. Kugyja moram sporočiti, da žal nisem pristojen za izdajo ukaza za odlikovanje imenovanega gospoda. Kot sem lani v začetku septembra v sporočilu Res. Nr. 1780 navedel, je bil Kugy že več kot eno leto pri tem poveljstvu praktično neaktiven. Tudi njegov vpliv ni vedno spodbujal k disciplini in vojaškemu duhu. Zato sem bil prisiljen zahtevati njegovo odstranitev iz 59. gorske brigade. Pripravljen sem priznati, kot sem

to že predhodno naredil, njegovo odlično aktivnost na začetku italijanskih vojaških operacij. Za to je bil nagrajen z viteškim križcem reda Franca Jožefa. Toda kasneje dr. Kugy ni bil več tako aktiven. Če si dr. Kugy pripisuje idejne zasluge za vse stvari na svetu, se ne bi prepiral z njim. Nekaj, v kar je moj glavni štab prepričan, je dejstvo, da je postal Kugy kot alpski referent nepotreben. Če sem to svoje mnenje izrekel šele septembra, je to zaradi mojega spoštovanja do osebnosti tega tržaškega trgovca in ker sem si napačno razlagal, da bo dr. Kugy sam prišel do enakih zaključkov. Kvečjemu ga lahko še predlagam za pohvalo pri armadnem poveljstvu.

Prošnja za dodelitev odlikovanja bi morala biti odbita že zaradi predhodne okrožnice za oficirje, ki predvideva, da za odlikovanje nihče ne zaprosi sam.

*Podpis:
von Dietrich, generalmajor*

Kot je razvidno z žiga vojaške pošte št. 510, je prispel odgovor generalmajorja Dietricha na poveljstvo X. armade dne 16. decembra 1917. Generalmajor Domaschnian pa ni hotel odstopiti od svojega mnenja, tako je odposlal na poveljstvo 55. pehotne divizije Dietrichov odgovor, ki mu je na hrbtno stran dodal še svojo opombo:

*Pogled z Viša na Jezersko dolino (Raibler Seetal). (Vojni arhiv Dunaj)**

55. I. D. Kmdo.

Poslano na znanje in v oceno.

Ob priliki ofenzive¹⁰ bi se morali gotovo pokazati še novi elementi, ki bi potrdili zasluge tega starega, od sveta pozabljenega človeka.

18. december 1917

Za poveljnika:
Domaschian, gen. major

S poštnega žiga na dopisu je razvidno, da je pismo prispelo na poveljstvo 55. pehotne divizije 22. decembra 1917. Vendar pa je nekdo že prej (30. nov.) na rob pisma dopisal opombo, da predlaga za Kugyja »Verdienstmedaille - Signum Laudis« (medalja za zasluge).

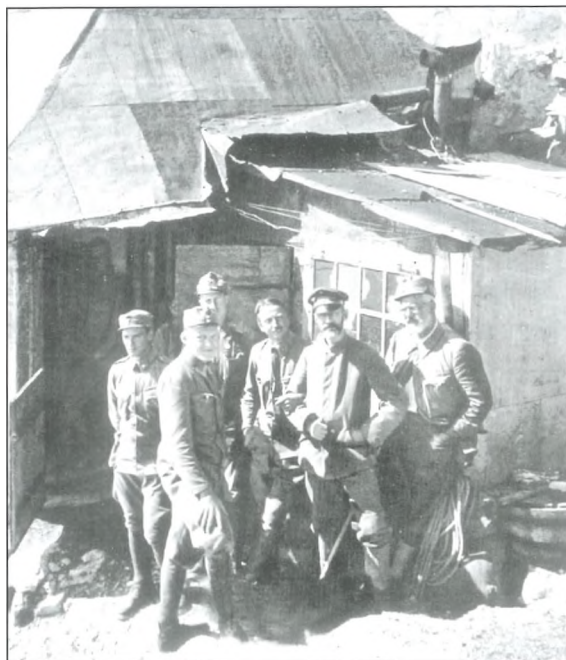
Tukaj se je zgodba o Kugijevih odlikovanjih zaključila. Pa ni bilo ravno tako, kot se nam je sprva dozdevalo in kot si je Kugy želel. Dobil je namreč še eno odlikovanje, toda to ni bilo Signum Laudis, temveč oficirski križec reda Franca Jožefa (*Offizierskreuz des Franz Josefs Orden*). To pa pomeni, da mu je bilo podeljeno ravno tisto, česar si ni želel. Sicer je to odlikovanje eno stopnjo višje od tistega, ki ga je že imel, vendar je zato moral vrniti predhodno in tako je na koncu ostal z enim samim odlikovanjem.

Kot je razvidno iz navedene citirane korespondence, so se mnenja nadrejenih poveljnikov včasih močno razlikovala. Morda je bilo vmes tudi kaj osebnega sovraštva, morda se je kdo hotel na ta način maščevati ostarelemu Tržačanu. Kdo ve?

Seveda lahko samo ugibamo, zakaj bi si Kugy želel še eno medaljo. Vsekakor se da sklepati, da bi se po Trstu raje sprehajal z dvema medaljama na prsih, pa kaj, ko se je čez slabo leto vojna končala, Avstro-Ogrska je razpadla, v Trst so vkorakali Italijani in Kugy je moral tisto svojo edino medaljo spraviti v predal.

Za pomoč pri prevajanju se zahvaljujem Ivu Milaniču in Nadiji Vodopivec.

* Fotografije so iz knjige: Davide Tonazzi, *La Prima Guerra Mondiale sul Fronte Carinziano*, Vol. 1 - *Der Erste Weltkrieg an Kärntens Front* Vol. 1, I. T. C. srl., Videm, 2001. Objavljene so z dovoljenjem avtorja.

Skupina gorskih vojakov pred »Scottijevo koč« na Višu leta 1917. (zbirka Norbert Nau)*

Opombe:

1. Dokumente je ob pomoči zgodovinarja Wilfrieda Gallina dobil v Vojnem arhivu na Dunaju prijatelj Roberto Todero iz Trsta. Tukaj jih objavljam z njegovim dovoljenjem, za kar se mu zahvaljujem.
2. F. Avčič: Ob odkritju spomenika Kugyju, *Planinski vestnik* 1953, str. 585.
3. G. Kugy: *La mia vita nel lavoro, per la musica, sui monti*, prevod E. Pocar, Tamari Editori, Bologna, 1969, str. 197.
4. J. Kugy: *Vojne podobe iz Julijskih Alp*, Kres, Ljubljana, 1995, str. 15-16.
5. E. Acerbi: *Le truppe da montagna dell'esercito Austro-Ungarico*, Gino Rassato Editore, Valdagno, 1991, str. 135.
6. Kugy, *Vojne podobe...*, str. 59.
7. Pri navajanju imen gora sem se, kjer je bilo to mogoče, držal naslednjega zaporedja: slovensko, nemško in italijansko poimenovanje. Uporabljeni viri: Dr. H. Tuma: *Imenoslovje Julijskih Alp*, Založba Tuma, Ljubljana 2000, ponatis izdaje iz leta 1929; J. Kugy: *Anton Ojcinger*, prevod Marjan Lipovšek, priloga, ZO Maribor, 1977; *Planinska karta Julijskih Alp - zahodni del*, Planinska zveza, Ljubljana 1973.
8. Nekdo je na tem mestu ob rob prošnje dodal opombo: "Die Aufklärung wurde niemals vom Alpinen Referenten geleitet.", v prevodu: "Izvidnice niso nikoli vodili gorski referenti." Mogoče je Kugy pomotoma uporabil izraz "voditi" in s tem prizadel oficirja-zapisovalca te opombe.
9. Podčrtal Kugy.
10. Mišljena je 12. ofenziva.

ERWIN ZEIDLER VON GÖRZ – BARON GORIŠKI

Renato Podbersič ml.

Zgodovino pišejo zmagovalci in ljudje častijo zmagovalce. Državne oblasti jim obežajo medalje in postavljajo spomenike. Toda zmagovalci so lahko hitro pokvarljivo blago in slava je minljiva. Avgusta 1916 je italijanska vojska končno vkorakala v Gorico. Z moralnega in političnega stališa je bila to pomembna zmaga. Italijani so svoje vojaške poveljnike zelo slavili in o njih veliko pisali. Skorajda anonimni pa je ostal avstro-ogrski branilec mesta. Poveljnik mesta Gorica je bil generalmajor Erwin Zeidler, mož majhne postave in nič kaj vojaškega izgleda. Rodil se je 8. februarja 1865 v glavnem mestu podonavske monarhije, kjer je bil njegov oče profesor na trgovski šoli. Mladi Erwin se je že zgodaj zapisal vojaškemu poklicu saj je vstopil v dunajsko kadetsko šolo inženirskih enot in jo kot dvajsetletnik tudi uspešno dokončal. Pridobil si je čin poročnika. Očitno mu je bil vojaški poklic pisan na kožo, saj je v cesarsko-kraljevi vojski hitro napredoval. Leta 1886 je postal nadporočnik, leta 1894 stotnik drugega in že čez tri leta stotnik prvega razreda. V majorja je napredoval 1. maja 1901, oktobra 1909 pa je dosegel čin polkovnika. V tem času se je z vojaškimi enotami selil po tedanji Avstro-Ogrski monarhiji. Tik pred začetkom 1. svetovne vojne ga najdemo v Sarajevu, kjer je vodil gradnjo utrd po Bosni in Hercegovini ter Dalmaciji. V glavnem bosanskem mestu, preden so odločilni streli atentatorja na avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda sprožili svetovno morijo, je polkovnik Erwin Zeidler tudi dočakal svoj veliki trenutek. Postal je generalmajor avstro-ogrske vojske. To se je zgodilo marca 1914, samo tri mesece pred usodnim atentatom.

Kot je bilo že omenjeno, je general Zeidler med dolgoletno vojaško službo spoznal veliko krajev tedanje monarhije. Postal je predvsem iskan vojaški strokovnjak za izgradnjo najrazličnejših obrambnih sistemov. Kariero je začel v Kremsu ob Donavi, se nato preselil na toplo dalmatinsko sonce v Zadar in zaključil obmorsko bivanje z gradnjo sistema utrd pri današnjem črnogorskem Kotorju. Premeščen je bil v Klosterneuburg, kjer je postal poveljnik polka pionirjev. Kasneje je pristal na Tridentinskem kot vodja utrdbenih del. Po opravljenem delu ga najdemo v Zagrebu med člani štaba armadnega korpusa, pa v Petrovaradinu v Vojvodini in v Budimpešti. Vmes se je poskusil tudi kot predavatelj na tečajih za višje častnike inženirskih enot. Začetek vojne je dočakal v Bosni.

Tako je pri svojih skorajda petdesetih letih le doživel tudi pravi ognjeni krst. Generalmajor Zeidler je bil takoj po začetku sovražnosti poslan na fronto proti Srbiji, kjer je bil najprej komandant 16.

Erwin Zeidler von Görz (1865-1945).

(zbirka Avstrijske nacionalne biblioteke na Dunaju)

planinske brigade s sedežem v Han Pijesku. Decembra 1914 je prevzel poveljstvo 48. pehotne divizije, ki je sodelovala v težkih bojih. Končno je marca 1915 postal poveljnik 58. pehotne divizije, ki jo je sestavljajo predvsem moštvo iz Dalmacije.

Konec maja 1915 je v 1. svetovno vojno vstopila tudi Italija, sicer nekdanja zaveznica Avstro-ogrske, ki pa je v prvem letu svetovne morije ohranila svojo nevtralnost. Italija je opogumljena z večinskimi vojnim razpoloženjem med lastnimi državljani in pričakovano nagrado v obliki Londonskega pakta, napadla Avstro-ogrsko. Slednja je bila na napad z zahoda dokaj nepripravljena. Generalu Svetozarju Borojeviću, poveljniku 5. armade, je sicer uspelo na hitro organizirati obrambo in zaustaviti italijansko prodiranje. Toda za trdnjšo obrambo je potreboval močnejše sile. Tudi s fronte v Rusiji in Srbiji, kjer se je avstro-ogrska vojska že skoraj leto dni krvavo bojevala. In tako se je že kmalu po italijanski vojni napovedi na Goriškem znašel tudi general Erwin Zeidler s svojo 58. divizijo. Poveljnik divizije se je nastanil v tedanji goriški pravosodni palači,

Pogled na porušeno Gorico. (zbirka Simon Kovačič)

današnja *Via N. Saura*. Operativno območje delovanja divizije se je razprostiralo od Sabotina na severu do reke Vipave na jugu.

Po prihodu v mesto, ki je pred izbruhom vojne štelo dobrih 30.000 prebivalcev, je moral general na hitro organizirati obrambo goriškega mostišča, sicer bi bila pot po Vipavski dolini in naprej proti srcu monarhije lahko prehodna. Gorica je predvsem po zaslugi enot pod poveljstvom generala Zeidlerja ostala v avstrijskih rokah do sredine poletja 1916. Zanimivo je, da je bil general še sredi maja 1916 precej optimističen glede bojev na soški fronti in je razmišljal celo o avstrijski protiofenzivi. Iz pisma monsignorju Francescu Castellizu, ki je po naročilu goriškega nadškofa F. B. Sedeja ostal v mestu, veje optimizem, da se bo 58. divizija kmalu preselila v Videm. Kot je v Črniški kroniki zapisal dekan Alojzij Novak, je polna goriška stolnica 16. julija 1916 praznovala zlato mašo nekdanjega solkanskega župnika dr. Ivana Kolavčiča. Na

častnem mestu v prezbiteriju je bil prisoten tudi general Zeidler s svojim štabom.

Šele v 6. soški ofenzivi je Italijanom uspelo streti stebre avstrijske obrambe: Sabotin, Oslavje, Kalvarijo in Vrh ter vkorakati v porušeno Gorico. Avstrijska vojska se je umaknila in vzhodno od Gorice organizirala novo obrambno črto s Škabrijelom na čelu. V tem času je general storil napako, ki jo je pozneje moral obžalovati. Prve dni avgusta, nekaj dni pred začetkom italijanske ofenzive, je odšel na sicer zaslužen vojaški dopust. Tako ga v času 6. soške ofenzive sploh ni bilo v Gorici. Kljub temu je general Zeidler nalogo ki mu je bila zaupana, dobro opravil. Tako so ocenili tudi njegovi predpostavljeni, predvsem general Wenzel von Wurm, poveljnik 16. armadnega korpusa in general Svetozar Borojevič von Bojna, poveljnik legendarne soške armade. Pohvalili so zlasti njegov značaj in vojaške, tako tehnične kot taktične, vrline. Poleg tega je bil general Zeidler spoštljiv in viteški tudi do svojih nasprotnikov. To najbolj ponazarja dogodek iz julija 1916, ko je bila Gorica tik pred padcem. General je obiskoval enote na terenu in med obhodom naletel na leseno stajo, kjer se je redil precej debel prašič. Na vrhu staje je bil pribit napis z mastnimi črkami CADORNA. Mišljen je bil seveda grof Luigi Cadorna, načelnik generalštaba italijanske vojske. Malo zabave v težkih časih. Toda General Zeidler tega ni tako razumel. Ukazal je nemudoma sneti napis in dal je sklicati častnike. Priredil jim je pravo predavanje o spoštovanju nasprotnika, vojaški

*General Zeidler na Marku nad Šempetrom pri opazovanju italijanskih položajev. (zbirka Sergio Chersovani) **

Cesar Karel I. pregleduje avstro-ogrske čete na Travniku v Gorici. (zbirka David Erik Pipan)

prisegi in oficirski časti. Mlad oficir, ki je bil krivec za namestitev napisa, se je sam javil in bil nato kaznovan.

Za svoje zasluge na soškem bojišču je bil general Zeidler večkrat odlikovan. Izmed teh odlikovanj, ki se pridružujejo ducatu drugih iz predvojnega obdobja, izstopa Konjeniški križec Reda Marije Terezije, najvišje avstrijsko vojaško odlikovanje, ki ga je dobil 17. avgusta 1917. Ob tem je bil general Zeidler povzdignjen v barona s plemiškim naslovom - *Freiherr von Görz* oz. baron goriški.

General Zeidler je ostal komandant "svoje" 58. divizije do konca vojne. Celo napredoval je, 24. maja 1917 je bil povišan v podmaršala. Sodeloval je tudi v zadnji avstrijski ofenzivi na reki Piavi junija 1918. Pred koncem vojne je doživel še eno zadoščenje. Bilo je 29. oktobra 1917, ko so avstrijske sile ponovno vkorakale v Gorico. Umik italijanske vojske je bil posledica preboja pri Kobaridu in vojaškega razsula na italijanski strani. V mesto je prišel mladi habsburški cesar Karel I. in skupaj z generalom Zeidlerjem sta kot zmagovalca v slavnostnem sprevodu odjezdila na Goriški grad. Starejši, izkušeni general in mlajši, a neizkušeni in kot se je kasneje izkazalo zadnji habsburški cesar. Doživela sta trenutek skupne slave. A že čez dobro leto so se stvari korenito spremenile. Ob razpadu monarhije novembra 1918 je Karel odstopil in odšel v izgnanstvo. General Zeidler je bil demobiliziran, podobno kot njegov poveljnik general Borojevič, skupaj s številnimi visokimi oficirji nekdane

cesarsko-kraljeve vojske. Star je bil šele trinajdeset let. Iz dveh zakonov, leta 1891 in 1911, general Zeidler ni imel otrok. Umaknil se je iz vojaških in prelomnih političnih dogodkov tistega časa in precej osamljen živel v koroškem Beljaku. Nastanil se je v vili svoje druge žene, gospe Moritsch. Z ženo sta vsako leto spomladi z vlakom odhajala na počitnice na ligursko obalo, k nekdajjim sovražnikom torej. Javnost je generala v času, ki ni bil naklonjen nekdajjim junakom, skorajda popolnoma prezrla. Podobno se je dogajalo z nekdajjim "soškim levom",

generalom Borojevičem, ki je v pomanjkanju in pozabi umrl ob Vrbskem jezeru. Usodo skorajda popolnega anonimneža je delil tudi general Zeidler. Žena mu je preminula leta 1939. General pa je osamljen umrl 3. januarja 1945 za posledicami pljučnice na svojem domu v Beljaku. To se je zgodilo proti koncu neke druge, še bolj krvave vojne. Bilo je preveč za skoraj osemdesetletnega generala, zvestega nekemu drugemu času in cesarju. Svoje posestvo je zapustil mestu Beljak, ki se je slavnemu, a pozabljenemu generalu oddolžilo z imenom ulice - *Zeidler von Görz Strasse*.

Literatura:

1. Časopis Slovenec, posamezne številke za julij in avgust 1916
2. Camilo Medea, LETTERE DA GORIZIA A ZATIČINA, Videm 1975
3. Alojzij Novak, ČRNIŠKA KRONIKA
4. EHRENBUCH DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN WEHRMACHT, Izdal K. und k. Kriegsarchiv, Dunaj 1917, str. 428
5. Generala Zeidlerja najdemo tudi na internetu:
<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/zeidler.htm>

* Fotografija je iz knjige: *Uomini e Territorio 1915-1918 (Življenje v frontnem zaledju 1915 - 1918)*, Centro per le Ricerche Archeologiche e Storiche nel Goriziano, Gorica 1998

ČEŠKI POLKI V PRVIH BITKAH NA SOŠKI FRONTI

René Šobora

Z vstopom Italije v vojno 23. maja 1915 je nastala na svetovnem bojišču nova fronta, dolga približno 650 kilometrov, ki je tekla po celi dolžini takratne avstrijsko - italijanske meje.

Avstrijsko vrhovno poveljstvo se je odločilo postaviti novo jugozahodno fronto pod poveljstvom nadvojvode Evgena.

Odsek na severozahodu se je imenoval tirolska fronta, ki ji je poveljeval general Dankl, vrhove Karnijskih in Julijskih Alp ter pristope na Koroško je branila armadna skupina pod poveljstvom generala Rohra, na jugovzhodu, ob reki Soči, je potekala soška fronta pod poveljstvom generala Borojevića.

Na sektorju v okolici Gorice in naprej proti morju se je borilo mnogo čeških polkov. V prvih soških bitkah jih je bilo skoncentriranih največ v 9. pehotni diviziji. V okviru te divizije se je boril 91. pehotni

polk iz Čeških Budějovic, 102. pehotni polk iz Benešova v Pragi, 9. polk poljskih havbic iz Josefova in 9. polk težkih havbic iz Terezína.

Tu so se z roko v roki borili tudi posamezni bataljoni Čehov in Slovakov, kot na primer prvi bataljon 3. pehotnega polka iz Kroměříža in četrti bataljon 28. praškega pehotnega polka.

Z nadaljevanjem vojne so na italijansko fronto prihajali novi in novi polki iz čeških in moravskih mest.

V tem prispevku o čeških in moravskih vojaki na soški fronti bi rad osvetlil udejstvovanje 102. pehotnega polka iz Benešova pri Pragi.

Do oktobra 1915 se je 102. pehotni polk boril v sestavi 9. pehotne divizije v Galiciji na avstrijsko - ruski fronti. 14. oktobra 1915 je bil polk umaknjen s prve linije in poslan v zaledje v vas Wolnicze. Tu je postrojeni polk 16. oktobra pregledal prestolonaslednik najdvojvoda Karel. 31. oktobra 1915 so vojaki odkorakali iz Wolnicze in se 4. novembra vkrcali na vagone na galicijski železniški postaji Radzivilow. Odpotovali so proti Lvovu in Rogatinu do železniške postaje Kozowa pri Tarnopolu, kjer se je polk zadržal do 16. novembra 1915. Istega dne so odpotovali z ruskega bojišča čez Moravsko proti Dunaju in Trstu na italijansko bojišče.

Po štirih dneh vožnje so 20. novembra 1915 prispeli do Proseka, kjer so jih, polne uši, okopali in dezinficirali. Nastanili so se v bližnji vasi Gabrovice, že šesti dan pa je bil polk odveden v prve bojne linije pri Tržiču na obrambne položaje pri tovarni „Adriawerke“. Sodelovali so v zaključni fazi 4. soške bitke. Prvi bataljon 102. pehotnega polka se je borb na Soči udeležil že prej, v juniju 1915, v sestavi 1. gorske brigade, ki je pred tem prišla s srbske fronte, kjer je ta češki bataljon utrpel težke izgube.

V sestavi 2. bataljona 102. pehotnega polka se je na soškem bojišču boril tudi **Josef Bouška**. Vpoklican je bil 21. junija 1915, skupaj z bratom Karlom, ki je služil v 29. pehotnem polku.

26. junija 1915 je Josef odšel s transportom do ogrskega kraja Békéscsaba, kamor je bil premeščen 2. bataljon 102. pehotnega polka iz Benešova. 2. oktobra

Čeští vojáci v České Lipě před odhodem na fronto. (zbirka Goríski muzej)

je odšel s 15. „maršbataljonom“ na rusko fronto, od koder je bil polk poslan na italijansko bojišče.

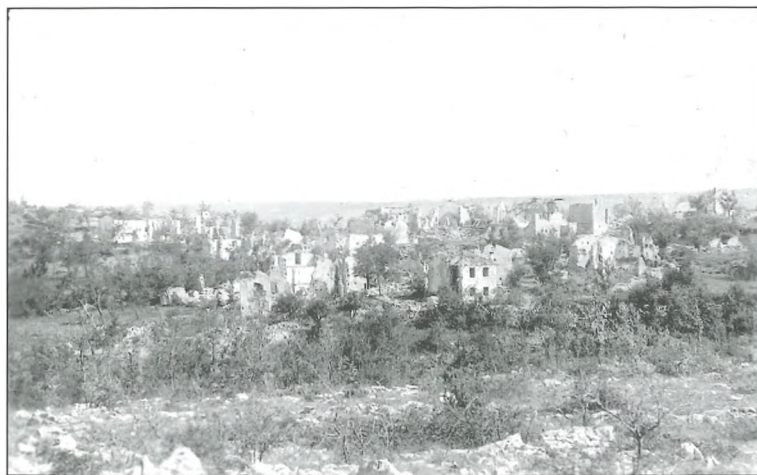
Svojih prvih doživetij na italijanskem bojišču se Josef Bouška spominja v svojem dnevniku:

»Ponovno v zakopih... ali vendar, razlikovali so se ti zakopi od tistih na ruskem bojišču. Napravljeni so bili iz kamena in en del je peljal preko dvorišča lepe, a od topniškega obstreljevanja razbite zgradbe, v kateri je bilo pred vojno zdravilišče. Sovražnik strelja s topovi in puškami, a mi stražimo pred zakopi. Ogroženi smo z vseh strani. Na levi imamo morje, njegova zamočvirjena obala je zelo slabo branjena, a tudi na desni je močvirje. Tukaj ni prostranih ruskih polj, travnikov, sadovnjakov in gozdov, vse naokrog samo kamen, bele stene, od katerih se odbijajo zvoki eksplozij šrapnelov in granat. Ponoči krožijo nad nami svetle proge reflektorjev in raznobarvni snopi raket križajo nebo.«

Po petih dneh so vojaki 102. pehotnega polka zapustili ta sektor in odšli do vasi Medja vas (Medeazza), ki jo je italijansko topništvo skoraj zravnalo z zemljo. Enota je bila nameščena v kraških dolinah izven dosega italijanskih topov. Po tedenskem odmoru se je polk vrnil v prve linije. (Kasneje so jih menjavali v rednih periodah: pet dni v zakopih – sedem dni v zaledju.)

»Smo v Medeači (Medja vas).

Je zelo hladno, kurimo z vsem, kar najdemo v posameznih hišah,

Pogled na porušeno Medjo vas. (zbirka David Brezigar)

tu ni več niti koščka lesa. Uničujemo vse: pohištvo, lesene stropce, pode, okna, na splošno vse, kar je leseno. Tu smo preživeli tudi božični večer in božič.

Po glavi se mi podijo misli na dom in na dni, ko smo bili srečni. Izmenjali smo božične darove – cigarete, čokolado – poveljnik stotnije nam je daroval celo smrečico.

10. januarja 1916 smo šli zopet v prve linije. Na ta dan so začeli Italijani že zjutraj s strašnim obstreljevanjem.

Gosti topniški ogenj je prihajal bliže in bliže k našim položajem, imeli smo že veliko mrtvih in ranjenih, z živci smo bili popolnoma na koncu.

Jaz klečim za kamnitim obrambnim zidom s puško v roki; v tem trenutku pade granata, eksplozija mi zlomi puško, a meni kot po čudežu in nič.

Potem sva se s kameradom veselila, da sva ostala živa in medtem iskala novo primerno krite, kar se vsuje na naju toča italijanskih krogel iz mitraljezov in pušk.

Streljanje je vedno močnejše in rumen gost dim se vije po celi pokrajini.

Ranjenih in mrtvih je vedno več.

Zaukazano nam je, da moramo zdržati za vsako ceno.

Naše topništvo uspešno zaustavlja italijanske napade, tako da so se Italijani morali končno umakniti.

Za trenutek zavlada grobna tišina, a že naslednji hip se po bojišču razlegajo kriki in ječanje ranjencev.

Sanitejci imajo spet obilo dela, mrtve in ranjene nosijo v zaledje.

Dim se počasi izgubi in nebo se razvedri.

Tudi nam je lažje in malo smo si oddahnili.«

27. januarja 1916 je bil polk zamenjan in je odšel v rezervo, kjer je ostal do 24. februarja. Do 17. marca je polk prebival v okolici vasi Selo (Sela na Krasu), ta dan je odšel na znamenito bojišče na Doberdobsko planoto.

»Planota je velika in položna, smo v bližini vasi Doberdob, ki je že cela porušena.

Na celi planoti ni bilo mesta, ki ne bi bilo razrito od topovskih granat.

Povsod same gole bele skale in samo gola drevesa molijo štrclje proti nebu.

Češki vojaki iz 11. pehotnega polka na Krasu, v dolini, ki so jo imenovali »Kolaš dolina«. (zbirka David Brezigar)

Doberdob - veliko pokopališče - tukaj so pokopani celi polki vojakov.

Težko jih je bilo pokopavati, grobovi so bili skromni, saj se v skalo ni dalo globoko kopati. Tukaj smo pretrpeli še par manjših napadov. Dne 28. marca je mojega kolega, mojega soimenjak Bouška iz Mokrovrata ubila granata.

Pokopali smo ga, v družbi z drugimi kameradi, v skupni grob.»

24. aprila 1916 je bil polk premeščen v zaledje k majhni vasi Brje (Brje pri Komnu) na zaslužen počitek. Čez en mesec, 25. maja 1915, se je s postaje Nabrežina odpeljal na Južno Tirolsko. S tem dnem se je zaključil prvi del bojev 102. pehotnega polka na soškem bojišču, kamor se je vrnil spet za šesto italijansko ofenzivo v avgustu 1916.

Polk se je z Južne Tirolske vrnil na Sočo iz okolice mesta Borgo, kjer se je boril. V Levico so se vojaki vkrcali na vagon in z vlakom prispeli na postajo v Prvačini.

V težkih borbah od 6. do 8. avgusta 1916 so avstro-ogrski vojaki zapustili Gorico. Te dni se je polk iz Benešova boril na desnem krilu avstrijske obrambe na Krasu. 9. avgusta je bil premeščen na teritorij med Gorico in Renčami.

»Prišlo je povelje, da se moramo vkopati na koruznem polju.

Z bajoneti smo začeli sekati koruzo in se vkopavati v mehko zemljo.

Na naši levi je bilo že slišati streljanje.

Mi smo tukaj delali zakope samo tri dni, naše straže pa so že javljale, da so Italijani blizu.»

Po nekaj dneh so bili vojaki 102. pehotnega polka na tem sektorju zamenjani in odšli so v vas Selo in Novo vas. Tja so prispeli v času sedme italijanske ofenzive in se tako znašli sredi bojev.

»Italijansko topniško obstreljevanje je iz dneva v dan močnejše. Granate padajo, ena

za drugo, vedno bliže našim kritjem in na naša kritja. Padajo tudi granate težkega kalibra 21 cm.

Dne 12. decembra doseže obstreljevanje vrhunec. Italijansko topništvo nas dobesedno zasipava v zakopih.

To je bil grozen dan.

Mnogo naših mrtvih leži po zakopih in kdor od nas ni ranjen, bega prestrašen z mesta na mesto, pred »špliterji« granat; kamenje nam žvižga okrog glave.

Skoraj ni pedi zemlje, kamor ne bi padli ti strašni strelj.

Po 4. uri je topniško obstreljevanje končalo, a bila je to tišina pred novo nevihto.

Nekaj trenutkov ropotajo sovražne puške in že se vržejo Italijani na naše zakope. Tečem z nekaj »kameradi« nazaj, kjer si najdemo krije.»

Italijani so se prebili do prvih zakopov. V tej kritični situaciji je izvedla jurišna stotnija tretjega bataljona protinapad in potisnila Italijane nazaj na izhodiščne položaje.

»Čakam do noči in prekrit s temo se plazim nazaj do naših zakopov iskati svojo stotnijo. Ko pridem že blizu, najdem vsepovsod polno mrtvih in ranjenih, naših in Italijanov, njihov klic na pomoč se razlega v noč.

Grem naprej v tej grozni noč, ko se izpod mojih nog oglasi nepoznan glas. Ranjeni Italijan. S kretljivo roko mi pokaže, da bi rad vode. Pokažem mu, da sam nimam in hitim dalje mimo mrtvih in ranjenih.

Kakšna žalostna pot med grozo in smrtjo.

Celi kupi naših in Italijanov ležijo tukaj...

Koliko vdov in sirot, očetov in mater, sorodnikov čaka nanje.

Končno se mi zazdi, da sem našel mesto, kjer je bila včeraj moja stotnija.

A slišim samo neznane glasove.

Sprašujem in ugotovim, da so to borci 91. IR (pehotnega polka).

"Cel vaš bataljon je zajet. Ostani pri nas," mi predlagajo.

A jaz ne odgovorim.

Zjutraj najdem našo jurišno stotnijo, h kateri sem dodeljen skupaj s še tremi sanitejci naše sedme stotnije.

Samo mi štirje smo ostali od cele stotnije.«

Razbiti polk je bil umaknjen s fronte nazaj do vasi Sela, kjer je čakal, da ga popolnijo novi pohodni bataljoni iz Békéscsaba. Po popolnitvi so vojaki odšli preko Gorjanskega do vasi Skopo, kjer so popravljali in gradili poti.

Del moštva je dobil zasluženi dopust.

Po kratkem zatišju je prišla osma italijanska ofenziva.

V osmi soški ofenzivi je 102. pehotni polk zamenjal v prvi liniji zdecimiran budjejeviški 91. pehotni polk, ki se je boril proti premočni italijanski 16. pehotni diviziji na koti 237 (Županov vrh).

Dne 10. oktobra 1916 je ob italijanskem napadu prišlo v 10. stotniji 3. bataljona do panike, vojaki so bežali nazaj. Šele energično posredovanje poveljnika sosednje 9. stotnije jih je ustavilo. Z mitraljezi in minometi so potem Italijane pregnali nazaj na njihove položaje.

»Že 5. oktobra 1916 zjutraj je naš polk zopet poslan v prve bojne linije pri Medji vasi. Na poti nas pozdravljajo italijanski topovi. Ko pridemo do zakopov, smo presenečeni nad tem, kar vidimo. Vse je uničeno.

Tukaj bomo torej dočakali svoj konec.

Tu in tam se skriva posamezni vojak iz 91. pehotnega polka in čaka na zamenjavo.

Ne sprašujemo se, kje so ostali. Vse naokoli leži polno trupel.

Takoj začnemo s popraviljem zakopov.

Dve noči sta bili mirni.

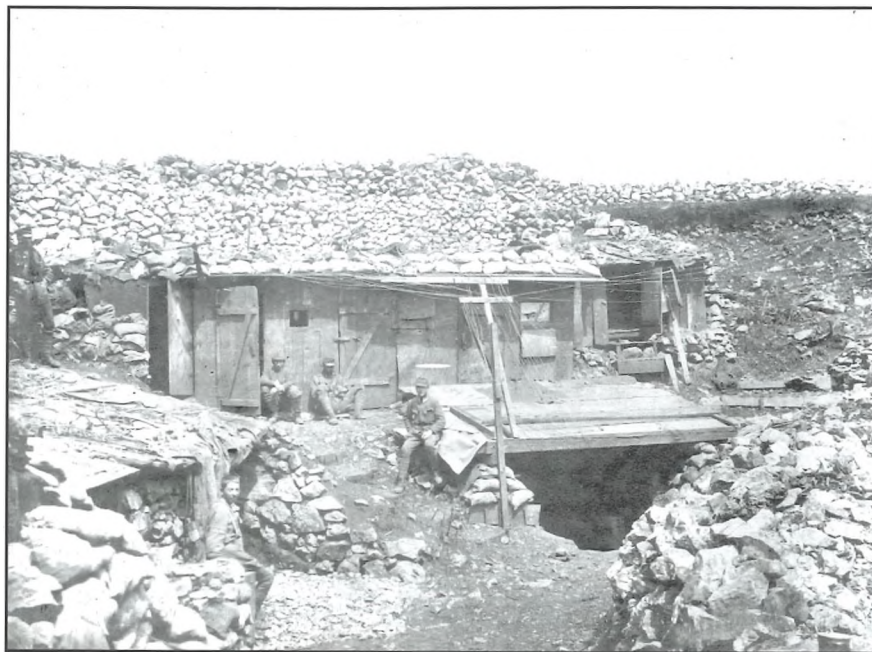
Tretjega dne so italijanski topovi spet začeli streljati.

Zvečer nas je iz naše stotnije samo še sedemnajst, zakopi so zravnani z zemljo, naših poveljnikov ni videti nikjer...

Sledi spet ena mirna noč.

Zasilna bivališča čeških vojakov na Krasu. (zbirka Egon Valantič)

Barake čeških vojakov v kraški dolini, imenovani »Waldstein dolina«. (zbirka David Brezigar)

Ob sončnem vzhodu pa se spet razbesni novi pekel.
 Obstreljevanje je ta dan tako srdito, da kar blaznimo.
 Težke granate padajo druga za druga na naše zakope, večina jih
 je že uničenih.
 Kakor da bi se zemlja rušila.
 Gosti dim nas duši, ne vidimo pet korakov pred sabo, a
 obstreljevanje ne preneha.
 V obupu se zatečem pred bližnjo kaverno.
 A to je le majhna votlina (jama) v zemlji, ki ne nudi zaščite pred
 granatami.
 Polna je kolegov iz različnih čet, ki me pa nočejo spustiti vanjo,
 kričijo, da se ne da dihati.
 Meni vseeno uspe, da se nekako zrinem noter, vendar ne za dolgo,
 psujejo me in tolčejo in me skozi drugi vhod vržejo na plano.
 Granate mi letajo nad glavo, ko se hitro plazim dalje.
 V tem trenutku zaslišim, kako težka italijanski mina leti naravnost
 proti meni.
 Tresem se po celem telesu in že se poslavljam od življenja, ko me
 strašni udar pritisne ob tla in za mano se sliši strašna eksplozija.
 Kamenje in zemlja padata name.
 Obrnem se...visoki in gosti steber črnega dima se dviga z mesta,
 kjer je vhod v tisto majhno kaverno, iz katere so me vrgli maloprej.

*Zasuti in zakopani, tako so bili
 najlepše pokopani...»*

Deveto ofenzivo je polk
 preživil v zakopih pri Selih na
 Krasu.

Po končani ofenzivi je bil 102.
 pehotni polk potegnjjen s fronte
 v armadno rezervo. Zimo je
 preživil na območju severno
 od Trsta. V prve linije se je spet
 vrnil na pomlad, 13. maja 1917,
 na obrambo avstro-ogrskih
 položajev pred Jamljami.
 102. pehotni polk se je aktivno
 udeležil tudi velike avstrijsko -
 nemške ofenzive jeseni 1917.
 leta.

Vendar pa se Josef Boušek te velike ofenzive ni udeležil. Bil je
 zajet v razrušenih zakopih na Županovem vrhu, skupaj s svojimi
 tremi kameradi v osmi italijanski ofenzivi.

*»Obstreljevanje je trajalo in trajalo. Nismo mogli ne naprej ne
 nazaj.*

*Prenehal sem se skrivati, ves sem bil otopel, ni me več zanimalo,
 kaj se dogaja okoli mene.*

*Italijanska letala so stalno krožila nad našimi položaji, opazovala
 in spremljala učinek artilerije.*

*'Kaj je to?' vpraša eden od četvenice vojakov v moji bližini, desetik,
 ki je prvič v borbi.*

'Italijanske puške' odgovori drugi.

Neki čuden zvok me naglo prebudi...

*Medtem ko kameradi zbirajo ročne granate, razmetane na dnu
 zakopa, jaz vzamem nahrbtnik in zbežim na levo krilo.*

Nočem tukaj umreti...

*Eden od vojakov se odloči, da gre v zaledje, ostali trije odvrgejo
 puške in tečejo za mano.*

Že se za nami podijo Italijani in kričijo: Avanti! Avanti!

Tako smo bili zajeti...»

Iz češčine prevedel: Simon Kovačič

PRVI LETALSKI NAPAD NA LJUBLJANO

Renato Podbersič ml. in Vili Prinčič

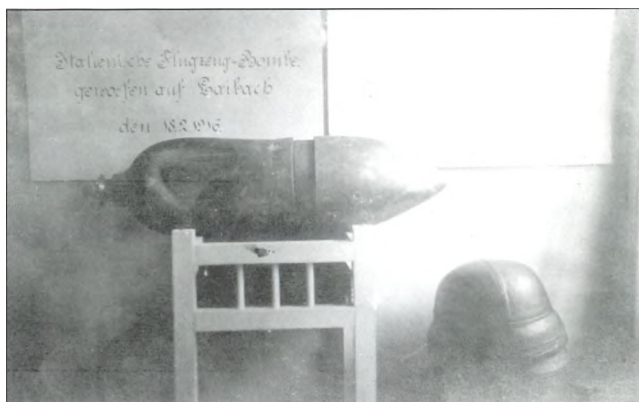
Avstro-Ogrsko letalstvo je 14. februarja 1916 izvedlo napad, ki je zapustil globoko sled v italijanskem javnem mnenju. Tistega dne je namreč skupina enajstih letal tipa Lothar B VII iz jate Flik 16 Pergine in Flik 17 Gandolo pod poveljstvom stotnika Raoula Stojasavljevića izvedla bombni napad na Milan in okolico. Pri tem je nek avstro-ogrski pilot izgubil vojaško kapo. Italijanske oblasti so jo čez nekaj dni našle in jo slavile kot dokaz sovražnikovega barbarstva. V napadu je bilo ubitih petnajst ljudi in na pogrebu se je zbrala množica meščanov. Naslednjega dne so avstro-ogrške letalske sile napadle še Rimini, vendar večje škode ni bilo. Italijani so se sklenili maščevati. Štiri dni kasneje so poslali svoja letala v prvi letalski napad nad Ljubljano.

Osem italijanskih letal tipa Caproni 300 se je dvignilo z letališč Aviano in Comine. Zaradi okvar na motorjih so se trije takoj vrnili. Ostalih pet je nadaljevalo polet proti Ljubljani. Bil je petek, 18. februar 1916 in med osmo in deveto uro zjutraj je nad Ljubljano priletelo pet, po nekaterih podatkih pa samo tri italijanska letala. Na poti jih je zakrivala megla in nizka oblačnost, čeprav so jih avstro-ogrške enote opazile že na Goriškem. Nad mesto so odrgli 26 bomb (162 mm), kar je odgovarjalo približno 1.800 kg eksploziva. Sovražna letala niso izzvala pretiranega preplaha med Ljubljančani, veliko meščanov je kar na ulicah spremljalo bombardiranje. »Ko je letel čez Zvezdo, bi ga bili lahko z Gradu sestrelili, pa je bilo preveč ljudi na cesti«, je zapisal Milčinski v svoj dnevnik. Prvo letalo je bombe odrglo pri šentjakobski cerkvi in so padle pred vojaško bolnišnico in na Žabjeku ob Ljubljani, kjer je bila cilj zvonarska livarna, ki je delala za potrebe vojske. Nato je preletelo Ljubljanski Grad in vrglo bombo

Avstro-ogrsko vojaško letališče na Ajševici pri Gorici. (zbirka Simon Kovačič)

pred Cukrarno, ob vračanju pa še zadnjo na Barju. Drugi dve letali sta bombe zmetali na ljubljanska predmestja Savlje in Zalog. Učinek bombardiranja je bil za meščane bolj psihološke narave, kajti dokazal je, da se vojna lahko razširi tudi v varno zaledje. »Letalski obiski so zlo; neposredno pred oči so nam prinesli grozo vojne brez smisla in logike vobče; duševna potrnost nad nekulturnostjo večja nego telesna zaradi osebne varnosti.«, je zaupal Milčinski svojemu dnevniku. Sicer je bil pri Cukrarni ubit deček, ki je vozil

Neeksplozirana italijanska letalska bomba v izložbi Krisperjeve trgovine v Ljubljani. (zbirka Goriški muzej)

Italijanski Caproni po prisilnem pristanku v »Lahovi luži«, v ozadju orehovske hiše. (zbirka Simon Kovačič)

sodavico, drugi pa ranjen. Ubitega dečka so pokopali na mestne stroške z veliko udeležbo meščanov in mestnih veljakov. Nekaj

žrtev je bilo tudi med konji. Meso enega izmed ubitih konj so baje javno postregli v gostilni Pri Amerikancu. Neeksplozirano italijansko

letalsko bombo so mestne oblasti razstavile v izložbi Krisperjeve trgovine z igračami na vogalu Stritarjeve in Mestnega trga, danes je tam knjigarna DZS.

Poglejmo, kaj je o prvem letalskem bombnem napadu na Ljubljano v svoj dnevnik zapisal tedanji ljubljanski škof A. B. Jeglič, ki seveda ni bil noben vojaški strokovnjak in je dogajanje spremljal iz škofijskih uradov:

»Laški letalci nad Ljubljano

V petek 18/2 je bilo več laških letalcev več časa nad Ljubljano. Spuščali so bombe nad mestom in okolico. Bomba je ubila dva konja, enemu fantiču je odtrgala roko in ga ranila, da je danes umrl, ranila je 7

Sestreljen italijanski Caproni, v ozadju romarska cerkev na Mirnskem gradu. (zbirka Goriški muzej)

Bližnji posnetek italijanskega dvokrilca Capronija s serijsko številko Ca 703. (hrani Franciška Faletič)

vojakov in poškodovala eno hišo (Zorčevo) pri sv. Jakobu. Druge večje škode ni ne v Ljubljani ne v okolici, akoravno so vrgli nekako 40 bomb.«

Po uspešno opravljeni nalogi je italijanske pilote čakala še dolga in nevarna pot domov. Nad Komornom so jih prestregli avstro-ogrski lovci enokrilci Fokker A.III in jih napadli. Junak tega zračnega spopada je postal avstro-ogrski vojaški pilot Ludwig Hautzmayer s svojim letalom Fokker A.III 03.52. S streljanjem je prisilil eno izmed italijanskih letal, Caproni Ca 703 iz 4. bombne eskadrilje, k pristanku na polju v Orehovljah pri Mirnu. Med zračnim bojem je bil ubit italijanski pilot kapetan Tullio Visconti, kopilot kapetan Gaetano Turilli pa je bil lažje ranjen in ujet. Letalo je pristalo in se z nosom zarilo v »Lahovo lužo«, vaški predel, kjer je bila mlaka in ob njej je rasla vrba. Šlo je za umetno skopano jamo, kamor se je stekala voda z nekdanj precej zamočvirjenih polj. Bila je v posesti furlanske družine, ki se je v Orehovlje priselila iz Lučnika, odtod ime »Lahova«. Domačini, ki so tega sončnega zimskega dne delali na poljih, so

seveda z zanimanjem opazovali precej trd pristanek letala. Ranjenega kopilota so zadržali do prihoda avstrijske vojaške patrulje. Mrtvega pilota Viscontija so naložili na voz in ga z vojaškim spremstvom poslali v Renče, kjer je bil pokopan na vojaškem pokopališču. Kapetana Turillija pa so najprej zaslili kar v Orehovljah na nekdanjem posestvu plemičev Pover oz. Pober, danes tam živi družina Tribušon. Sestreljeno italijansko letalo in vojaštvo, ki si ga zvedavo ogleduje, je fotografiral vojaški fotograf Johann Freund (1886 – 1976). Ta vojvodinski Nemec je bil kot fotograf dodeljen v letalsko enoto št. 2 in je večino časa preživel na letališčih v Ajdovščini in Ajševici ter neutrudno fotografiral. Novembra 1998 so bile njegove slike pod naslovom »Med nebom in zemljo« razstavljene v stavbi Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Zanimivo je, da so se še pred nekaj leti v Orehovljah našli predmeti, ki so izvirali s padlega Capronija.

Dogodki tega dne, 18. februarja, so zapustili vtis v župnijski kroniki, ki jo je pisal črniški dekan Alojzij Novak:

»Danes smo pri čistem prozornem zraku doživeli izreden prizor. Italijanski zrakoplovi so kot povračilo za naš letalski napad na Milan in druga laška mesta obmetavali Ljubljano z bombami. Eden izmed njih se je vračal okrog poldne čez Vipavsko domov. Bil je res velik, veličasten dvokrovnik, kar naenkrat zašumi v zraku in 6 naših malih a zelo urnih oklopnih zrakoplovov je bilo okrog Laha. Strojne puške so pokale v zraku z obeh strani, in naši čmilji so se zaletavali proti laški osi, zleteli nad njo, okrog nje, dokler je slednjič niso vrgli iz zračnih višav. Padel je pri Mirnu še med naše postojanke, stotnik, ki je laški zrakoplov vodil se je ustrelil še predno je prišel do tal.«

Podatke o zračnem boju zasledimo tudi v »sosednji« Batujski kroniki: »18. februarja smo videli zračni boj. Naše dvokrilno letalo je večkrat napadlo veliki italijanski zrakoplov, ki se je spustil na tla pri Mirnu. Vračal se je iz napada na Ljubljano.«

Za pilota Ludwiga Hautzmayerja je ta zmaga predstavljala pravi podvig, saj je šlo za njegov prvi bojni polet. Rojen je bil 25. aprila 1893 v mestu Fürstenfeld na avstrijskem Štajerskem. Po končani gimnaziji je postal študent Tehniške univerze v Gradcu in pridobil je čin rezervnega poročnika. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil dodeljen 7. pehotnemu polku in z njim je odšel na rusko fronto. Že 8. septembra 1914 je bil težko ranjen v nogo. Po okrevanju se je prostovoljno javil v avstro-ogrsko letalstvo in bil takoj sprejet. Šolati se je začel kot opazovalec in tehnični uslužbenec na letališču v Aspernu pri Dunaju v Fliegerersatzkompanie 1. Februarja 1916 je bil dodeljen k novoustanovljeni letalski eskadrilji Flik 19, ki je imela bazo na ajdovskem letališču. Poveljeval jim je sposobni stotnik Adolf Heyrowsky. Ludwig Hautzmayer je bil določen za glavnega pilota eskadrilje. Bil je eden izmed prvih rezervnih častnikov, ki ga je doletela ta čast. Že prvi polet mu je prinesel tudi prvo zračno zmago oz. sestrelitev. Do konca vojne jih je zbral še šest, tri leta 1916, eno leta 1917 in tri leta 1918. Zadnjo letalsko zmago je dosegel 27. oktobra 1918, le teden dni pred premirjem. Zadnje štiri zmage je dosegel z letali Albatros D.III (Oef). Hautzmayer je bil odlikovan z Viteškim križem reda sv. Leopolda z vojno dekoracijo za zasluge na bojnem polju. Bil je eden izmed samo 25 častnikov celotnega letalstva, ki so prejeli to visoko odlikovanje. Svojo prvo zmago je Hautzmayer dosegel s fokkerjem E (Eindecker – enokrilec). Fokkerji so dosegli kar precej zmag na francoskem bojišču. Sposobni so namreč bili s skrajno natančnostjo zadevati izbrane cilje. Vgrajeno

so imeli posebno napravo, ki je omogočala streljati skozi vijak. Ta letala je Nemčija v kar velikem številu dala na razpolago avstro-ogrskemu letalstvu z oznako A.III.

Istega dne so Fokkerji napadli tudi vračajoče letalo Ca 478 in smrtno ranili kapetana Luigija Baila in podpolkovnika Alfreda Barbierija. Hudo ranjen je bil drugi pilot, kapetan Oreste Salomone iz Capue. Kljub temu je uspel obdržati kontrolo nad letalom in ga varno spraviti do italijanskih položajev. Letalo je pristalo v Gonarsu, nedaleč od Palmanove. Delo so mu olajšali avstrijski lovci, ki so napad prekinili, ko so prileteli nad italijanske položaje. Imeli so namreč ukaz, da ne smejo preletavati ozemlja pod italijansko kontrolo. Poveljstvo se je balo, da bi v primeru sestrelitve sovražnik prišel do tajnih podatkov o novih strelnih napravah na letalih. Kapetan Salomone, rojen 20. septembra 1879, ki se je odlikoval že v libijski vojni, je bil 29. februarja 1916 odlikovan z zlato medaljo za hrabrost (Medaglia d'oro al valor militare); bil je prvi letalec, ki mu je bilo podeljeno najvišje vojaško odlikovanje. V italijanskih medijih so ga slavili kot »ljublanskega heroja«.

Po vojni se je Hautzmayer oženil z Madžarko, pridobil madžarsko državljanstvo in svoje ime spremenil v madžarsko. Postal je Lajos Tatai. Zaposlil se je kot trgovski pilot pri madžarski letalski družbi Malert. Usoda se je poigrala z njim, saj se je ubil med poletom 6. decembra 1936, ko se je v gosti megli v bližini Londona z letalom zaletel v tovarniški dimnik. Pokopali so ga na dunajskem pokopališču Hietzing.

Literatura in viri:

1. Časopis SLOVENEK, 21. in 23. februar 1916
2. Martin O'Connor, AIR ACES OF THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE 1914-1918, Flying machines press, Mountain view, California 1986, str. 125-126 in 307
3. Škof Anton Bonaventuro Jeglič, JEGLIČEV DNEVNIK. 5. zvezek, Nadškofski arhiv Ljubljana
4. Časopis LA DOMENICA DEL CORRIERE, februar in marec 1916
5. Fran Milčinski, DNEVNIK 1914-1920, Slovenska matica, Ljubljana 2000, str. 161-166
6. TEDENSKE SLIKE, 12. april 1916
7. Sandi Sitar, LETALSTVO IN SLOVENCİ – Pionirsko obdobje in prva svetovna vojna, Založba Borec, Ljubljana 1985, str. 264-267
8. Paolo Ferrari (uredil), LA GRANDE GUERRA AEREA 1915 – 1918, Edizioni Gino Rossato, Valdarno 1994
9. Slavko Silič, OREHOVLJE V SPOMINU, uredila Renato in Martina Podbersič, (v pripravi za tisk)
10. Storia militare št. 91, april 2001
11. Alojzij Novak, Črniška kronika
12. Ignacij Leban, Batujška kronika

PODGANJA NADLOGA

Tomaž Velnar

»Fronta je kletka, v kateri moraš nemočno čakati na to, kaj se bo zgodilo.« V vojni je na vojake noč in dan prežalo nešteto nevarnosti. Pod švigajočimi krogli in granatami se je bilo mogoče stisniti v jarko in kaverne, ki so nudile vsaj občutek varnosti. Vendar tudi tu ni bilo miru. Ko je pokanje potihnilo in se je topovski ogenj poleg, so se nad vojake spravile žive nadloge, ki jih niso pustile počivati: uši in podgane. Težko je bilo pobijati uš za ušjo, če jih imaš sto in sto, in težko je bilo pobijati miši in podgane, ki so se v jarkih zelo namnožile. Podnevi in ponoči so tekale po spečih vojaki in jim niso dale miru. Zelo so bile sestradane in bi rade prišle do kruha; naglodale so nahrbtnike in torbe. Tudi velike mačke, ki so jih vojaki včasih prinesli v rove, jih niso mogle pregnati. Zaradi hudega pokanja so pobegnile, ali pa so jih napadle podgane. Večkrat se je zgodilo, da so jih oklale in ogrizle do smrti. »Tukajšnje podgane so posebno ostudne, ker so tako velike. To je tista sorta, ki ji pravimo mrliske. Imajo gnusne, hudobne, gole gobce in človeku se naredi na bruhanje, če le zagleda njihove dolge, osmukane repe,« se spominjajo vojaki.

Utrujeni vojaki med počitkom v strelskem jarku. (zbirka David Erik Pipan)

Golazen so poskušali ugnati na različne načine, ki so bili enkrat bolj, drugič pa manj uspešni.

»Eden jih je hotel ugnati z zvitostjo. Na strop je pritrdil tanko žico in obesil nanjo svoj sveženj s kruhom. Ko je ponoči prižgal baterijo, je videl, kako se žica ziblje sem ter tja. Na kruhu je jahala rejena podgana.« Velikokrat so se vojaki spravili nad podgane tako, da so jim nastavili koščke kruha. Ko so se živali zbrale okrog hrane, so jih napadli z lopatami. Italijani so nekoč na poldrugi meter visoko drevo za repe obesili žive in omamljene podgane. Veselili so se velikega ulova in v mraku niso preveč pazili nanj. Ker pa je bilo deblo drevesa slabo pritrjeno v nasip jarka, se je zaradi opletajočih podgan prevrnilo in trop glodalcev jo je z vejevjem na repih ucvrl vzdolž nasipa proti opuščnim avstrijskim položajem. Kaj so potem storili presenečeni vojaki, kronist v svojih spominih ni opisal.

Po preboju pri Kobaridu so se vojaki premaknili na nove položaju in rovi so ostali prazni. Podganam, ki jih je bilo vse polno, je zmanjkalo hrane. Začele so se seliti v naseljene predele. To je predstavljalo nadlogo in veliko nevarnost za prebivalce, saj je znano, da poleg uničevanja hrane podgane prenašajo tudi nalezljive bolezni. Ogrožene so bile vasi na Krasu in celo Trst. Zato so se Avstrijci odločili za uničenje podgan s plinom. Kot zanimivost posredujemo ukaz poveljstva avstroogrške komande o uničenju podgan v zapuščenih rovih. Žal o rezultatih izvedene akcije nisem našel podatkov.

Ukaz o uničenju podgan (prevod):

C. in kr. armadno poveljstvo

Poveljnik generalštaba.

Op. Nr. 59. 395

Zaplinjenje podgan na Krasu.

Poveljstvu jugovzhodne fronte

Baden, 25. decembra 1917.

Po navedbi KIsA I, oddelka št. 92.304/1/Sanchez, silijo neštete podgane iz zapuščenih položajev v naselja in mesta. Še posebej ogrožajo Trst. Ne predstavljajo samo hude nadloge, ampak lahko pod določenimi pogoji povzročijo tudi resen sanitarni problem.

Obilen ulov v strelskem jarku. (iz knjige: *Uomini e Territorio 1915-1918, Centro per le Ricerche Archeologiche e Storiche nel Goriziano, Gorica 1998*)

Ker so vsa sredstva za uničenje podgan nezadovoljiva, bomo na področjih, kjer ni nevarnosti za prebivalstvo, poskusili izvesti pastopek s plinom.

Za to bi uporabili približno tisoč jeklenk iz skladišča podkopniškega bataljona št. 62, ki niso uporabne za bojne namene. Jeklenke je potrebno razstreliti ob brezvetrju na rovih in drugih primernih mestih. Na fronti širini 100m zadostuje ena do dve jeklenki. Plin (na jeklenko približno 14 kg klora z 20% fosgena) bi najprej prodiral v rove, kjer so podganja gnezda, nato bi začel iz njih izhajati in bi preplaval jarke in njihovo okolico ter uničil vsako živo bitje na tem področju. Računamo lahko, da bi plin na odprtem področju deloval dve do šest ur, v zaprtih prostorih pa tri do šest dni. Tako štirindvajset ur po razstrelitvi jeklenk ni dovoljen vstop na bližnjo okolico delovanja, šest dni pa v zaprte prostore in njihovo okolico. Po tem času morajo patrolje (z zaščitnimi maskami) preveriti, če je v prostorih še plin in nato ugotoviti učinek zaplinjenja.

Zaplinjenje je potrebno izvesti zjutraj (od 6 do 8 ure) na čim širšem obsegu in ob oblačnem vremenu.

Za izvedbo del je zadolžen stotnik podkopniškega bataljona št. 62 (prej Sap. spec. batlj.) Heinrich Oskar, ki mu je dodeljen najbližji oddelek tega bataljona.

Stotnik Heinrich si mora priskrbeti navodila pri oddelku Q IsA I in po seznanitvi s situacijo zahtevati pri AOK potreben material.

Varnostne ukrepe (začasna popolna evakuacija in zapora področja, nevarnega zaradi plina) izvesti po navodilih stotnika Heinricha. V najbližjem poveljstvu zahtevati potrebno osebje, opremljeno z dobro prilagojenimi se avstrijskimi oziroma nemškimi maskami.

Za potrebe lokalne meteorologije vključiti meteorološki oddelek podkopniškega bataljona št. 62 iz Postojne. Poveljstvo prevzame stotnik Heinrich. Ker bo zaplinjenje potekalo postopno in le na omejenem, evakuiranem področju zapuščenih rogov, ni potrebno vključiti širše meteorološke službe. Vodji meteorološkega oddelka posredovati vse končne meteorološke podatke poljskih meteoroloških postaj.

Ustrezno poskrbeti za zdravstveno službo vseh sodelujočih enot. Takoj poslati na Poveljstvo jugovzhodne fronte in KIsA I QuAbt. ter v vednost oddelku KM.19/G.

Sledijo: podpis pomočnika poveljnika generalštaba ter podpisi prejemnikov ukaza.

Opombe:

- KIsA I: Kmdo Isonzo Armee I
- Sanchef: Sanitätschef
- Q IsA I: Quartierabteilung der Isonzo Armee I
- AOK: Armeebefehlshaber
- KIsA I QuAbt.: Kmdo der Isonzo Armee I, Quartierabteilung
- KM. 19/G: Kriegsministerium, oddelek 19/G

Literatura:

1. E.M. Remarque, *Na zahodu nič novega*, Založba Obzorja Maribor, 1981
2. *Der Dolomitenfreund*, Folge 3, 2000, Rattenvertilgung durch Gass am Karst
3. *Uomini e territorio 1915-1918, Centro per le Ricerche Archeologiche e Storiche nel Goriziano, Gorica (IT), 1998*

MEDALJE ZA HRABROST - ODLIKOVANJE JUNAKOV

Klement Mal

»Vojščakom podeljene hrabrostne svetinje so vidna znamenja naklonjenosti in milosti Njegovega Veličanstva cesarja in kralja. Taka znamenja so ponos lastnika. Izdajajo ga za izjemno pogumnega in dolžnostim zvestega vojaka, ki je gledal sovražniku vsak čas brez strahu v oči in zelo koristil domovini. Pozdravljamo ga s spoštovanjem, izražamo mu priznanje in zahvalo. Odlikovanec je ponos družine in občine.

Vsak vojak mora brezpogojno stremeti po tem, da si z zvestim izpolnjevanjem zasluži kako odliko. Vojščak ima vedno priložnost za to. Hrabrostna svetinja mu ostane drag spomin na težke čase sedanje velike vojne.«

Podeljevanje medalj pripadnikom mariborskega 47. pehotnega polka v Nabrežini. (zbirka Egon Valantič)

Medaljo za hrabrost (Tapferkeitsmedaille) je ustanovil cesar Jožef II. že daljnjega leta 1789. Namenjena je bila vojakom in podčastnikom, ki so pokazali pogum pred sovražnikom. Tako je bilo odlikovanje moč dobiti samo na bojnem polju. Verjetno je bil prav to razlog za njegovo veliko priljubljenost.

Odlikovanje je imelo dve stopnji. Zlata medalja je merila v premeru 40 milimetrov in je tehtala 28 gramov. Srebrna je imela enak premer, tehtala pa je sedemnajst gramov. Nosili sta se na levi strani prsi na podolgovatem traku bele barve s prečnimi rdečimi črtami. Oblikovno sta bili povsem enaki. Na prednji strani se je svetila vladarjeva podoba z nazivom, na zadnji pa z vojnimi alegorijami ovenčan napis DER TAPFERKEIT (pogumnim). Prve medalje so krasile prsi junakov turških vojn (1788–1791). Odlikovanje se je skozi čas spreminjalo, saj je skoraj vsak vladar pustil na njem svoj pečat. Do prve spremembe je prišlo med vladavino Franca II. oziroma Franca I., prvega avstrijskega cesarja (1792 – 1835). Pri

medaljerju Johannu Wirtu in Johannu Harnischu je naročil novo medaljo z lastno podobo in napisom FRANZ II, po letu 1804 pa FRANZ KAISER VON OESTERREICH. Zadnje strani, reverja, ni spreminjal in je ostala enaka do 1917. leta. Naslednik Ferdinand I. (1835–1848) si je tudi zaželel svoje podobe na medalji. Nov napis na averu se je glasil FERDINAND KAISER VON OESTERREICH. Leta 1848 so uvedli novo, srebrno medaljo II. stopnje. Od srebrne I. stopnje se razlikuje samo po velikosti (30 milimetrov). Med ljudstvom se je je oprijel vzdevek mala srebrna. Kalup zanjo je delo Konrada Langa. Medalje iz obdobja Ferdinanda I. so redke, saj je vladal v razmeroma mirnem obdobju.

Ko pa je prišel na oblast presvitli cesar Franc Jožef I. (1848 – 1916) in je prestol zasedal skoraj sedem desetletij, so morali njegovo podobo na averu zamenjati kar trikrat. Na prvem modelu iz obdobja 1849 do 1859 je mlad, še golobrk vladar v maršalski uniformi, obrnjen na levo stran, kar ni običajno. Napis okrog podobe se glasi

Medalja za hrabrost z likom cesarja Franca Jožefa I., od leve proti desni: velika srebrna (I. stopnja), mala srebrna (II. stopnja) in bronasta

FRANZ JOSEPH I KAISER VON OESTERREICH. Na drugem modelu (1859–1866) ima cesar že brčice. Drugačen je tudi napis: FRANZ JOSEPH V. G. G. KAISER VON OESTERREICH in signatura J. D. BOEHM. Na zadnjem modelu (1866–1917) ima na običajno desno stran

obrtni vladar že brke in zanj tako značilne zalizce. Kalup za zlato in srebrno medaljo prve stopnje je izdelal Friedrich Leisek, za malo srebrno pa Joseph Tautenhayn. Leta 1860 so podolgovat trak zamenjali s trikotno zloženim. Barva in vzorec se nista spremenila.

Srebrna medalja za hrabrost I. stopnje za tretjo podelitev

Hrbtina stran medalje za hrabrost iz časa vladavine cesarja Franca Jožefa I

Medalja za hrabrost z likom cesarja Karla I., od leve proti desni: velika srebrna (I. stopnja), mala srebrna (II. stopnja) in bronasta

Leta 1914 so trdo, kovano ovalno ušesce za trak nadomestili z okroglim iz žice.

Leta 1915 se je medaljam za hrabrost pridružila nova – bronasta, prav tako iz Tautenhaynove delavnice. Izdelovali so jo iz 50% bakra in 50% odpadnega, tako imenovanega vojnega materiala.

Raznovrstnost odpadnih kovin in vsebnost bakra niha, kar je moč opaziti na barvi in teži zlitine.

Za zlato in srebrno medaljo obeh stopenj je oblast izplačevala mesečno rento. Za zlato 30 kron, za srebrno I. stopnje 15 in II. stopnje 7,5 krone. (Za primerjavo: kilogram moke je stal leta 1915 1 krono.)

Hrbtina stran medalje za hrabrost iz časa vladavine cesarja Karla I

Srebrna medalja za hrabrost I. stopnje za častnike

Štabni narednik Hans Johan Rottmann iz Zgornje Kungote, dobitnik zlate medalje za hrabrost. Izkazal se je v napadu na Grodek. (zbirka David Erik Pipan)

Leta 1915 je izšel dekret, po katerem je bilo medaljo istega ranga moč podeliti največ štirikrat. Za vsako ponovno podelitev so na trak prišli 8 milimetrov široko ploščice. Tako so bile za četrtič podeljeno medaljo na traku prišite tri ploščice. Ploščice so bile iz zlata in srebra, lahko pa tudi samo pozlačene oziroma posrebrene ali narejene iz odpadnih kovin, odvisno od stopnje medalje in leta vojne.

Pomanjkanje surovin se je poznalo tudi pri odlikovanjih. Tako se je leta 1916 zlata medalja umaknila cenejšemu nadomestku iz pozlačenega brona. Nosilci večjega števila medalj istega ranga so prejeli rento za eno samo! Tako je na primer nosilec treh srebrnih medalj I. reda prejemal le 15 kron mesečno, kar je bilo nedvomno krivično.

21. novembra 1916 je stari monarh preminil. Naslednik, pranečak Karel, je pustil svojo podobo na poslednjih hrabrostnih medaljah. Okrog mladega cesarja umirajoče monarhije piše CAROLUS D. G. IMP. AVST. REX BOH ETC. ET REX APOST. HVNG. Prvič v zgodovini je bil spremenjen tudi rever. Nemško besedilo je

zamenjala latinska FORTITUDINI, z istim pomenom. Kalup zanjo je izdelal Heinrich Kautsch. Predzadnje leto vojne so zlato in srebrno medaljo I. stopnje prejeli tudi častniki. Od tistih za moštvo sta se razlikovali po kovinski ali izvezeni 18 milimetrov visoki inicialki "K" na traku.

Hrabrostne medalje so se zopet pojavile med zadnjo svetovno morijo. Zlasti nacionalni socialisti so zelo cenili pogum očetov. Vsi, ki so svoje hrabrostne svetinje izgubili, so dobili nove. Te se od prvotnih razlikujejo po slabši kakovosti izdelave in niso signirane.

Odlikovanje junakov

Medalje za hrabrost so prejeli tudi mnogi Slovenci. Verjetno jih je največ prejel vojni pilot Štefan Huzjan – eno do dve zlati, tri srebrne I. stopnje in po eno malo srebrno in bronasto. Zlato je prejel za pogumno dejanje, ko se je 28. julija 1916. leta med izvidniškim poletom nad Gorico spopadel z antantnimi lovci. Dve sovražni letali je sestrelil, se ranjen izvil iz boja in pristal na domačem letališču pri Ajševici.

Nosilce zlatih medalj za hrabrost je vojna propaganda postavljala kot vzor ostalim, manj hrabrim sotrpinom. Knjižica *Vojak, njegove dolžnosti in pravice* iz leta 1916 opisuje primer neizmerne poguma pred sovražnikom. Enega od 3500-tih, kolikor je bilo podeljenih zlatih medalj za hrabrost v štirih letih vojne na vseh frontah obdonavske monarhije.

»Po najlutejšem topniškem ognju, ki je pometel naše ovire, je naskočil neki italijanski bataljon severovzhodno od Selc naše jarke in udril vanje. V tem skrajno kritičnem hipu je zbral četovodja 4. stotnije 47. pešpolka Anton Horvath bližnje moštvo in udaril – sam četi na čelu – na sovražnika. Osrčeno po tem hrabrem obnašanju je moštvo vrglo po strašni, krvavi borbi na nož Italijane iz jarkov. Zlata hrabrostna.«

Viri in literatura:

1. Boris Prister: *Odlikovanja zbirke dr. Veljka Malinara. I. dio. Povjesni muzej Hrvatske, Zagreb 1991*
2. *Vojak. Njegove dolžnosti in pravice. Vzroki in namen vojne. C. in K. vojno ministrstvo. Dunaj 1916*
3. Sandi Sitar: *Letalstvo in Slovenci. Založba Borec, Ljubljana 1985*
4. Alexander A. Marko: *Auszeichnungen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und der Zwischenkriegszeit. Linz 1996*
5. Jörg C. Steiner: *Die Rang- und Distinktionsabzeichen in der k.u.k. Armee; Militarhistorische Themenreihe, Band 1, Edition S&H, Wien 1992*

ZNAČKE Z MOTIVI BOJIŠČ MED PREDELOM IN KRNO

David Erik Pipan

Kot sem že v prejšnji številki revije zapisal, so bile med avstro-ogrskimi vojniki značke vsaj tako priljubljene, kot so danes med zbiralci. Sprehod med temi dragulji sem začel z značko Isonzo Armee, ki je osnova vsem zbirkam, v naslednjih nadaljevanjih pa bom poskusil podrobneje predstaviti značke, povezane s soškim bojiščem. Razdelil sem jih po geografskih področjih v naslednje enote: zgornje Posočje, srednje Posočje, Goriška, doberdobski Kras in komenski Kras. Ker pa se na nekaterih značkah pojavljajo imena krajev z različnih področij soškega bojišča, se bo pri predstavitvi primerilo, da se bo kakšna značka ponovila, pa nič zato. Zavedam pa se tudi dejstva, da mi je verjetno kakšna zanimiva značka, vezana na naše kraje, ušla, kljub temu da sem si ogledal številne zelo zanimive in obsežne zbirke (tudi po nekaj tisoč kosov), ali pa se še ni pojavila pri zbiralcih, kot na primer značka 1. bataljona 91. pehotnega polka, ki zaenkrat obstaja le kot reliefni odtis na vojni dopisnici.

Pa pojdimo od začetka oziroma od severa navzdol.

59. gorska brigada.

Značko te enote lahko štejemo med zanimivejše, ker si slovenski in italijanski zbiralci še vedno nismo enotni, kaj je na njej upodobljeno. V bistvu je odgovor zelo preprost: v ospredju je razdraženi lev, ki je sicer v mirujočem položaju skupaj s kamnito piramido del spomenika avstrijskim vojakom še iz časa napoleonskih vojn, v ozadju pa je trdnjava. Obstajata dva identična spomenika in v bližini obeh je tudi trdnjava. Prva lokacija je Malborgheto (Naborjet) v dolini Dunje v Italiji, druga pa je pri nas na Predilu. Ni važno, kateri spomenik je upodobljen, dejstvo pa je, da je bila 59. gorska brigada razporejena prav na območju med obema krajema. Značka je izdelana iz cinkaste, redkeje pa tudi iz srebrne pločevine, je pokončne pravokotne oblike, široka 28,8 mm in visoka 50,8 mm. Pod osrednjim motivom je napis **59. GEB. BRIGADE** (59. Gebirgsbrigade), v prevodu: 59. gorska brigada. Značko obroblja

okvirček v značilnem secesijskem stilu. Na spodnjem desnem robu osrednjega prizora je zelo droben in težko čitljiv napis oblikovalca značke in letnica 1917, na zadnji strani pa je pritrjena pokončna igla za pripenjanje.

9. polk poljskega topništva.

Enaka polemika kot za prejšnjo značko velja tudi za tole. Upodobljen je namreč detajl spečega leva z istega spomenika. Značka je pokončne pravokotne oblike z zaokroženo zgornjo stranico. Na zgornji četrtini sta prekržani topovski cevi, nad njima pa koroški grb ki ga obdaja lorvorjev venec (koroška fronta je segala do Krna), pod njim pa je napis **F.K.9.** (*Feld Kanonen 9*) ter z nekoliko manjšimi črkami v oklepaju (**F.A.R.6**) *Feldartillerie Regiment 6*. Pod tem napisom (zgornjim delom značke), ki ga obdaja lorvorjev venec, pa je upodobljen detajl z že opisanega spomenika, to je počivajoči lev. Značka je iz medeninaste pločevine, široka 28,6 mm, visoka 41,3 mm in ima na zadnji strani pokončno iglo za pripenjanje.

26. strelski polk.

Med redkejše značke, ki se nanašajo na soško bojišče in v tem primeru tudi na tako imenovane slovenske polke, spada tudi značka 26. strelskega polka, ki je bila izdelana za pripadnike te enote v spomin na uspešen preboj fronte na bovškem polju 24.10.1917. Iz medeninaste, včasih tudi ponikljane pločevine izdelana značka, je nepravilne, nekoliko romboidne oblike, široka 29 mm in visoka 38,1 mm. Skoraj polovico površine zaseda na lorvorjevo vejico položena številka **26**, pod njo pa je skrajšana oznaka enote **SCH. RGT.** (*Schützen*

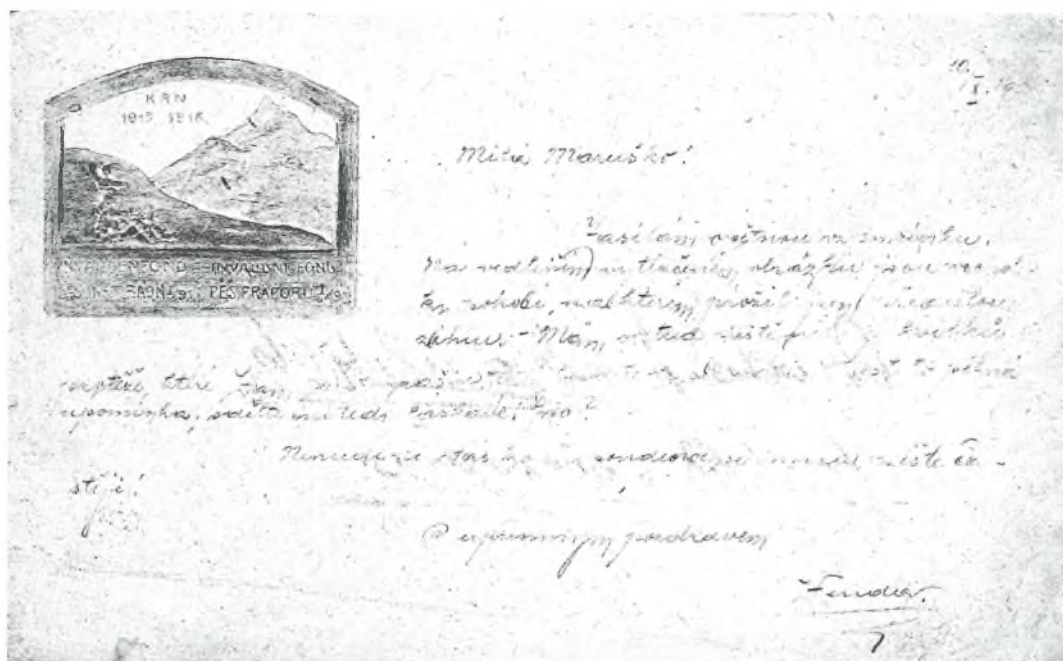

Regiment) - strelski polk (spomladi 1917 so vse domobranske enote "Landwehr" preimenovali v strelske "Schutzen." Stara oznaka polka je bila "LIR 26" = "K.k. Landwehr Infanterie Regiment Marburg n.26" = cesarsko kraljevi domobranski pehotni polk Maribor št.26). Pod njo je v dveh vrsticah z manjšimi črkami napisano **IMMER WIE BEI FLITSCH**, kar v slovenskem prevodu pomeni **VEDNO KOT PRI BOVCU**. V spodnjem vogalu značke je upodobljen droben planikin cvet. Na zadnji strani je pokončna igla za pripenjanje in na novih primerkih tudi nalepkica z naslovom proizvajalca: ABZEICHEN FABRIK BELADA NFG WIEN VII/7 BURGASSE 40.

I. bataljon 91. pehotnega polka. V tem primeru opisujem "neobstoječo" značko, znana mi je le vojnopoštna dopisnica, na kateri je reliefno odtisnjena značka te enote. Tudi številni zbiralci širom Evrope te značke še niso videli, mogoče je bila izdelana v zelo majhni nakladi (za en bataljon) ali pa je šlo zgolj za osnutek. Prizor močno spominja na značko *KRN*, le da je v tem primeru značka nekoliko širša. Gre za motiv z dvema vojakoma, ki s strojnico in ročnimi bombami branita svoj položaj, v ozadju pa je upodobljena gora Krn, ki je v tem primeru zaradi širine značke

nekoliko bolj realistična. Ob gori je napis **KRN 1915-16**, pod osrednjim prizorom v levem stolpcu pa še: **"Invalidenfond des Inf. Baon 1/91"**, ki se na desni strani ponovi še v češčini: **"Invalidní fond peš praporu 1/91"**. Napis Krn se nanaša na celotno krnsko pogorje saj se je omenjeni bataljon boril tako na območju planine Zagreben kot na Vodil vrhu in Mrzlem vrhu, v njem pa je služil tudi mali Bošnjak Elez Dervišević, vendar o njem kaj več kdaj drugič.

KRN. Ta značka je bila namenjena predvsem ogrskim braniteljem krnskega pogorja. Kovali so jo iz zelo tanke cinkasto-bakrene pločevine, zato so poznani tako sivkasti kot rdečkasti primerki. Pogosto so bile tudi prevlečene s tankim bakrenim slojem, ki pa se na podlago ni dobro vezal in se na žalost zbiralcev rad lušči in ni obstojen. Značka je pokončne pravokotne oblike široka 23 mm in visoka 35 mm, na njej je za skalnim

Vojnopoštna dopisnica z odtisom značke I. bataljona 91. pehotnega polka. (zbirka Egon Valantič)

zaklonom upodobljena skupina vojakov, ki strelja s strojnico, korak za njimi pa stoji častnik z daljnogledom v rokah. Vojaki simbolično branijo Soško dolino. V ozadju se dviguje navpična gora, ki naj bi simbolizirala Krn, spominja pa bolj na Svinjak (gledano z bovške strani) ali pa na Grossglockner. Pod glavnim motivom je madžarski napis **KRN VILAGHABORU 1914-16**, kar naj bi po slovensko pomenilo **KRN SVETOVNA VOJNA 1914-16**. Na nekaterih primerkih je ob pokončni stranici značke tudi napis proizvajalca **ARKANZAS B. P.**, ki je lahko odtisnjen tudi na zadnji strani, tega napisa nimajo vse tovrstne značke. Na hrbtni strani je stabilno pricinjena pokončna igla za pripenjanje.

33. pehotni polk.

Značka spada med tiste polkovne značke, ki se nanašajo na več različnih bojišč, v tem primeru je zapisanih kar deset. Značka je pokončne oblike, z zaokroženo zgornjo stranico in meri v širino 36.9 mm, v višino pa 47.4 mm. V sredini izstopa podoba vojaka, ki gre z nasajenim bajonetom na puški v napad, nad njim leti orel, v ozadju pa so upodobljene gore. Osrednji prizor obkroža venec, na katerem so izpisana imena krajev, kjer se je polk boril: **Galicija, Karpatok (Karpati), Lemberg (Lvov), Wolhynija (Volhinija), Cesuna, Bukovina, Szerbia (Srbija), KRN, Lovcsen (Lovčen), ISONZO (Soča)**. Na spodnjem delu je v manjšem ščitu izpisana oznaka enote **I. R. 33**, levo in desno od ščita pa je preko lovorjeve in hrastove vejice položen trak z napisom **K. U. K. (I. R. 33) Leopold II.**, po katerem se je polk imenoval. V desnem vogalu je opazen tudi napis oblikovalca **RUBLETZKY**. Značko so kovali iz cinkaste, železne in ponikljane pločevine, na zadnji strani pa je vodoravno prilotana igla za pripenjanje. Pa še to: na območju Krna se je v 15. gorski brigadi boril le samostojni 4. bataljon, medtem ko so se ostali trije bojevali drugje.

15. gorska brigada.

Krivica bi bila, če v tem zapisu ne bi omenil tudi značke te enote, pa čeprav se neposredno ne navezuje na območje, ki ga opisujem. Kot je znano, je bila ta brigada večji del bojev

v Posočju stacionirana na območju nekako med Rdečim robom in Batognico, svoje poveljstvo pa so imeli na Peskih. Na železni znački je upodobljen velik cvet planike, ki ima v sredini pritrjene medeninaste prašnike, na enem od lističev na spodnji strani je pritrjen majhen rdeče (lahko tudi črno) emailiran ščit z napisom **15. GEBIRGS BRIGADE**. Značka je velika 39.5 x 37.6 mm in je izrazito reliefna, zanimiva kombinacija železa, medenine in emaila jo uvršča med najlepše značke. Na zadnji strani ima pritrjeno vodoravno iglo za pripenjanje.

O značkah, vezanih na tolimsko bojišče, pa kaj več naslednjič.

Značke iz zbirke:

David Erik Pipan
Aleksander Hvalič
Egon Valantič
Simon Kovačič
Jakob Ciglar
Jakob Marušič
Peter Kogoj
Vojni muzej Logatec

Literatura:

1. Janez J. Švāincer, *Slovenski polki in njihovi vojaški znaki*, Časopis za zgodovino in narodopisje 1/81.
2. Österreich-ungarn für kollektionare, *Militaria Slovenika* 1991, Ljubljana
3. Jakob Ciglar, *Najstarejše značke z motivi slovenskih gor*, Planinski vestnik
4. Siro Offelli, *Le armi e gli equipaggiamenti del esercito austro-ungarico*, Gino Rossato Editore Voldagno, 2001

SPOMENIK HRABRIM BRANITELEM ROMBONA

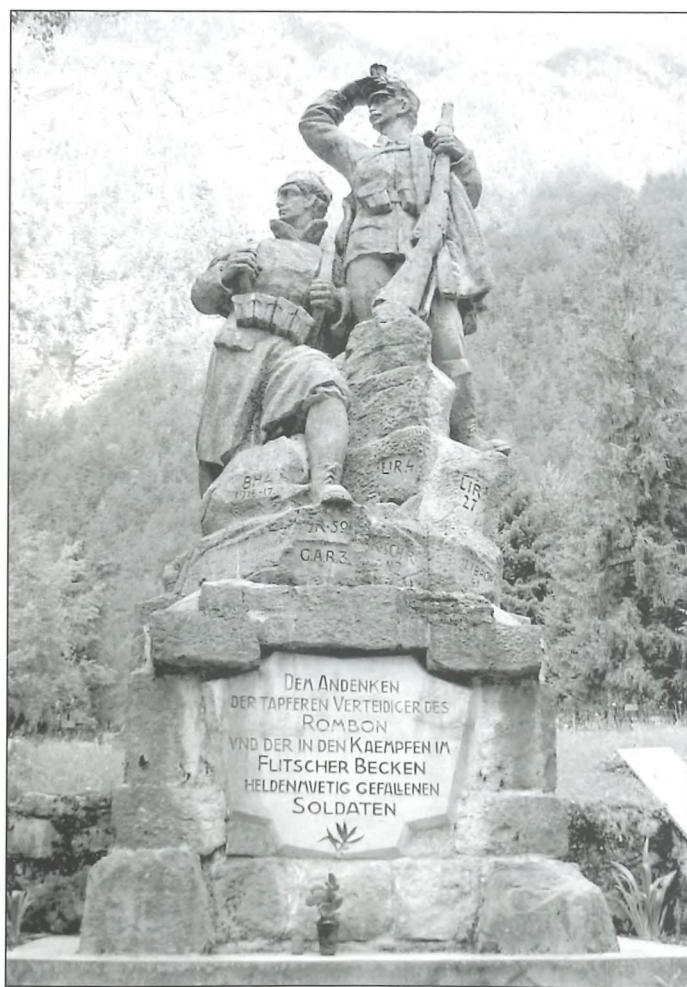
David Erik Pipan

Avstro-ogrsko vojaško pokopališče v Logu pod Mangartom velja daleč na okrog za najlepše in najbolje ohranjeno vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne. Ne morejo se mu upreti niti številni domači niti tuji pisci knjig o dogodkih na soški fronti in skoraj ni knjige, ki obravnava dogodke v Zgornjem Posočju, v kateri ne bi bilo fotografije osrednjega spomenika na tem pokopališču.

Pokopališče je bilo že med vojno lepo urejeno, za grobove padlih pa so skrbeli vojaki sanitetnih oddelkov iz bližnje vojaške bolnišnice. Med vojno so lepo oblikovane in urejene nagrobne gomile krasili lično izdelani leseni nagrobni križi, na katerih je bila ploščica z imenom in priimkom padlega, oznako enote, ki ji je pripadal, ter

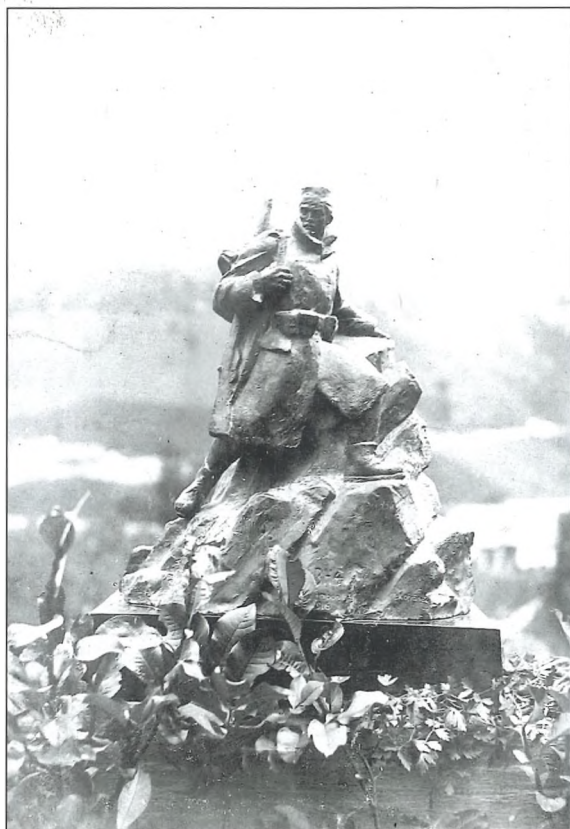
Krste s štirinajstimi trupli vojakov, ki jih je 4. aprila 1917 zasul snežni plaz, čakajo pred vojaško bolnico v Logu pod Mangartom na prevoz na pokopališče. (zbirka David Erik Pipan)

Osrednji spomenik na pokopališču, besedilo na sprednji plošči se glasi: V spomin na hrabre branitelje Rombona in v bojih na bovškem polju hrabro padlim vojakom. (foto David Erik Pipan)

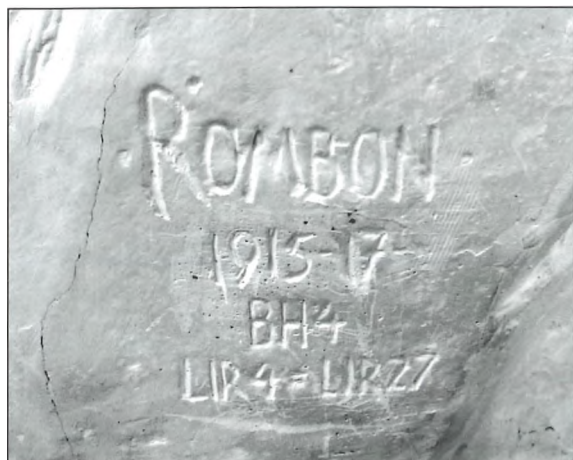
datumom smrti. Kot je opaziti na starih fotografijah, na grobovih, kjer so pokopani vojaki muslimanske veroizpovedi, ni križev, temveč »nišan« to je stebriček z elipsasto ploščico, ploščica s podatki o padlem pa je bila pritrjena precej nižje. Na tem pokopališču ni (razen enega) kamnitih častniških nagrobnikov, ki so značilni za druga vojaška pokopališča. Nekaj častnikov je pokopanih kar pod križi, ki so bili v povojnem obdobju zamenjani z železnimi. Nenavadno in zanimivo je, da so železne križe postavili tudi na grobove muslimanskih vojakov. Grobovi so postavljeni v štiri terase za osrednjim spomenikom in eno teraso pred njim. V približno polovici grobov je pokopan po en vojak, od četrte vrste druge terase za spomenikom pa v glavnem dva vojaka, izjema so grobovi, ki nosijo datume od 24.10.1917 pa do prvih dni novembra istega leta, kjer je v istem grobu pokopanih tudi po več vojakov.

Na pokopališču prevladujejo grobovi padlih iz 4. bosansko-hercegovskega pehotnega polka (BH 4), zasledimo pa še padle iz 1. gorskega strelskega polka (LIR 4), 2. gorskega strelskega polka (LIR 27), 41. črnovojniškega bataljona (LstB 41), 26. črnovojniškega polka (LstIR 26), 7. pehotnega polka (IR 7), 59. pehotnega polka (IR 59), topničarje, saperije, tudi italijanske vojake in ruske ter srbske vojne ujetnike, in pripadnike drugih enot. Tudi nekaj nemških vojakov, ki so sodelovali pri preboju fronte na bovškem, je

Maketa z upodobljenim Bošnjakom. (zbirka David Erik Pipan)

pokopanih tam, v zadnjih vrstah pa padejo v oči grobovi »jurišnikov« iz 59. pehotnega polka, katerega kalvarijo je opisal verjetno edini Slovenec med njimi, Stipe Štekar iz Ajdovščine, ki je

Detajl makete iz muzeja na Sveti Gori z označbami naslednjih enot: BH 4, LIR 4 in LIR 27. (foto David Erik Pipan)

napad na italijanske položaje na Čukli, 24.10.1917 preživel kljub hudi rani.

V osmih desetletjih so nekoč golo pokrajino obrasle smreke in breze, ki prijetno senčijo lepo urejene in ohranjene nagrobne gomile, na katerih tu in tam še vedno uzremo prižgano svečo ali šopek cvetic, ki jih na grobove padlih prinašajo njihovi potomci. Največjo zaslugo, da je pokopališče nekaj posebnega pa ima nedvomno češki kipar Ladislav Kofranek iz Prage, ki je med vojno postavil mogočen betonski spomenik, posvečen vsem padlim na Rombonu. Še v času hudih bojev, verjetno že leta 1916, nikakor pa ne 1918, kot trdijo nekateri, je po ukazu območnega oddelka 10. armadnega poveljstva začel z delom. Na osnovi starih fotografij pa tudi ohranjenega osnutka lahko trdim, da je kipar najprej izdelal vsaj tri različne mavčne osnutke.

Na prvem osnutku je bil na skalni gmoti upodobljen v plašč oblečen Bošnjak v polni bojni opremi, z nahrbtnikom ter dolgo Mannlicherjevo puško M.95, obešeno na desno ramo. Z desno roko je držal puškin jermen, z levo pa se je držal za skalni oprimek in se oziral v smeri (namišljenega) Rombona. Na glavi je imel značilen fes, na katerem je bila pritrjena kokarda s cesarjevim monogramom.

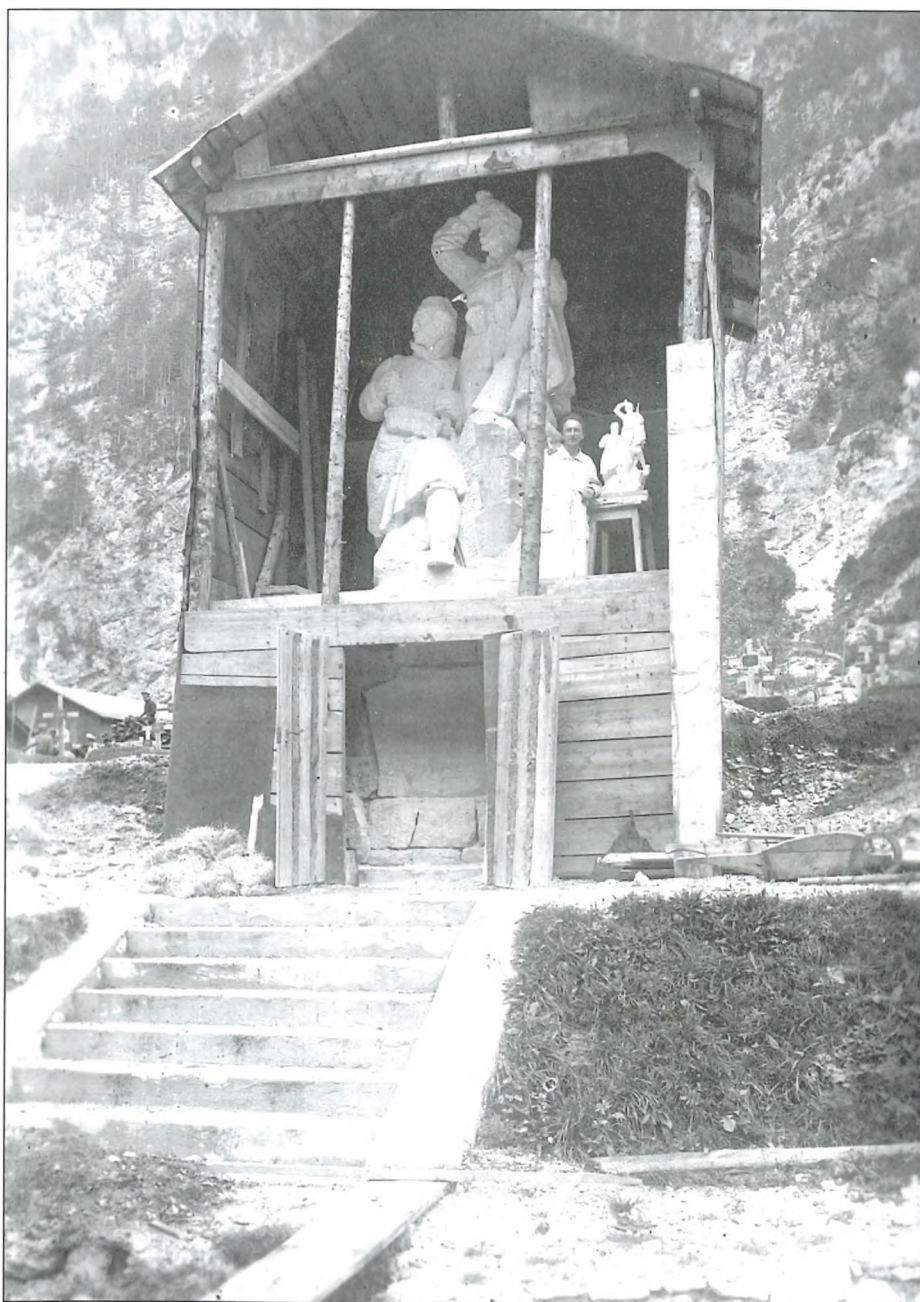
Maketa v muzeju na Sveti gori, na kateri sta upodobljena Bošnjak in gorski strelec. (foto David Erik Pipan)

Ob vznožju skale, na kateri je močno razkoračeno slonel Bošnjak, je Kofranek vrezal napis *BH 4 ROMBON 1916*, malce proč pa se je tudi podpisal. Ni znano ali se je ta osnutek ohranil, njegovo podobo pa prepoznamo na stari fotografiji.

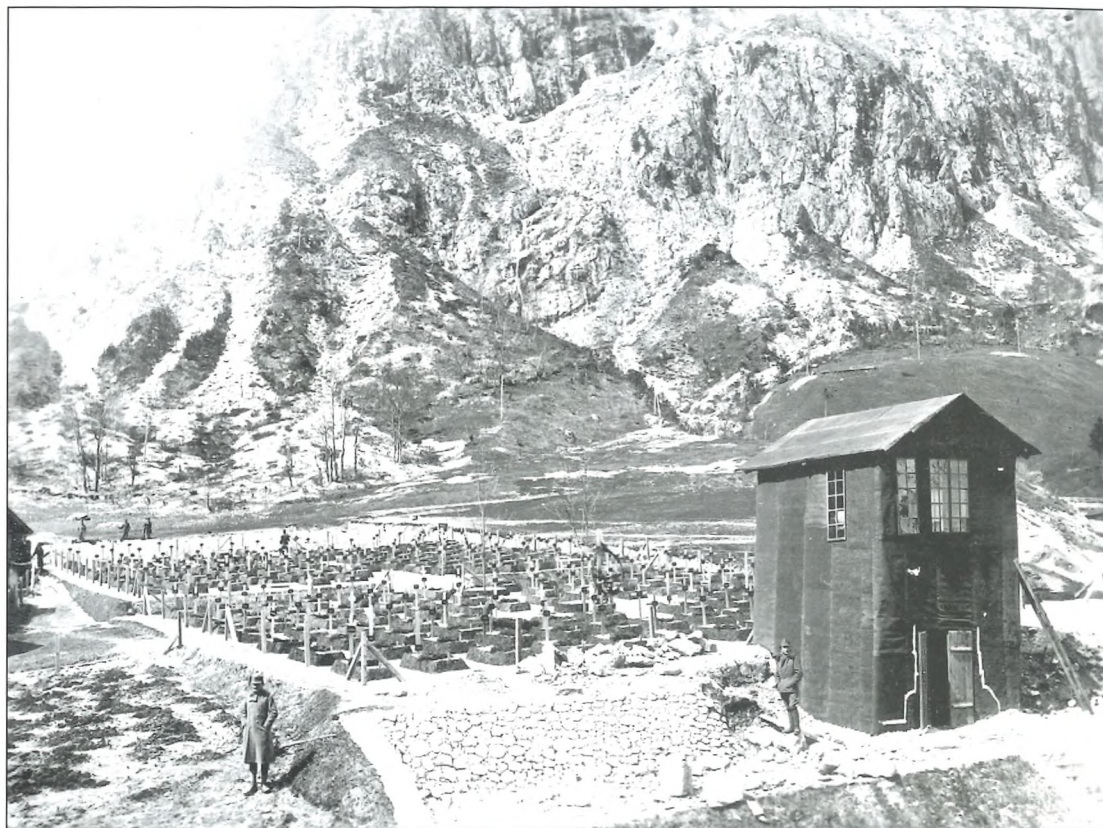
Drugi osnutek, visok 82 cm in širok 44 cm, je skoraj identičen spomeniku. Ta je še danes ohranjen, a na žalost neustrezno zavarovan, razstavljen v muzeju soške fronte na Sveti gori. Na tem osnutku je poleg Bošnjaka upodobljen tudi vojak planinskih enot. Bošnjak je v skoraj enakem položaju kot na prejšnji maketi, s tem da puške nima na desni rami, temveč je njena cev vidna za levo ramo tik ob gorskem strelcu, na opasaču nosi dve dvojni torbici za naboj za Mannlicherjevo puško M.95. Z obema rokama se drži za naramnice nahrbtnika, ki je bil namesto telečnjakov med vojno uveden za vse enote avstro-ogrsko vojske, pod pokrovom nahrbtnika je pritrjena pravokotna menažka, okrog nahrbtnika je privezan vojaški plašč, pod njim pa sta zavita šotorsko krilo in odeja. Bošnjak ima na glavi značilen fes, oblečen je v plašč, ki skoraj popolnoma prekriva široke hlače, obut je v težke okovane čevlje, na nogah pa ima pritrjene

usnjene gamaše. Desno od njega je upodobljen pripadnik gorskih enot.

V avstro-ogrski vojski so imeli pet t. i. planinskih oz. gorskih polkov, ki so bili popolnoma identično oblečeni in opremljeni za gorsko bojevanje. To so bili 1., 2. in 3. polk tirolskih cesarskih strelcev (Tiroler Kaiser Schützen Regiment) ter celovski 1. in ljubljanski

Ladislav Kofranek na lesenem odru ob spomeniku, ob njem stoji ena izmed maket. (zbirka David Erik Pipan)

Vojaško pokopališče med vojno, v ospredju pokončna lesena baraka, v kateri je nastajal spomenik. (zbirka David Erik Pipan)

2. gorski strelski polk (Gebirgs Schützen Regiment). Najbolj značilne oznake teh elitnih planinskih enot so bile zeleni ovrtni našitki s prišitimi kovinskimi planikami za vojake in šivanimi planikami za častnike ter vojaška kapa, ki je imela na levi strani prišit poseben žepek, v katerega so bila vtaknjena ruševčeva peresa, t. i. krivček. Medtem ko so vojaki na kapah nosili običajne kokarde, so častniki nosili šivan cesarjev monogram, nad katerim je bila krona, enak monogram so častniki nosili tudi na naramnih epoletah, ki so bile zelene barve in obšite s srebrnim trakom, bile pa so pripete z gumbom s polkovno številko. Prav ti gumbi so bili edina razlika na uniformah vseh petih polkov. Trije polki tirolskih cesarskih strelcev so nosili gumbce z rimskimi številkami polka (I, II, III), medtem ko sta oba gorska strelska polka, tudi po preimenovanju obdržala stare številke 4. (1. Gb.Sch.R.) in 27. (2. Geb.Sch.R.). Za častnike je bila predpisana posebna kratka sablja, vojaki pa so bili oboroženi s kratko Mannlicherjevo puško M. 95. Tako je upodobljen tudi

vojak na maketi, ki prek leve rame nosi obešeno planinsko pelerino s kapuco, s posebnim pasom pripeto prek prsi. V levi roki drži puško, desnico pa drži ob kapinem senčniku in se tako kot njegov družabnik ozira v smer Rombona, na opasaču ima dve dvojni nabojnici, oblečen pa je v značilno planinsko jakno s položnimi ovrtniki in našitimi žepi, tudi na kapi ne manjka značilen ruševčev krivček, pumparice in pletene gamaše pa so bile poleg težkih gozdarjev nepogrešljive za gora vajene vojake. Da je imel kipar v mislih gorske in ne cesarske strelce, kot na žalost zatrjujejo nekateri priznani tuji zgodovinarji, dokazuje napis na osnutku-maketi, kjer sta poleg oznake četrtega bosansko-hercegovskega pehotnega polka (BH4) vrezani tudi stari oznaki celovškega 1. (LIR 4) in ljubljanskega 2. gorskega strelskega polka (LIR 27). Poleg polkovnih oznak je še napis *ROMBON 1915-17* in kiparjev podpis *Lad. Kofranek Prag*. Drugih oznak na maketi ni.

Tretja maketa je bila zopet drugačna. Na stari fotografiji se vidi

Pogreb žrtev snežnega plazu na vojaškem pokopališču v Logu pod Mangartom, v ozadju lesena baraka s skritim spomenikom. (zbirka David Erik Pipan)

prazen prostor med nekoliko pokričeno in odmaknjeno levo nogo gorskega strelca in skalo, ki je na ohranjeni maketi pa tudi na spomeniku ni, ker je vojak upodobljen z iztegnjeno nogo.

In končno spomenik, v katerega je kipar vložil veliko truda in znanja. Na podstavek iz klesanih kamnitih blokov je najprej postavil železno armaturno konstrukcijo in jo na grobo obzidal s cementom, iz te betonske gmote pa je počasi izklesal večmetrski spomenik. Ves čas nastajanja je bil spomenik skrit v veliki pokončni baraki. V njej je bil postavljen lesen oder, po katerem se je kipar z dletom in kladivom v rokah lahko prosto gibal tudi več metrov visoko. Baraka je ščitila kiparja pred vremenskimi pojavi in - kot navaja Anton Grahek v svojih spominih - tudi pred sovražnimi letalci, služila pa je predvsem kot ograja, ki je varovala pred padcem z višine.

Spomenik se v nekaterih detajlih razlikuje od vseh opisanih maket, še najbolj je podoben maketi iz muzeja na Sveti gori, s to razliko, da je kipar iz neznanega razloga Bošnjaku oblikoval popolnoma skupaj stisnjeni dve dvojni nabojnici. Na osnutku je med njima prostor za pasno sponko. Prav tako je gorskemu strelcu upodobil dve enojni nabojnici (na osnutku dve dvojni), ki sta bili sicer značilni za konjenico. Zakaj je do te nerazumljive spremembe prišlo, ne bo verjetno znano nikoli. Ko je bil spomenik končan (najbrž še pred koncem leta 1917), je Kofranek izklesal še tri spominske plošče, pisane v: nemščini - sprednja plošča, hrvaščini - na levi strani spomenika pod Bošnjakom, slovenščini - na desni strani spomenika pod gorskim strelcem. Na podnožje so bile vrezane še oznake naslednjih enot: 4. polk poljskega topništva (F.A.R. 4.), 20. bataljon poljskih lovcev (Jager 20), 41. črnovojniški bataljon (L.I.BAON 41), 4. polk deželne brambe - 1. gorski strelski polk (L.I.R. 4), 2. polk cesarskih strelcev

(K.SCH.R.N.2), 27. polk deželne brambe - 2. gorski strelski polk (L.I.R.27), 3. polk gorskega topništva (G.A.R.3), 59. pehotni polk (I.R.59), 14. brigada poljskega topništva (F.A.B.14) in 4. bosansko-hercegovski pehotni polk (B.H.4). Med njimi res zasledimo tudi oznako 2. polka tirolskih cesarskih strelcev (2.K.Sch.R), vendar lahko na osnovi maket z gotovostjo trdim, da je na spomeniku upodobljen pripadnik enega izmed dveh gorskih strelskih polkov.

Ta spomenik nam zavidajo vsi, srečno je preživel vojne in naravne nesreče in upajmo, da bo tako še naprej.

Pa še to: silhueto tega spomenika so si posrečeno izbrali za svoj znak člani bovškega društva 1313.

Detajl zadnje strani spomenika, viden je nahrbtnik na Bošnjakovem hrbtu ter planinska pelerina na levi rami gorskega strelca. (foto David Erik Pipan)

Literatura:

1. Heinz von Licheim, *La guerra in montagna - Isonzo...*, Anthesia, Bolzano 1995
2. Marko Simič, *Po sledeh soške fronte, Mladinska knjiga, Ljubljana 1996*
3. Anton Grahek, *Spomini na prvo svetovno vojno in vojno ujetništvo, Mladika, Ljubljana 2001*
4. Petra Svoljšak, *Soška fronta, Cankarjeva založba, Ljubljana 1994*
5. Vasja Klavara, *Plavi križ, Lipa 1991 - Mohorjeva družba, Celovec 2000*
6. Janez Mesesnel, *Soška fronta, Lipa, Koper 1968*
7. Davorin Vuga, *Soška fronta, Založba Obzorja, Maribor 1990*
8. Werner Schachinger, *Die bosniaken kommen, Leopold Stocker Verlag, Graz 1994*
v hrvaškem prevodu: *Bošnjaci dolaze, Cambi, Lovran 1996*
9. Ivan Hmelak, *Soška fronta, Založba Lipa, Koper 1968*
10. Fotografski album feldkurata 26. gorske sanitetne kolone

POLAVTOMATSKA PIŠTOLA MODEL 910

Jakob Marušič

Od revolverja do polavtomatske pištole

V italijanski vojski imajo pištole že zelo dolgo tradicijo. Prve enostrelne pištole so izdelovali že v srednjem veku. Prve večstrelne pištole pa so bili revolverji, ki so jih v italijansko vojsko uvedli sredi 19. stoletja. Leta 1859 je v službeno uporabo prva sprejela revolver modela Lefauchaux italijanska mornarica, leta 1861 pa še policija - carabinieri. Sicer dober revolver v kalibru 10,7 je imel eno slabost - to je za Lefauchaux značilen naboj z robnim vžigom s pomočjo palčke. Zaradi te posebnosti je naboj veliko bolj okoren in rokovanje z njim je težje.

V začetku sedemdesetih let 19. stoletja so začeli razmišljati o novem revolverju z novim modernejšim nabojem s centralnim vžigom. Tak naboj so leta 1870 že uvedli skupaj z novo puško model Vetterli kalibra 10,35. Podoben naboj v enakem kalibru so naredili tudi za revolver. Leta 1874 so tako dobili nov revolver. Tudi ta šeststrelni revolver je imel svoje slabosti. Predolga cev in velika teža sta mu manjšala uporabno vrednost. Leta 1889 so uvedli nov revolver, poznan pod imenom Bodeo. Ta revolver, skoraj 300 g lažji in 5,5 cm krajši, se je obdržal v oborožitvi italijanske vojske do konca druge svetovne vojne. Obdržal se je v vojaški rabi precej dlje

kakor pištola, o kateri govori članek. Tudi ta revolver je imel ljudsko ime Glisenti po tovarni, kjer so jih izdelali največ. Velikokrat se tako za imenom Glisenti skriva stari revolver model 1889 in ne polavtomatska pištola.

Konec stoletja je bil v znamenju novega tipa orožja. Začeli so izdelovati orožje, ki je izkoriščalo moč smodniških plinov ne le za pogon krogle, temveč tudi za ponovno polnitev orožja. Začelo se je pojavljati prvo avtomatsko orožje in z njim prve polavtomatske pištole. Pištole, ki niso imele bobna, temveč okvir ali nabojnik z naboji.

Mornarica, kakor se zdi, je bila najmodernejši del italijanske vojske, je tako že leta 1899 kupila 5000 pištol Mauser C 96.¹ Naj tu povemo, da je bila Italija druga država nasploh, ki se je odločila v vojsko uvesti polavtomatske pištole. Za leto dni jo je prehitela Turčija, ki je ravno tako kupila nekaj pištol Mauser C 96.

Ostali rodovi vojske se navkljub razmišljanju o novih pištolah zanj niso mogli odločiti. Odločitev za uvoženo pištolo bi bila draga možnost, ki je izključevala prepotrebne večje količine. Čakali so na domačo industrijo, ki naj bi zagotovila lastno pištolo. Pištolo, ki bi zamenjala stari revolver model 1874 in 1889.

Dobro razvita italijanska vojaška industrija ni držala križem rok. Polkovnik Gaspare Freddi je že leta 1886 projektiral avtomatsko orožje. Okoli leta 1902 je topniški oficir Abiel Bethel Revelli, bolj znan po mitraljezu Fiat-Revelli, ki je bil standarden in najbolj množičen mitraljez italijanske vojske med prvo svetovno vojno, začel projektirati novo polavtomatsko pištolo. Leta 1906 je bil projekt zrel za patent.

Oprema italijanskega oficirja na fronti. (foto Simon Kovačič)

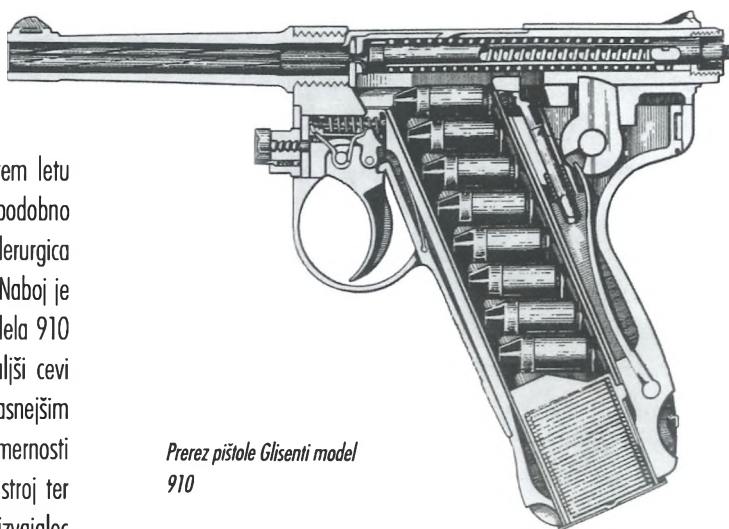
Prva italijanska polavtomatska pištola

Leta 1907 so izdelali prvo italijansko polavtomatsko pištolo Glisenti. Uradno ime je model 1906, saj so v tem letu prijaviли patent pištole. Ljudsko ime Glisenti je dobila, podobno kakor revolver, po tovarni, kjer so jo izdelovali – Societa Siderurgica Glisenti. Pištola model 1906 je bila kalibra 7,65 Glisenti. Naboj je bil podoben naboj 7,65 Parabellum. Od kasnejšega modela 910 se je pištola model 1906 razlikovala po malenkost daljši cevi pištole, drugem kalibru in le štirih risih v cevi napram kasnejšim šestim. Italijanska vojska je kar dolgo razmišljala o primernosti nove pištole. Skrbela jih je draga izdelava in zapleten ustroj ter sorazmerno majhna moč. Nekaj so jih testirali v policiji, proizvajalec pa jih je ponujal tudi angleški in ameriški vojski. Izdelali so jih tudi nekaj za civilni trg. Njena uporaba v vojski pa je bila prepuščena nad tehničnimi novostmi navdušenim oficirjem, ki so si jo kupili sami. Narejenih ni bilo veliko, kvečjemu nekaj sto.

Vendar je Italija v oboroževalni tekmi držav pred prvo svetovno vojno in v želji postati kolonialna velesila potrebovala modernejšo orožje. Vojna s Turčijo, ki je bila na vidiku, je zahtevala hitro modernizacijo vojske in uvajanje novih orožij. Morali so se zadovoljiti s pištolo, ki so jo že izdelovali in ki jo je bilo moč dobiti v najkrajšem roku.

Leta 1910 so naročili novo polavtomatsko pištolo na osnovi pištole Glisenti. Vojska je zahtevala spremembo kalibra. Želeli so takrat najmodernejši naboj 9 mm Parabellum, danes bolj znan pod imenom 9mm Para, ki so ga

Prerez pištole Glisenti model 910

nekaj let prej vpeljali v vojaško rabo Nemci. Žal sama konstrukcija pištole ni dovoljevala uporabo tako močnega naboja. Tako so naboju odvzeli del smodniškega polnjenja in mu s tem zmanjšali moč za približno 25%. Nov naboj, sicer po dimenzijah popolnoma enak naboj 9mm Para, je dobil ime 9mm Glisenti. Zaradi enakega, vendar šibkejšega naboja se je sicer zelo kvalitetno izdelane pištole prijel ime Luger revežev.

Maja leta 1911 je vojska dobila prve pištole z uradnim imenom Pistola Automatica M. 910. Popularno ime Glisenti pa se je obdržalo v splošni rabi navkljub temu, da je tovarna Glisenti prešla v roke tovarne Meccanica Bresciana Tempini (MBT). Logotip slednje tovarne zato najdemo vtisnjen na zgornjem delu zaklepišča pištole. Svoj vojni krst je pištola doživela takoj. Istega leta, ko je pištola prišla v oborožitev, je Italija napovedala vojno Turčiji za posesti v Libiji.

V italijanski vojski so bile pištole domena častnikov in tudi nova pištola je bila namenjena izključno častniškemu kadru. Da bi se častniki čim bolj seznanili s pištolo, so jim s predpisom dali na razpolago vsako leto 56 nabojev (osem okvirjev) za vajo in tekmovanja. Seveda so lahko streljali tudi več, le naboje so si morali kupiti sami. Naj tu omenimo, da je 56 nabojev pomenilo, da je lahko posamezni častnik naredil vaje iz streljanja, ki so obsegale šest ponovitev na različnih daljinah 10, 20 in 30 metrov. Za vsako vajo je porabil en okvir. Dva okvirja pa sta bila namenjena vojaškim strelskim tekmovanjem.

Pištola model 910 in njeni osnovni deli

M 910 je polavtomatska pištola. Sestavlja jo šest glavnih delov: cev z zaklepiščem, zaklep, ohišje, pokrov ohišja, ebonitni² ročaj in okvir. Sicer ima sorazmerno zapleteno narejena pištola z okvirjem vred kar 35 delov.

Cev dolžine 95 mm je kalibra 9 mm s šestimi risi, speljanimi z leve na desno stran. Cev je navita na zaklepišče. V zaklepišču, ki je v bistvu nosilo in vodilo zaklepa, je tudi mehanizem, ki sproži udarno iglo. Podobno rešitev ima pištola Luger. Na cevi in zaklepišču sta tudi oba merka, ki sta fiksna.

Zaklep po obliki spominja na Mauserjev C 96. Je pravokotne oblike. Igla je skrita v sredini zaklepa in sega čez večji del zaklepa.. V zaklepišče je zaklep pritrjen z zagazdo, ki istočasno služi tudi vzmeti igle. Na zadnjem delu zaklepa je vijak v obliki metuljčka, ki je varovalka. Z zasukom za 20 stopinj se napeta igla zaskoči in proženje je onemogočeno.

Ohišje pištole je osnovni del, v katerem so vodilo zaklepišča, zob, ki zadržuje zaklep, sprožilec za proženje ter varovalka, ki zadržuje sprožilec in mu dovoljuje premikanje le, ko pištolo držimo trdno v

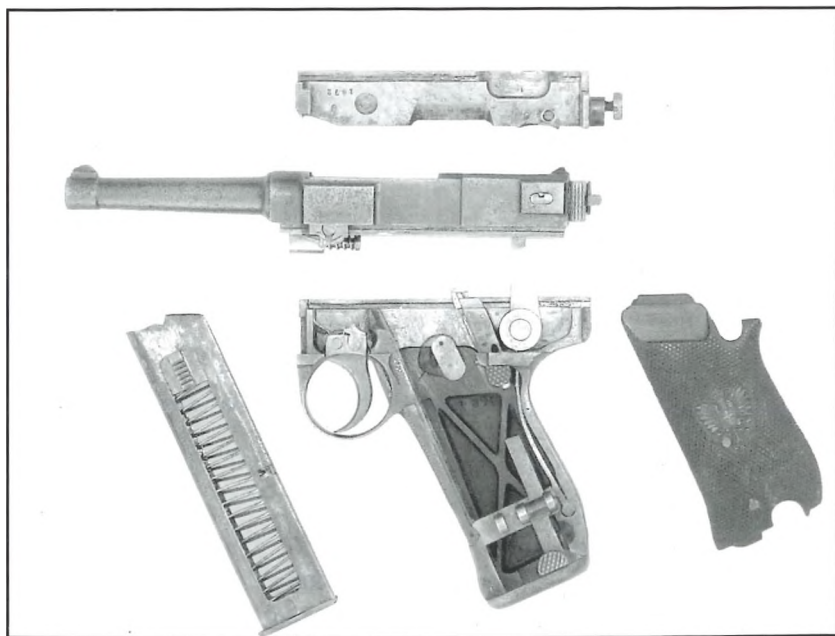
rokah. Na ohišju je pod platnico pištole v posebnem ležišču zataknen tudi ključek, ki nam pomaga pri razstavljanju pištole.

Pokrov ohišja je snemljiva plošča, ki zakriva mehanizem pištole. Pokrov ohišja pištole snamemo, če želimo pištolo razstaviti. Na sprednjem delu ima vijak za pritrdjevanje pokrova na ohišje. Vijak ima varovalo, ki ga moramo pritisniti, ko želimo vijak odviti.

Ebonitne platnice ročaja so črne barve. Na vsaki strani je grb italijanske vojske. Italijanski orel s krono, katerega trup je ščit, v njem pa je grb, nam tako že na daleč pove, kateri vojski je pištola pripadala. Različni viri navajajo tudi izdelavo platnic iz drugih materialov. Verjetno je imela pištola model 1906 lesene platnice brez grba. Predpisi o pištoli iz leta 1911 pa predpisujejo ebonitne platnice z grbom. Drugih možnosti ne omenjajo. Nekateri navajajo, da pištole po letu 1912 niso imele več ebonitnih platnic, ampak platnice iz orehovega lesa in brez grba. Kot razlog navajajo krhkost ebonitnih platnic, ki so se rade lomile in bile zato za grobo vojaško rabo neprimerne. Redkost platnic iz orehovine, predvsem pa dejstvo, da je skoraj nemogoče dobiti dve identični, nam priča, da to verjetno ne drži. Sorazmerna pogostost ebonitnih platnic in množica platnic, narejenih iz raznovrstnih materialov, nas navaja k mnenju, da so ebonitne ročaje originalno imele vse pištole. Bolj verjetna je možnost, da so jih uporabniki zamenjali z lesenimi ali iz drugega

materiala takoj, ko so se jim originalne polomile. K temu nas navaja še dejstvo, da je imela pištola Brixia, ki so jo izdelovali po letu 1912, verjetno pa šele leta 1913, ebonitne platnice in na njih grb. Če bi že tovarniško od leta 1912 izdelovali lesene platnice, verjetno no pištoli iz leta 1913 ne bi uporabljali ebonitnih. Okvir za pištolo sprejme sedem nabojev 9x19 mm Glisenti in je nikljan.

Vsi deli pištole, razen zaklepa, sprožilca in okvirja, so brunirani. Oštevilčeni so vsi snemljivi deli pištole. Testne žige pa najdemo na desni strani ohišja ter na nekaterih notranjih delih pištole.

Razstavljena pištola Glisenti model 910

Delovanje pištole Glisenti

Pištola deluje na način zanimivega zaklepanja zaklepa na cev. Sorazmerna šibkost naboja bi sicer omogočala uporabo tudi prostega zaklepa, to pomeni, da bi zaklep ob cev držala le vzmet.

Pri Glisentiju pa je zaklepanje zaklepa samosvoje in ni pravo zaklepanje, kot ga poznamo pri drugih pištolah. Zaklep se ne zaklene na cev ali ob cev. Zob na ohišju pištole zaklep od zadaj pritiska k cevi. To pomeni, da zob zaklep le zadržuje in s tem upočasnjuje, se pa zaklep ne pritrdi ob cev kakor pri drugih pištolah močnejših kalibrov. Cev in zaklep se pri strelu skupaj premikata nazaj do točke, ko se zob poleže do mere, da spusti zaklep. Takrat se začne zaklep sam pomikati nazaj. Zob, ki zadržuje zaklep, se premika nazaj-naprej in s tem zadržuje oziroma sprošča zaklep. Takšno rešitev nekateri imenujejo prosti upočasneni zaklep. Naj tu povemo, da ima tudi mitraljez Fiat-Revelli nekaj identičnih rešitev. Avtorstvo se mora prepoznati.

Udarca igla je v zaklepu in se s premikom nazaj sama ponovno napne. Sprožilec pa jo s pomočjo vzvoda v zaklepišču sproži. Pištola po izstrelitvi zadnjega naboja ostane v odprtem položaju, ki nas opozori, da smo izstrelili zadnji naboj.

Pištola ima dvojno varovanje. Prvo varovanje je na udarni igli, ki jo lahko z metuljčkom na koncu zaklepa utrdimo v napetem položaju. Drugo varovalo je varovalo sprožilca, ki je na ročaju pištole in se sprosti šele, ko pištolo dobro primemo v roko in stisnemo varovalo na ročaju.

Osnovne lastnosti pištole model 910 Glisenti

Pištola model 910 tehta prazna točno 0,8 kg. Napolnjena s sedmimi naboji in v toku pa 0,95 kg. Dolžina pištole je 22 cm, višina 13,8 cm in debelina 3,1 cm. Naboj zanjo je tehtal 12,14 g. Kroglo je iz cevi pognalo 0,30g smodnika vrste Rotweil.

Pištola je bila namenjena za streljanje na bližnje tarče. Priporočili in vadili so streljanje v tarče, oddaljene do 30m. Krogla po 30 metrih začne kar hitro izgubljati višino in po 100 metrih prileti že 85 centimetrov nižje od točke merjenja. V inštruktorski knjižici za

Pištola Glisenti model 910, na ohišju pištole je videti zob, ki upočasnjuje zaklep

pištolo model 910 je še zapisano, da ima pištola zamik v desno. Na vsakih 10 metrov oddaljenosti se zamik poveča za 2 cm.

Krogla kalibra 9mm, ki je imela začetno hitrost 270 m/s, je na oddaljenosti 50 m prebila 13 cm debelo leseno desko.

Kako se je nova pištola obnesla v vojaški službi

Kot smo že povedali, je bila pištola namenjena le častnikom italijanske vojske. Leta 1911, ko so jih začeli uvajati v vojsko, je bila Italija v vojni s Turčijo v Libiji. V puščavski vojni so se pokazale prve pomanjkljivosti pištole. Velika večina starejših oficirjev je verjetno raje zadržala revolver Bodeo že zaradi spominov, če ne zaradi zanesljivosti. Novo pištolo so verjetno dobili le mladi častniki, ki so v letu 1911 začeli svoje službovanje.

Kot vse kaže, so pištole model 910 izdelovali le do leta 1912 in jih do takrat verjetno niso izdelali veliko. Leta 1912 so uvedli nov model pištole Brixia, ki je bil poimenovan po latinskem imenu za mesta Brescia, kjer so tovrstne pištole izdelovali. Pištola je bila malenkost poenostavljena in zato cenejša; navzven se je zdela bolj oglata in manj elegantna, a delovanje pištole je ostalo enako. Spremenili so le varovalko na ročaju. V puščavskih bojih se je namreč dogajalo, da je droben puščavski pesek prišel v varovalo

na ročaju in ga blokiral. Varovalo na ročaju so nadomestili z varovalom, ki je preprečevalo proženje, ko v pištoli ni bilo okvirja. Pištola je tudi malenkost pridobila na teži. Brixia tehta 0.95 kg. Tudi pištol podmodela Brixia so izdelali le nekaj in so danes enako redke kakor pištole Glisenti

Proizvodnjo pištol Glisenti in Brixia so prekinili verjetno pred prvo svetovno vojno. Vojaška industrija je morala izdelovati drugo orožje, potrebno za vstop v vojno, ki jim ga je primanjkovalo. Ker so imeli še vedno dovolj revolverjev, so v predvojnem obdobju verjetno posvečali večjo skrb proizvodnji drugega novega orožja. Pomanjkanje mitraljezov, modernih topov in pušk jih je skrbelo bolj kakor osebna oborožitev oficirjev.

Žal je bila v vojnih letih prve svetovne vojne smrtnost ravno pri mladih častnikih, ki so imeli v uporabi največ pištol modela 910, največja in dosegala je prav neverjetne odstotke. Tudi smrtnost mladih častnikov je prispevala k redkosti uporabe pištole in druge opreme, ki so jo sočasno uvajali.

V začetku leta 1916 je prišla v italijansko vojsko nova pištola Beretta. Prijelo se jo je ime Beretta 15, po letu, ko so jo sprejeli v oborožitev. Pištola sicer prostega zaklepa in enakega kalibra kakor M 910 je bila cenejša, manj zapletena, lažja in manjša. To je zapečatilo usodo pištole M 910. Pištole Beretta so izdelovali v velikih količinah. Skupno jih je bilo narejenih med leti 1915 in

1918 16.000, kar je veliko več, kakor je bilo narejenih vseh pištol Glisenti. Proizvodnja pištol model 910 pa se je, če ne prej, leta 1915 zanesljivo ustavila. Verjetno pa jih že od leta 1913 niso izdelovali več. Raje so izdelovali revolverje Bodeo model 1889 kakor zapletene Glisentije. Uporabljali so jo uradno še do konca vojne leta 1918. Vendar je napram priljubljeni Beretti izgubila vse pristaše. S tem se je začel dolg pohod odličnih vojaških pištol družine Beretta, ki traja še danes.

Pištola Glisenti in Brixia po prvi svetovni vojni

Pištolo Brixia so poskusili obuditi po vojni okoli leta 1920 za civilno tržišče. Z daljšo cevjo je bila nedvomno zanimiva, vendar se med ljubitelji streljanja ni prijela. Navkljub temu so pištolo Glisenti imeli možnost spoznati tudi drugi naši kraji in ljudje, ne le na Primorskem. Še v drugi svetovni vojni jo je nosil marsikateri častnik kot spomin na svoje službovanje v prvi svetovni vojni. To sicer ni bila več pištola prve bojne črte, v kakšnem vojaškem uradu pa jo je kak zaslužni oficir še nosil.

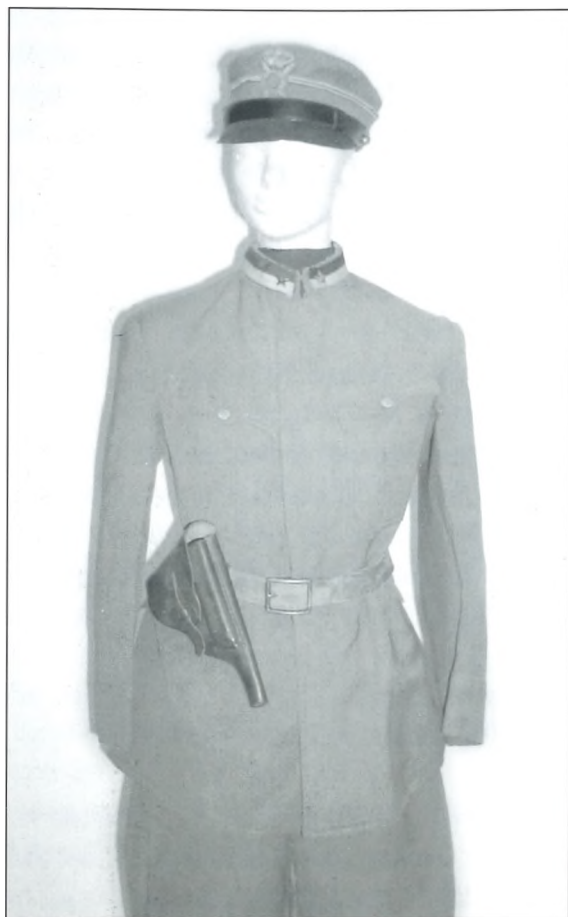
Nekateri viri pa omenjajo tudi njeno uporabo v bojih. Ko se je bližal konec vojne leta 1945, naj bi pištole Glisenti, ki so jih še hranili v skladiščih, zaradi pomanjkanja drugih pištol razdelili med fašistične skupine, ki jih je bilo tudi v naših krajih nekaj. Nekaj pa jih je bilo tudi v partizanskih rokah, ki so pač uporabljali orožje sovražnikov, saj so ga lahko dobili le od njih. Po letu 1945 je ta pištola za vedno izginila iz vojaške rabe.

Žal se je veliko pištol Model 910 uničilo med drugo svetovno vojno in kmalu po njej. Zaradi pomanjkanja originalnih nabojev Glisenti 9mm so z njo streljali naboje 9mm Para, ki jih je bilo na pretek. Rezultat takšnega streljanja je, da je pištola že po nekaj deset izstreljenih nabojih razpadla ali se drugače polomila.

Danes je pištola model 910 Glisenti le še zbirateljski predmet. S svojo zapleteno tehniko in eleganco, predvsem pa redkostjo, je ponos vsakega zbiralca. Ni jih ravno veliko, ki se lahko

Pištola model Brixia

Italijanski oficir z značilno pištolnico za pištolo Glisenti model 910

pohvalijo z njo. Zaradi vsega naštetega se je uničilo precej teh pištol, pa tudi izdelanih ni bilo ravno veliko. Točnega števila se žal ne da ugotoviti. Vse znane pištole imajo štirimestno serijsko številko, kar nakazuje na to, da jih nikakor ni bilo izdelanih več kot 10.000, kar je za službeno pištolo zelo malo. Zato so vse pištole družine Glisenti redke. Še posebno model 1906 in Brixia model 1920, ki so jih izdelali le nekaj. Vse pištole iz družine Glisenti so danes iskane in dosegajo cene najbolj priznanih pištol, kot so Luger, Walther in podobne.

Oprema italijanskega oficirja v prvi svetovni vojni

K pištoli je sodila tudi torbica za nošenje pištole. Značilen tok ima spredaj prostor za rezervni okvir. Torbica za pištolo je namenjena

nošnji na pasu, kar se sklada z uvedbo oficirskega pasu leta 1909. Na oficirjem tako priljubljeni bandolieri – čezramnem nabojnem pasu pa se je ni dalo nositi. Z uvedbo pištole sovпада tudi velika reforma uniform v italijanski vojski. Črne častniške bojne uniforme so zamenjale sivo zelene, s katerimi so začeli prvo svetovno vojno, stare črne bojne uniforme pa so se dalje uporabljale v zalednih službah.

Leta 1914 so uvedli novo oficirsko čezramno nabojnico, ki je bila prirejena tudi nošenju pištolne torbice Glisenti. Ta čezramna nabojnica se je zadaj spenjala s torbico, v kateri je bilo prostora za tri rezervne okvirje in za povoj prve pomoči. Nov je bil tudi pas, ki se je spenjal s pasno spono, na kateri je bil upodobljen italijanski orel, podoben tistemu na ročaju pištole. K novi oficirski opremi je sodila tudi nova krajša in ravna sablja. Žal so danes tako torbice za pištolo kakor druga oficirska oprema iz leta 1914 izjemno redke.

Torbico za pištolo Glisenti so izdelovali v črni, rjavi in zeleni barvi usnja. Ker so leta 1915 predpisali zeleno barvo za vso opremo, je veliko tokov črne ali rjave barve enostavno prebarvanih v zeleno barvo.

Torbica za pištolo je na pasu stala malo samosvoje. Ni se nosila pokončno, temveč močno nagnjena nazaj. To nam omogoča, da na fotografijah hitro prepoznamo, kateri oficir nosi pištolo Glisenti, saj cev pištole štrli značilno naprej.

Literatura:

1. *Uniformi&Armi št. 115, Parma 2000*
2. *Militaria št. 2, Cinisello Balsano 1993*
3. *Istruzione sulla Pistola automatica M. 910, Roma 1911*
4. *L'armamento individuale dell'esercito Italiano dal 1861 al 1943, Roma 1997*
5. *Internet, razne strani*

1. *Mornarica je tudi prva kupila pištole Beretta mod. 1931, ki je enaka kasnejši mod. 1934, s katero se je oborožila vsa ostala vojska in velja za eno najboljših pištol druge svetovne vojne.*
2. *Ebonit je črna trdna snov iz kavčuka in žvepla, ki ne prevaja električnega toka. Pred uporabo umetnih mas se je veliko uporabljala v električni in drugi industriji.*

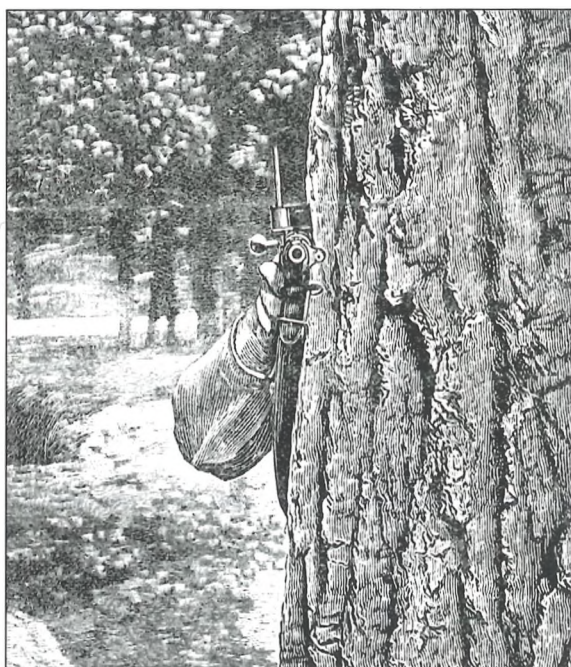
STRELSKI PERISKOP KAUČIČ – SLOVENSKI IZUM

Mitja Juren

Prvo svetovno vojno so mnogi označili kot zadnjo viteško vojno, za Italijo pa je bila četrta in obenem zadnja vojna za zedinjenje države. Vsekakor pa je z novimi metodami in mnogo bolj modernim in krutim orožjem postavila mejnik med starim in novim pojmovanjem vojskovanja. Veliko je bilo namreč novosti, ki so izboljšale napadalno in ubijalno moč vojskujočih se armad. Uporabljali so nova orožja, kot na primer bombarde (minometne mine), tanke, oklepna vozila, obenem pa se je povečala in modernizirala uporaba strelnega orožja. S pomočjo letal se je začela zračna vojna, vedno pogostejše so uporabljali mitraljeze, saj so dosegli celo šeststo streliv na minuto. Izdelovali so vedno bolj učinkovite ročne bombe, plamenometalce, začeli so uporabljati plinsko in kemično orožje, kar pomeni, da so izdelovali tudi vedno boljše in učinkovitejše plinske maske. Navkljub vsem tem novostim pa so "obudili" uporabo starodavnih vojaških naprav ali pripomočkov (buzdovani, bokserji) ali pa so preizkusili nove, ki niso najbolj ustrezale vojnim namenom. Omenimo klešče za bodečo žico (gre za

Dobro ohranjen Kaučičev periskop, najden v Zgornjem Posočju. (zbirka Ivo Ivančič)

Risba, na kateri vojak s pomočjo periskopa meri izza drevesa. (iz Tedenskih slik št. 8, 20. feb. 1918)

Napis na ohišju periskopa

normalne klešče, ki so jim na konico dodali nekakšen kljunček, s katerim so lažje ujeli bodečo žico) ter štite in čelade po srednjeveškem vzoru (to sta npr. italijanski prsni oklep in čelada farina, ki sta dobila ime po izumitelju, inž. Farini). Ščiti in različni oklepi so nudili le navidezno varnost vojakom, ko so si z rezanjem bodeče žice utirali pot med sovražnikovimi ovirami. Mnogo inženirjev, zdravnikov, vojakov in tudi nešolanih ljudi je tedaj skušalo izumiti in izdelati kaj novega, kar bi olajšalo boj ali povečalo njegovo učinkovitost.

Veliko novega orožja, ki so ga začeli rabiti med prvo svetovno vojno, so izboljšali in ga množično izkoriščali še v

drugi svetovni vojni in po njej (tanki, letala; še danes govorimo o kemični vojni), precej takratnih izumov pa so opustili že med prvo svetovno vojno.

Posebna iznajdba je strelski periskop, ki ga je izdelal in 30. avgusta 1917 patentiral Slovenec Fridolin Kaučič. "Schiessperiscop Kaučic" se je uporabljal s puško Mannlicher "Repetiergewehr mod. 95" ali s karabinko mod. 90. Na nosilcu periskopa so natisnjene številke od 1 do 4, ki so bile vojaku v pomoč pri montaži na različne tipe puške. Na ohišju je bil vtisnjen napis "PATENT ANG. KAUCIC SCHIESSPERISCOP".

Strelski periskop je ena izmed manjših naprav (kot so nočni merek, tromblonski merek, majhen jeklen ščit za puško, drugi tipi periskopov), ki omogoča streljanje iz kritja tudi iz najbolj izpostavljenih položajev, ne da bi sovražnik mogel opaziti strelca.

Na puško je pritrjen med zadnjim merkom in zaklepom. Nosilec naprave je postavljen na desno stran puške, tako da gleda njegov okrogli del proti nasprotniku (na obeh odprtinah je poševno pritrjeno zrcalce, ki omogoča opazovanje cilja). Vojak je stal na levi strani puške in skozi drugo odprtino gledal proti sovražniku. Strelec, skrit

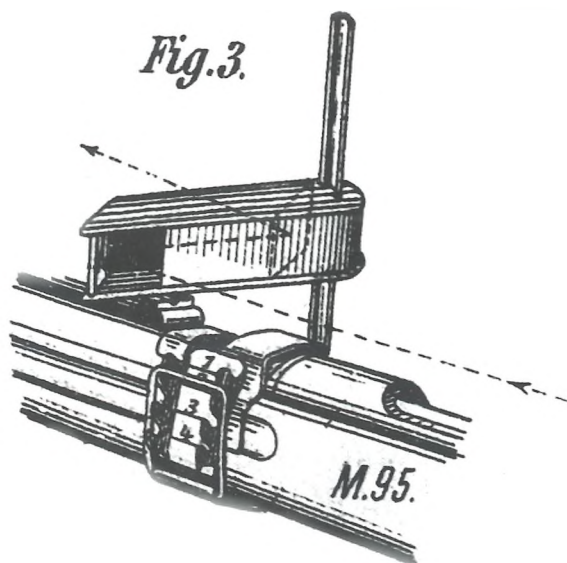

Prikaz uporabe periskopa v strelskem jarku

za lino ščita, za kamnitim zidom ali v jarku, je videl v periskopovem zrcalu svoj cilj in z zavarovano glavo streljal nanj.

Periskop, montiran na puško Mannlicher M. 95. (zbirka Ivo Ivančič)

Skica iz priročnika za uporabo periskopa

Polkovnik Fridolin Kavčič ponosno pozira s puško, na katero je pritrdil svoj izum.

Povedati moramo, da so italijanski vojaki uporabljali posebno stojalo, na katerega so pritrčili italijansko puško Mannlicher Carcano mod. 91. Na tak način so lahko namerili točno v lino ali okence štita, skozi katerega je streljal nasprotnik, in v tem položaju puško tudi fiksirali. Ko so videli, da se na nasprotnikovih položajih nekaj premika, so s pritiskom na petelina sprožili smrtonosno kroglo na nesrečneža na drugi strani jarka. V primeru, da je vojak uporabljal zadnji merek, je moral periskop pomakniti po nosilcu navzgor, tako da je lahko uporabljal obe napravi istočasno. Periskop je bil uporabljen le v lepem vremenu in podnevi, nikakor pa ne v megli, dežju ali ponoči. Preprosta in praktična priprava se je dobro obnesla v stoječem boju

(pri pozicijskem bojevanju), med bitkami pa najbrž ni bila učinkovita. Kavčičev izum so poleg vojakov avstro-ogrske armade uporabljali še nemški, bolgarski in turški, kot bojni plen pa tudi italijanski vojaki.

Zanimivo je, da so periskope našli v glavnem le v zgornjem Posočju, o kaki najdbi na Krasu ali drugih predelih bojišča pa nimamo podatkov, kar mogoče pomeni, da strelskih periskopov niso nikoli razdeljevali masovno.

Ob koncu še nekaj besed o Slovencu, ki se je s svojim navidezno enostavnim izumom zapisal v knjigo ne le lokalne, ampak tudi svetovne zgodovine. Fridolin Kavčič se je rodil leta 1860 v Sevnici na Štajerskem, šolal pa se je na ljubljanski gimnaziji. Leta 1877 je stopil v 8. lovski bataljon, leta 1880 je končal kadetnico v Zagrebu, nato pa služboval v Tridentu, Osijeku, Ljubljani, Celovcu, Dunaju in drugod. Dosegel je polkovniški čin. Več let je bil dopisnik Ljubljanskega zvona. Poleg že opisanega periskopa je Fridolin Kavčič izumil še dva pripravna instrumenta za vojaške potrebe, in sicer **vizirno oz. ogledovalno zrcalo** mod. 95 - »Visitierspiegel mod. 95« (aparatus je služil za pregledovanje vrezov v puškinih ceveh) ter **brzosedlar** - »Schnellsattler« (naprava je omogočila vojaku, da z eno samo potezo osedla konja).

K nastanku članka so pripomogli Cvetko Gašperčič, Simon Kovačič in Renato Pacor. Posebna zahvala gre Igorju Ožbotu, ki mi je posodil Tedenske slike.

Viri in literatura:

1. *Tedenske slike* št. 8, 20. feb. 1918, Ljubljana
2. *Ilustrirani glasnik*
3. *Uniformi & Armi* št. 80, november 1997.
Ermanno Albertelli Editore, Parma

ITALIJANSKI METALEC RAZSTREILNIH CEVI „BETTICA“

dipl. ing. Jaka Ciglar

Na soški frontni liniji večkrat najdemo sorazmerno dolge železne cevi, cele ali pa raztrgane od eksplozije. Pred leti sem med svojimi potepanji po naših gorah nekaj takih cevi našel na Batognici in tudi na Vršiču (1897 m). Najprej je prevladovalo mnenje, da so bile te cevi namenjene le za razstreljevanje žičnih ovir in jih je bilo treba pod ovire potisniti z dolgimi latami. Ko pa so bili najdene bolj ali manj ohranjene primitivne naprave za izstreljevanje teh cevi, je bilo jasno, da so jih uporabljali tudi kot izstrelke. Primerek takega metalca hrani v svoji zbirki tudi moj prijatelj Mirko Kurinčič iz Drežnice. Našel ga je na Batognici. Pred leti sem v obvestilih avstrijskega društva „Die Dolomitenfreund“ št. II/84 našel poročilo nemškega oficirja o takem metalcu razstrelilnih cevi (lancia torpedini Bettica), ki ga tukaj povzemam.

Sestava sekcije „Lancia-torpedini“

Moštvo se je izučilo po devetdnevem tečaju; pri izbiri članov moštva ni bil važen njihov poklic. Instrukcije so bile zelo pomanjkljive, izstrelili so le nekaj salv. O zgradbi razstrelilnih cevi niso bili poučeni, tudi nobene razstavljene cevi niso videli. Po instrukcijah naj bi bila vsakemu pehotnemu polku dodeljena po ena sekcija „Lancia-torpedini“ s šestimi metalci. Vsakemu metalcu je navadno pripadalo 8 zabojev s po 8 cevmi, tako da je vsaka sekcija razpolagala s po 384 cevmi.

Sekcijo so sestavljali: 1 častnik, 1 podčastnik in 60 mož. 48 mož

je prenašalo strelivo (vsak en zaboj), 6 mož metalce, 6 pa jih je bilo v rezervi. Konfiguracija terena, ki ga je zasedel polk, je pogojevala dodelitev sekcije metalcev. Teh naprav namreč ni bilo mogoče uporabljati na terenu, ki se je vzpenjal.

Učinek razstrelilnih cevi

Najboljši učinek na goste žične ovire so dale razstrelilne cevi na skalnih tleh. Tega orožja pa običajno niso uporabljali za obstreljevanje rovov s posadko.

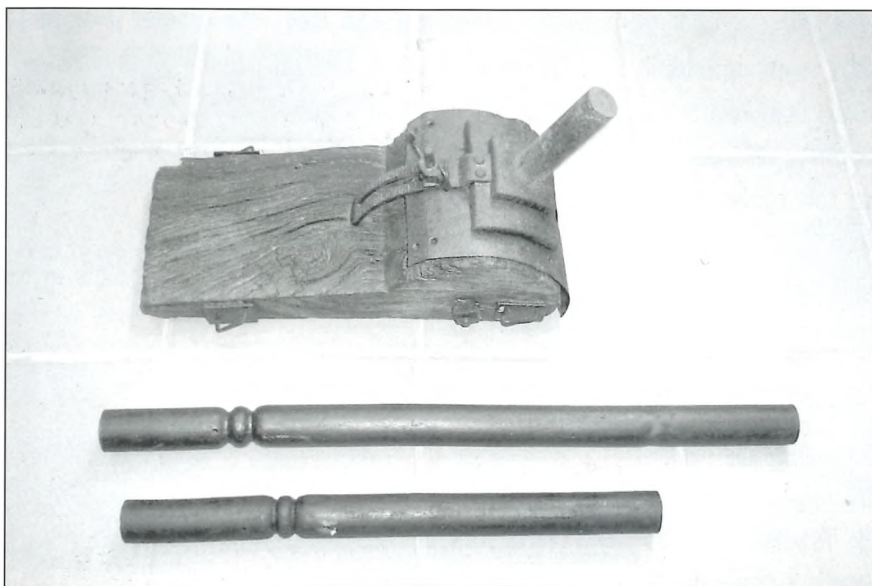
Domet je znašal okrog 130-150 m, zato je bilo treba približati orožje sovražnikovim žičnim oviram na to razdaljo. Ker je bil rušilni učinek razstrelilne cevi sorazmerno majhen, so streljali večinoma v salvah, prav tako je bil poudarek na čim večji hitrosti streljanja.

Čeprav je bila rušilna moč takih cevi sorazmerno majhna, so jih Italijani kljub temu veliko uporabljali predvsem iz dveh razlogov: prvič, psihološki učinek močnih eksplozij na sovražnikove posadke, drugič, enostavnost konstrukcije metalca in razstrelilnih cevi je omogočala v zelo kratkem času serijsko izdelavo v velikem obsegu.

Konstrukcija metalca in razstrelilne cevi

Metalec sestavlja lesena, na izbočenem delu okovana klada. Na obeh straneh sta pritrjena nosilna jermena. Na izbočenem delu je nameščen zobati lok z nastavkom za razstrelilno cev. Nastavek se lahko po zobatem loku premika, ko pa dosežemo želeni naklon, ga utrdimo s fiksirnim vijakom. Na zadnji, ploščati del lesene klade se položita dve vreči s peskom, če pa jih nimamo, lahko uporabimo tudi skale, da s tem pri odstrelu cevi preprečimo prevrnitev metalca zaradi vzratnega sunka.

Razstrelilna cev je navadna cev premera 4,7 cm s 3,5 mm debelimi stenami. V uporabi so bile cevi dveh različnih dolžin: 80 cm in 60 cm, našle pa so se tudi različne variante. Tehtale so med 3 in 4,3 kg. Tri četrtine

Metalec razstrelilnih cevi »Bettica« z dvema izstrelkoma različnih dolžin. (zbirka Ivo Ivančič)

sprednjega dela cevi je bilo napolnjeno z eksplozivom, zadnji le 10 cm dolgi del pa je bil predviden za izstrelitev cevi. Oba dela je ločil železen čep, ki je bil vložen na stisnjenem delu cevi. Pogonsko polnjenje v zadnjem delu, ki je služilo za izstreljevanje, je zapiral čep iz prediva, prazni del na koncu cevi pa se je nasadilo na nastavek metalca. Zoženi del je ovit in tako ščiti vžigalno vrstico, ki vodi v oba dela: na eno stran do pogonskega polnjenja in drugo v prostor z eksplozivom. Cevi, ki sem jih sam našel, so bile napolnjene s sivim prahom, pomešanim s svetlimi kovinskimi ostružki, verjetno aluminijanskimi.

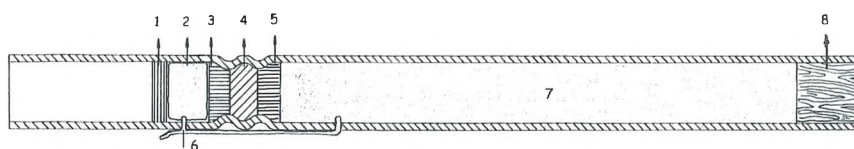
Tako predstavlja razstrelilna cev samostojni izstreljek.

Določanje smeri in dometa

Ko se metalec namesti v smeri cilja, se s premikanjem nastavka po zobatem loku in utrditvijo s fiksirnim vijakom določi domet. Za ta dela ni bilo posebnih predpisov, na splošno se je s kotom 45° doseglo največja razdalja.

Izstrelitev

Vžigalno vrstico je najbolje prižgati s tlečo cigareto. Po dveh do treh sekundah se vžge pogonsko polnjenje, ki izstrelji cev iz ležišča na metalcu. Ob tem se sliši le slab pok. Po približno štirih sekundah leta pade cev na cilj in po dodatnih 4 do 5 sekundah eksplodira z močno detonacijo. Celotna operacija traja tako 10 do 12 sekund. Vžigalna vrstica, ki povezuje obe polnjenji, deluje kot časovni vžigalnik. Iz konstrukcije je torej razvidno, da cev ni grajena na raketnem principu. Orožje je večkrat odpovedalo zaradi vlažne vžigalne vrstice. Predpisano je bilo, da se moštvo pri izstrelitvi po možnosti zakrije*.

Prerez razstrelilne cevi:

1. pregrada iz filca, 2. pogonsko polnjenje, 3. kit, 4. železna pregrada, 5. kit, 6. vžigalna vrstica, 7. eksplozivno polnjenje (cadornit), 8. leseni čep.

Eksplodizija in njen učinek

Cev se je raztreščila v nazobljene, vzdolž osi razcefrane trakove, ki so glede na teren pokrivali krog s premerom do 200 m. Zadnji del je ostal vedno cel.

Največji učinek je bil dosežen na skalnatih tleh, kajti takrat je dodatno učinkovalo raztreščeno kamenje in tudi delci cevi so leteli dalje. Pri redko postavljenih žičnih ovirah je bil učinek minimalen, medtem ko je na gosto postavljene žične ovire eksplozija močno poškodovala.

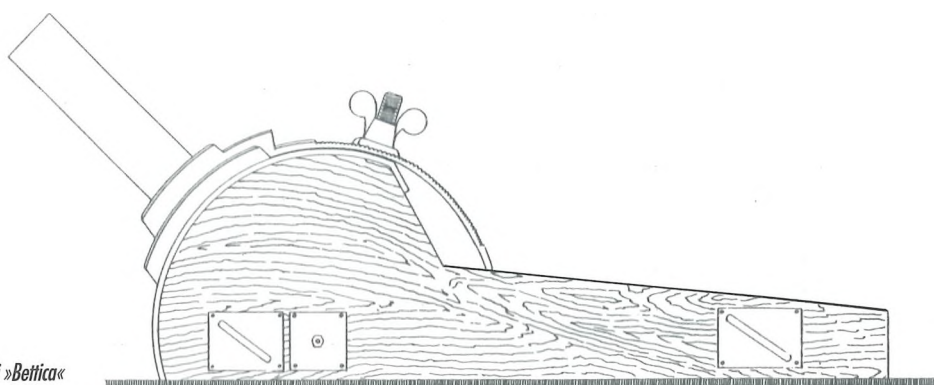
Splošni podatki

Orožje je bilo verjetno izdelano po francoskem vzorcu, razstrelilne cevi pa je izdelovala ena izmed vojnih tovarn v Milanu.

Podobno orožje so uporabljale tudi avstro-ogrske enote, le da je imel izstreljek obliko mine s krilci.

* Kako nevarno je rokovanje s takim metalcem razstrelilnih cevi, priča nesreča v bližini Rank (IT) 23. februarja 1917: vlažna vžigalna vrstica je povzročila, da je razstrelilna cev eksplodirala na napravi in ubila 5 italijanskih vojakov in hudo ranila Benito Mussolinija, kasnejšega italijanskega diktatorja.

Skica metalca razstrelilnih cevi »Bettica«

DVE ZGODBI

Tadej Munih

I.

Proti jugozahodu nad Mostom na Soči je ravnica, kjer je na eni strani vasica Kozmerice, na drugi strani pa so Sela pri Volčah. Italijani so od sedanjega jeza na Soči pritiskali navzgor, da bi prišli do Kozmeric in tako s topovi obvladali dolino Idrijce tja do Slapa, predvsem pa železniško postajo pri Sv. Luciji. Branilci so bile bosanske čete in tam so linijo držale tri mesece. Poveljstvo jih je, lačne, bolne in ušive, zamenjalo z madžarskim polkom in utrujeni Bošnjaki so že korakali proti zaledju, ko je prišlo do nenadnega napada bersaljerjev. Madžari so izgubljali meter za metrom...

Tedaj je za bosanske čete prišel ukaz: nazaj! Malo pod vasjo Kozmerice so dali vojakom piti rum – nasadili so bajonete na puške, vzeli v roke buzdovane in napol nori v srditem naletu v jarkih pokončali vse, kar je živega ostalo; tudi Madžare.

II.

Moja pokojna teta Marija, ki se je rodila v letu 1896, nikoli ni pozabila rajne Avstrije in cesarja Franca Jožefa. Bila je to velika država in bil je red, je govorila.

Prvo svetovno vojno je preživela kar doma, pri Sv. Luciji. Kraj je bil poln vojaščine in moja teta je imela takrat 20 let. Nikoli ni govorila o tem, da bi ji kateri od lepih in mladih avstro-ogrskih poročnikov dvoril, ampak nekoč sem se prikradel v njeno spalnico in v omari, kjer je imela spravljeno balo, odkril leseno, izrezljano škatlico, kjer je bil pod pokrovom napis: **„Muž, kad igra sa ženom, treba uvijek da gubi.“** Nikoli mi ni ničesar povedala o poročniku iz leta 1916, ki ji je to škatlico podaril, pa tudi poročila se teta Marija ni nikoli.

PRVA SVETOVNA VOJNA V MUZEJU NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE V LJUBLJANI

Marko Štepec

Razstava Soška fronta 1915 – 1917, odprta 13. marca 1989. (Foto: Anton Klančnik)

Proučevanju in hranjenju dediščine iz obdobja prve svetovne vojne slovenski prostor v preteklosti ni bil pretirano naklonjen. Tudi slovensko zgodovinopisje in muzeji vse do sredine osemdesetih let minulega stoletja problematiki »velike vojne« niso namenjali posebne pozornosti. Kljub siceršnjemu velikemu poudarjanju proučevanja »sodobne zgodovine« je eden temeljnih dogodkov 20. stoletja ostal dolgo odrinjen na rob proučevanja in prepuščen pozabi. Podobno usodo so doživljali pomniki, ki so bili večinoma prepuščeni vandalizmu in uničujočim vremensko-časovnim vplivom. Najnovejše obnove ostalin – pogosto brez ali na podlagi pomanjkljive dokumentacije – na žalost razkrivajo, da dobra volja in želja po obnovi ne more nadomestiti jasnih strokovnih izhodišč in znanja. V vojaški knjižici enega od mnogih slovenskih vojakov 17. pešpolka najdemo zapis »v naši vojski ni služil«, ki zgovorno priča o odpovedi lastni preteklosti, ki jo lahko zasledujemo preko celotnega 20. stoletja. Pri tem je seveda odnos do prve svetovne vojne imel svojo notranjo dinamiko. Kljub vsemu je nastala kar obsežna spominska in strokovna literatura o tem obdobju. (Pregled bibliografije je pripravila Petra Svolišak v Zgodovinskem časopisu 1993, št. 2, str. 263 – 287 in Zgodovinskem časopisu 1993, št. 4, str. 547 – 562.) Od druge polovice osemdesetih let je bil v raziskovanju obdobja prve svetovne vojne opazen premik, katerega nosilci so

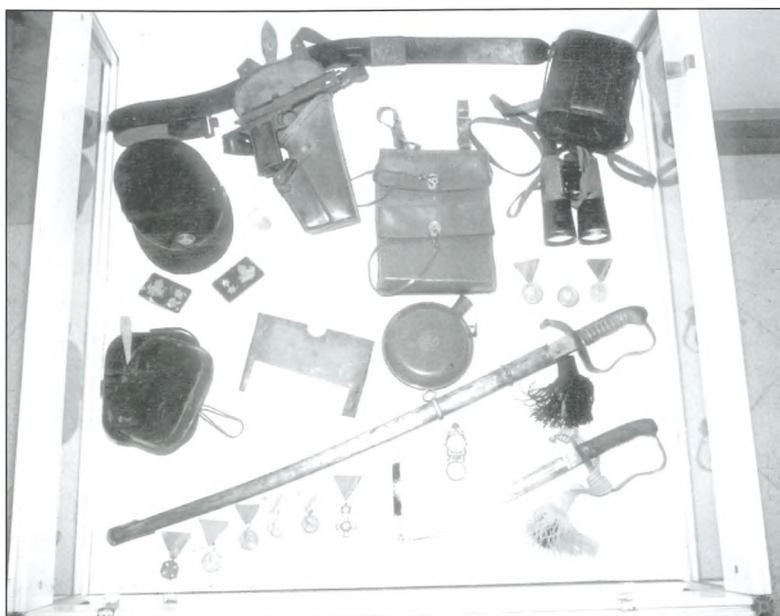
bili poleg nekaterih zgodovinarjev predvsem ljubiteljski zgodovinarji in zbiralci, tako na področju slovenske lokalne in vojaške zgodovine kot na razstavnem področju. (V tem obdobju je na primer izšla knjiga Svetovna vojna 1914 – 1918 Janeza J. Švajncerja, ki jo je izdal leta 1988 Pokrajinski muzej Maribor in je postala vpliven in še danes iskan priročnik.)

Spremenjen odnos do prve svetovne vojne se je odražal tudi v zbiralni in razstavni politiki Muzeja novejše zgodovine Slovenije kot osrednji matični nacionalni ustanovi za obdobje 20. stoletja.

Namen pričujočega prispevka je kratka predstavitev razstavne dejavnosti in zbirke predmetov iz prve svetovne vojne v omenjenem Muzeju.

Razstave

Prva razstava iz obdobja prve svetovne vojne v Muzeju novejše zgodovine Slovenije oziroma takratnem Muzeju ljudske revolucije Slovenije je bila gostujoča razstava Goriškega muzeja s preprostim naslovom Soška fronta 1915 – 1917. Avtor razstave je bil zgodovinar Drago Sedmak. Razstava je bila spremenjena in za gostovanje prirejena odmevna razstava o soškem bojišču, ki je bila leta 1988 odprta v Goriškem muzeju. Ob razstavi v Ljubljani je izšel tudi katalog in mnogo predmetov je bilo iz zbirke Muzeja. V Ljubljani in okolici zelo odmevna razstava je pomenila prelomnico, saj je opozorila na bogato gradivo, ki ga hrani Muzej, in obenem na njegovo zelo pomanjkljivo dokumentiranost. Čekinov grad, v katerem se nahaja Muzej, so začeli prenavljati in na podlagi novega koncepta je muzej postal Muzej novejše zgodovine, ki je v svoje delovno področje vključil tudi prvo svetovno vojno. Iz obsežne in do takrat javnosti malo znane zbirke iz tega obdobja smo na

Razstava Prva linija – o bojevanju na soški fronti, odprta 14. februarja 1996

razstavi Plakati in razglasi 1914 – 1918 v avli in spodnjih razstavnih prostorih predstavili izbor iz zbirke razglasov in plakatov. Od septembra do konca leta 1993 je bil v avli predstavljen izbor iz zbirke razglednic (Razglednice 1914 – 1918) in decembra 1997 izbor fotografij (Iz fotografskih albumov 1914 – 1918). Februarja 1996 je bila v Muzeju novejša zgodovine postavljena občasna razstava, ki jo je v sodelovanju z Muzejem pripravilo Društvo ljubiteljev Soške fronte. Razstava je javnosti predstavila eno pomembnejših privatnih zbirk in z drzno postavitvijo – rekonstrukcijo prve bojne črte vzbudila precejšno pozornost. Pomembna prelomnica je bila junija 1996 odprta stolna razstava "Sloenci v 20. stoletju" z uvodno sobo, namenjeno prvi svetovni vojni. Razstava, s katero se je Muzej uvrstil med nominirance za prestižno muzejsko nagrado Evropski muzej leta v letu 1998, je javnosti celovito in na muzejsko sodoben način predstavila zbirko prve svetovne vojne, ki jo hranimo v Muzeju. Ob razstavi je izšel tudi katalog, v katerem je med

drugim predstavljena celotna razstavljena zbirka predmetov iz obdobja 1914 – 1918.

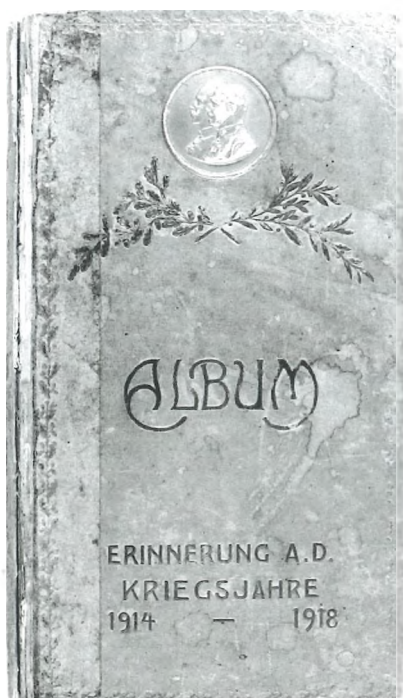
Od takrat dalje je prva svetovna vojna, v rovih katere se je porajalo minulo stoletje z daljnosežnimi posledicami na vseh področjih življenja in kolektivne zavesti, v Muzeju močneje prisotna. Tako je na primer razstava z naslovom Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla, ki je bila odprta 4. oktobra 2000, namenjala celo sobo dogodkom v letu 1918 in razpadu monarhije na podlagi izbranih predmetov in razglasov. Ob razstavi je izšel istoimenski katalog z besedili, ki med drugim osvetljuje dogodke ob koncu vojne. Nena zadnje razstava Tam za hribi je tako kot tukaj ..., ki smo jo odprli 14. novembra

2002 vključuje soško fronto in razpad monarhije. Izhodišče zgodbe

Svetovna vojna na razstavi Tam za hribi je tako kot tukaj ... Evropska poglavja slovenske zgodovine v 20. stoletju, odprta 14. novembra 2002. (Foto: Sašo Kovačič)

o prvi svetovni vojni na panojih in v katalogu je plaketa z znakom Soške armade in reliefnim portretom njenega poveljnika Svetozarja Borojevića von Bojne iz leta 1915. Potujoča razstava bo po zaprtju v Ljubljani odšla na pot po evropskih mestih z željo, domači in tuji javnosti predstaviti slovensko zgodovino minulega stoletja v širšem kontekstu evropske kulture od Habsburške monarhije do padca berlinskega zidu, nastanka samostojnih držav in novih mednarodnih povezovanj.

Naslovnica albuma A30

Zbirke

Osnova in pogoj navedenega vključevanja prvovojnega obdobja v razstavne projekte je seveda precej obsežna zbirka, ki jo bomo skušali kratko predstaviti.

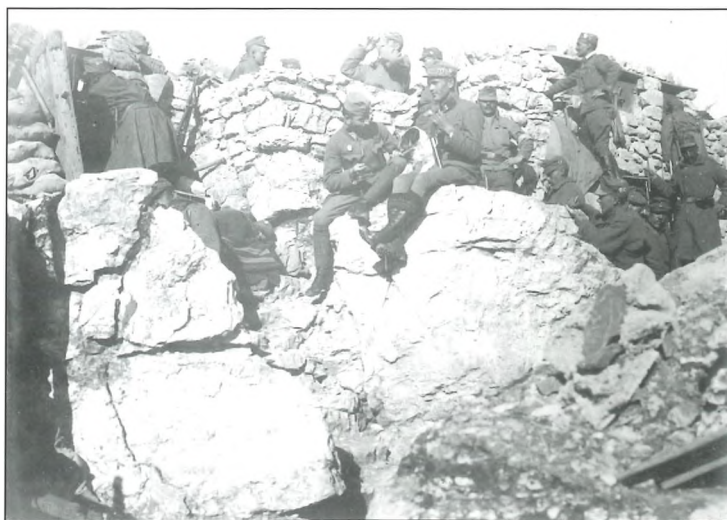
Predmeti so izredno raznovrstni in kot taki vključeni v različne zbirke: fotografije, razglednice, zemljevidi, likovna dela, numizmatična zbirka,

plakati in razglasi, odlikovanja, znaki, orožje, vojaška oprema, arhiv in posamezni v našete zbirke ne vključeni predmeti oziroma terenske najdbe. Zbirka predmetov iz prve svetovne vojne je nastajala nesistematično in nenačrtno. Po pregledu akcisijskih knjig postane jasno, da so predmeti omenjenega obdobja v prvih letih delovanja muzeja prihajali v zbirke skupaj z gradivom iz druge svetovne vojne. Tako je na primer v zbirki orožja in vojaške opreme iz prve svetovne vojne nekaj orožja in opreme, ki so jo uporabljali tudi v drugi svetovni vojni.

Fotografije

Fotografije iz obravnavanega obdobja predstavljajo v primerjavi z ostalimi fotografskimi fondi Muzeja številčno majhen, a izredno bogat in pomemben del fotografske zapuščine.

Velik del zbirke fotografij iz prve svetovne vojne je shranjen v 30 originalnih albumih, označenih s številkami od A2 – A31. Vsebinsko obsegajo prizore iz civilnega in vojaškega življenja na vzhodnem, balkanskem in soškem bojišču. Glavnina fotografskega fonda je iz zbirke zbiralca Janka Vertina (1897–1983), ki se je rodil v Preski pri Medvodah. V prvi svetovni vojni je sodeloval kot topniški opazovalec na Sveti gori pri Gorici in kot pilot izvidnik. Bil je fotograf in v tridesetih letih član Fotokluba Ljubljana in seveda pomemben zbirelec starin. Precejšen del fonda, ki šteje preko 3600 posnetkov, pa je bil pridobljen od sedemdesetih let dalje z darili in v

Avstro-ogrski vojaki pri počitku na fronti v Krnskem pogorju – Batognica

devetdesetih letih z odkupi in načrtnim zbiranjem gradiva obravnavanega obdobja. Pri tem se je ustvaril zelo pomemben fond originalnih fotografij zunaj albumov in dobro dokumentiran in obsežen fond fotografij, katerih originali so v zasebni lasti.

Razglednica št. 94 iz VIII. skupine Vojska v slikah, avtor risbe Maksim Gaspari (1883-1980).

Razglednice

Obdobje prve svetovne vojne lahko še vedno uvrščamo v takoiimenovano zlato dobo razglednic, ki se začne ob koncu devetnajstega stoletja. O tem priča velika količina in kvaliteta v tem obdobju natisnjenih razglednic. V času vojne so množice mladih ljudi zapustile domove in polnile strelske jake. Stik z domačimi je bil možen le prek pisem, dopisnic in razglednic. Razglednice so tako postale pomembno sredstvo komunikacije in obenem sredstvo za pridobivanje denarja

za različne humanitarne organizacije in v vsebinskem smislu odmevno propagandno sredstvo.

Slovenske razglednice, ki so jih risali umetniki, kot so Maksim Gaspari, Anton Koželj, Hinko Smrekar in drugi, so pogosto otožna umetniška pričevanja o težki dobi žalosti in bolečine. Zaradi velikih potreb so razglednice izdelovali različni fotografi in tiskarji. V obtoku je bilo izredno veliko različnih razglednic. Mnoge med njimi so bile prave male umetnine, mnoge pa zaradi spremenjenih razmer niso dosegale predvojnih standardov. V muzeju hranimo preko 1300 razglednic iz obravnavanega obdobja, med katerimi ima marsikatera neprecenljivo dokumentarno vrednost. Poseben del zbirke, ki obsega prek 500 kosov, so razglednice s pomorsko tematiko, ki jih je zbral avstro-ogrski častnik in zbiralec Janko Kregar.

Sicer pa glavnino zbirke predstavlja avstro-ogrške propagandne oziroma uradne razglednice rdečega križa (»Offizielle Karte für Rotes Kreuz Kriegsfürsorgeamt Kriegshilfsbüro«). Med njimi so na primer »umetniške karte«, tiskane v Pragi leta 1914. Posebej pa so zanimive slovenske razglednice in razglednice, vezane na slovensko ozemlje. Med njimi velja omeniti serijo »Vojska v slikah«. Različne skupine razglednic iz te serije so izhajale od novembra 1914 do pomladi 1918 in se kasneje nadaljevale kot deklaracijske razglednice. Z odkupi skupine razglednic vse bolj izpopolnjujemo. Prav tako zanimive so razglednice, tiskane v dunajski tiskarni Hermes s slovenskim napisom na hrbtni strani: »Oficijelna poštna dopisnica pod najvišjim pokroviteljstvom

Razglednica št. 106 iz IX. skupine Vojska v slikah, avtor risbe Maksim Gaspari (1883-1980)

njegovega ces. in kral. apostolskega veličanstva cesarja Karla I.», ki jih je izdal »Komite za oskrbovanje vojnih grobov v Avstriji.« Zaradi motivov iz Posočja je vredna omembe zbirka razglednic iz leta 1917, narejenih na podlagi fotografij R. Balogha. Sicer pa razglednice, narejene na podlagi posameznih fotografij, predstavljajo zelo veliko skupino, v kateri prevladujejo motivi iz vzhodnega in soškega bojišča in bi jih lahko vključili tudi v fotografski fond. Med razglednicami jih omenjamo in hranimo, ker so mnoge med njimi bile poslone svojcem v zaledje in lahko na njih preberemo drobne, pogosto cenzurirane utrinke iz vsakdanjega vojaškega življenja. Seveda je to le zelo kratek pregled zbirke, v kateri ne manjka različnih dopisnic, portretov pripadnikov cesarskih rodbin, vojaških poveljnikov in navadnih vojakov, vse do razglednic, ki so nastale ob zaključku vojne in prikazujejo ruševine, spominska obeležja in grobove iz različnih bojišč.

Zemljevidi

iz prve svetovne vojne so le manjši del precej obsežne kartografske zbirke, ki jo je po kartografskih načelih uredil Branko Korošec. Med njimi so splošni zemljevidi iz tega obdobja in različne vojaške in civilne karte, ki so nastale ali bile uporabljane med prvo svetovno vojno.

V zbirki hranimo serijo zemljevidov avstrijsko-nemške fronte na vzhodnem in zahodnem bojišču, ki jih je natisnila tiskarna v Stuttgartu (»Unsere Front im Osten und Westen«). V Muzeju imamo oštevilčene zemljevide od številke od 1 do 13 in posamezne izvode

do številke 23. Podobna je serija zemljevidov »Kriegskarte«, ki je bila tiskana v Münchnu in prav tako prikazuje avstro-ogrsko in nemško položaje v kronološko urejenem zaporedju. V Muzeju hranimo karte od številke 54 do 218. Vsaka ima na hrbtni strani tudi kronologijo pomembnih dogodkov na obravnavanih bojiščih.

Likovna zbirka

Obdobje prve svetovne vojne je v likovni zbirki številčno skromno zastopano s tremi pomembnimi likovnimi deli Frana Tratnika z motivom begunstva in drobnimi risbami posameznih slikarjev, ki so v skicirke zabeležili utrinke iz vojne in spomina nanjo (np.: Robert Hlavaty, Fronta 1915; France Podrekar, Dunajski vojni šmoh 1915; Stane Kumar, Maša; Nikolaj Pirnat, Veteran 1938;). Tratnikova dela so razstavljena v stalni zbirki Muzeja.

Kot zanimivost velja dodati, da hrani muzejska knjižnica dve knjigi

Fran Tratnik (1881-1957), Begunci, (120,5 x 169,5 cm)

risb in skic z bojišč slikarja Ludwiga Kocha, in sicer: »Skizzen vom Isonzo« in »Skizzen aus dem Krieghofquartier 1914«.

Numizmatična zbirka

V numizmatični zbirki med drugim gradivom hranimo kovance in bankovce iz časa od devetdesetih let 19. stoletja in vse do konca prve svetovne vojne. Del bankovcev je prežigosan v takoimenovane jugokrone in avstrijsko-nemške krone v letih 1918–1919. V zbirki so tudi boni in vrednostni papirji: obveznice vojnega posojila, izdane v letih med 1915 in 1918.

Plakat ob 85. obletnici cesarja Franca Jožefa 1. avgusta 1915

Zbirka plakatov in razglasov

V zbirki hranimo 508 različnih razglasov in plakatov iz obdobja 1914–1918. Časovno zajemajo obdobje od julija 1914 do marca 1919. Ker hranimo večji del po 3 ali celo več primerkov, je skupno število plakatov in razglasov prek 1500 kosov. Največji del zbirke so razgласi ljubljanskega mestnega magistrata in vojaške uprave. Likovno bogatih plakatov je manj in najzanimivejše kopije so večinoma razstavljene na stalni razstavi. Tematsko obsegajo razgласi,

ki takrat poleg časopisov pomenijo najpomembnejše sredstvo obveščanja, vsa področja družbenega in socialnega življenja in odlično ilustrirajo prehrambeno krizo in druge spremembe, ki jih je v življenje Avstro-Ogrske monarhije in posebej v slovenske dežele prinesla vojna.

Zbirka odlikovanj

vključuje osnovna avstro-ogrška vojaška in nižje častniška odlikovanja v različni izvedbah (Signum laudis, Der tapferkeit, Signum memoriae, zlati, srebrni in železni zaslužni križec, Karlov križec, mobilizacijski križec, jubilejni križec 1908 ...). V zbirki imamo tudi odlikovanja za civilne zasluge v vojnem času. Italijanskih odlikovanj je v zbirki manj in prevladujejo spominske medalje. Poleg srbskih je v zbirki tudi nekaj primerkov francoskih medalj.

Zbirka znakov

V zbirki hranimo skupino avstro-ogrskih vojaških znakov. Med njimi velja posebej omeniti znake slovenskih polkov: 17. pešpolka, 2. gorskega strelskega polka, 87. pehotnega polka, znake soške armade, znak »branilcev Trsta« in druge, vezane na soško in vzhodno bojišče. Izbor znakov je prav tako vključen v stalno zbirko.

Znački 17. pehotnega polka in 61. pehotnega polka

Zbirka orožja

Zbirko orožja delimo po posameznih skupinah (puške, mitraljezi, pištole in revolverji, bombe, mine in granate ...). Za obdobje prve svetovne vojne obsega zbirka številčno in tipsko raznovrstno orožje vseh v vojno vključenih strani z mnogimi redkimi in zanimivimi primerki.

Tako Muzej hrani večino pištol in revolverjev, ki so jih v času vojne uporabljali avstro-ogrski vojaki in njihovi zavezniki v več različno ohranjenih primerkih, ki omogočajo seznanjanje s pravim bogastvom oznak in drobnih detajlov. Naj naštejemo le nekaj predmetov, kot je avstro-ogrska vojaška pištola Roth Steyr M 1907 in pištola Steyr M 12. Med izdelki tovarne Steyr velja omeniti pištolo majhnega kalibra Steyr M 1909 (Pieper Steyr), ki sicer ni bila uradna vojaška pištola, a je kljub temu s svojim lastnikom, slovenskim vojakom, prepotovala nekatera bojišča svetovne vojne, kot je razvidno iz dokumentacije, ki spremlja orožje. Med ostalimi avstro-ogorskimi modeli velja omeniti pištolo Frommer Stop, izdelek tovarne v Fegyvergyaru in legendarno pištolo Mauser C 96, ki jo v zbirki hranimo v različnih izpeljankah. Od leta 1908 je bila »uradna« nemška vojaška pištola Luger P08. Med primerki te pištole je posebej zanimiv artilerijski model s podaljšano cevjo in kapitom, izdelan leta 1917. Med revolverji so tudi številni izdelki tovarne Gasser, od velikega Gasserja M 1870 do Rast Gasserja M 1898.

Revolver Rast-Gasser M 1898.

Kaliber: 8 mm

Št. nabojev: 8

Dolžina: 225 mm

Dolžina cevi: 114 mm

Teža: 0,85 kg

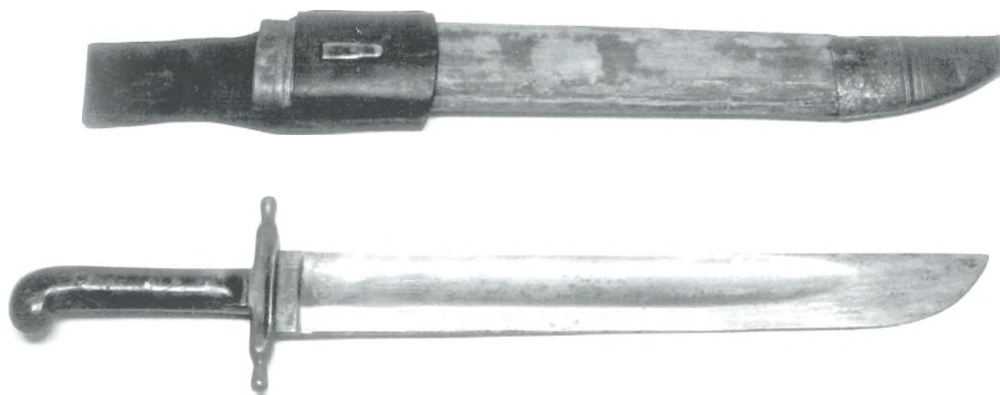
Med italijanskimi revolverji prevladujejo različne izpeljanke revolverja M 1889 – sistema Bodeo, po proizvajalcu, znanem kot Glisenti. Obstaja tudi z oznakami proizvajalca Tempini in Bernardelli. Od italijanskih pištol največji del sicer predstavljajo pištole tovarne Beretta, a so modeli iz obdobja prve svetovne vojne med njimi najredkejši. Na žalost v zbirki nimamo italijanske pištole Glisenti M 1910.

V Muzeju hranimo večjo skupino pištol belgijske tovarne FN (Fabrique Nationale d'Armes de Guerre) od modela 1900 do 1935. V prvi svetovni vojni so bili uporabljani Browning M 1900, Browning M 1906 in Browning M 1910. Vpliv slavnega konstruktorja J. Browninga je bil odločilen tudi za pištolo Colt M 1911. Na žalost v Muzeju hranimo le izpeljanke A1 iz leta 1926. V zbirki imamo tudi skupino francoskih pištol (npr. izdelki tovarne Mas) in revolverjev (npr. starejše revolverje sistema Lefauchaux do Lebel Mle 1892). Med revolverji velja omeniti model Nagant, po poreklu iz Belgije, ki ga je v izvedbi M 1891 in M 1895 uporabljala srbska in ruska vojska, ter posamezne primerke od Smith & Wessona in njegovih kopij do revolverjev tipa Bulldog in npr. Mauser M 1878, ki presegajo namen pričujoče predstavitev.

V zbirki orožja hranimo tudi nekaj pušk iz prve svetovne vojne. Glavne skupine so francoske puške modeli Mle 1907/15 (Continsouza, Delaunay, St. Etienne), Mle 1892 karabinka, italijanske puške Mannlicher Carcano mod. 1891 in mod. 1891 TS, izdelek tovarne v Brescii. Od avstro-ogrskih in nemških pušk velja omeniti Mannlicher M 1895, izdelek tovarne Steyr, puško Mauser M98 in Gew. 98, izdelek tovarne Simson & Co Suhl v letu 1916. Za večino navedenih pušk hranimo tudi pripadajočo municijo in bajonete v različnih izvedenkah in različne stopnje ohranjenosti.

Kot poseben ponos zbirke velja omeniti dobro ohranjeno brzostrelko italijanske proizvodnje Villar Perosa.

V zbirki hranimo večje število mitraljezov od Hotckissa M 1914, Maxima Mg 08 in Maxim Mg 08/15, mitraljez St. Etienne M 1907 do nekaj primerkov legendarnega mitraljeza Schwarzlose M 07/12.

Avstro-ogrski inženirski meč

Poleg omenjenih bajonetov je posebni del zbirke tudi hladno orožje, v sklopu katerega hranimo nekaj vojaških in uradniških sabelj, bojnih nožev ter avstro-ogrsko pionirska meča.

Če predstavitvi dodamo še skupino bomb, različne ostanke granat, municije, razne dele orožja, smo zelo povzeto in na kratko zajeli celotno zbirko. K zbirki sodijo še zaboji za municijo, ščitniki in ostali orožju pripadajoči elementi.

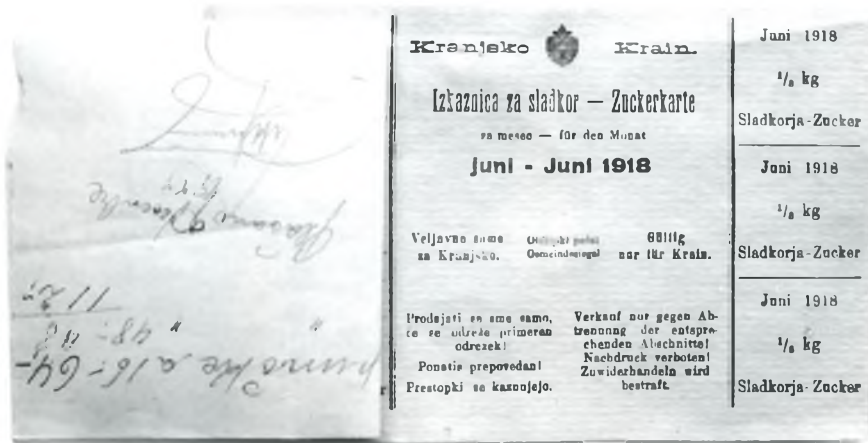
Izbor iz zbirke orožja in ostalih predmetov iz prve svetovne vojne je predstavljen na stalni razstavi in v katalogu Slovenci v 20. stoletju. Eden od mitraljezov Schwarzlose, ki so last Muzeja, pa je stalno razstavljen v Kobariškem muzeju.

Vojaška oprema

je raznovrstna zbirka predmetov, ki so jih med prvo svetovno vojno uporabljali vojaki, obsega pa predmete od posode in mila za britje ter identifikacijskih plošč do posameznih elementov osebne in skupinske opreme, kot so torbice za municijo, nahrbtniki, plinske maske ali strelski periskop. Sicer pa tudi za vojaško opremo velja, da je glavnina zbirke vezana na drugo svetovno vojno.

Razen osnovnih modelov avstro-ogrskih (M 1916) in italijanskih čelad (model Adrian in Farina), opasačev z različnimi pasnimi sponami in posameznih elementov osebne vojaške opreme (usnjeni ščitniki oz. »gamaše« itd), častniškega suknjiča, kape ..., v zbirki nimamo popolne avstro-ogrške vojaške uniforme. Morda bo zapis koga vzpodbudil, da nam pomaga zbirko izpopolniti.

Ob zaključku kratke predstavitve naj poleg posameznih spominskih izdelkov iz granat omenim še arhivsko gradivo (arhivska škatla št. 102 in 103) in muzejsko knjižnico, v kateri je kar lepo število naslovov knjig na temo prve svetovne vojne. Prispevek zaključujem s povabilom na ogled stalne zbirke in občasnih razstav Muzeja novejšo zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Izkaznica za sladkor za mesec junij 1918

OJ DOBERDOB, SLOVENSKIH FANTOV GROB ... Veličasten spomenik, ki ga danes ni več

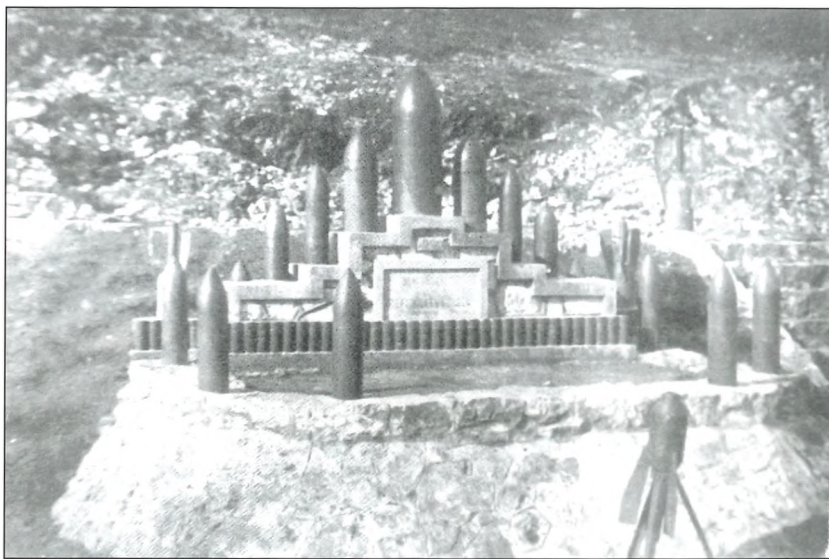
Vili Prinčič

Prva svetovna vojna je na Goriškem pustila veliko sledov, tako da še danes naletimo na ostanke vojaških objektov, raznih spomenikov, spominskih obeležij in vojaških pokopališč. Nekateri so urejeni, veliko pa jih je prepuščenih zobu časa in razpadanju. To velja zlasti za razne oblike obeležij, ki so jih postavili vojaki avstro-

veličastno obeležje. Kako je spomenik izgledal, nam pove fotografija, ki je bila posneta konec maja 1916, to se pravi le nekaj mesecev pred 6. soško ofenzivo in italijansko zasedbo Doberdobske planote in kraške zajede Dol. Spomenik med zaselkoma Palkišče in Vižintini se je do tedaj nahajal v zaledju avstrijske armade, ki je

branila doberdobski Kras. Branilcem planote je bil spomenik tudi namenjen. Iz preostanka spominske table in iz nekaterih dokumentov je ugotovljeno, da je na tabli pisalo: »DEM ANDENKEN DER GEFALLENEN HELDEN«, kar bi po naše pomenilo: V spomin na padle junake. Spomenik pa je bil postavljen maja 1916.

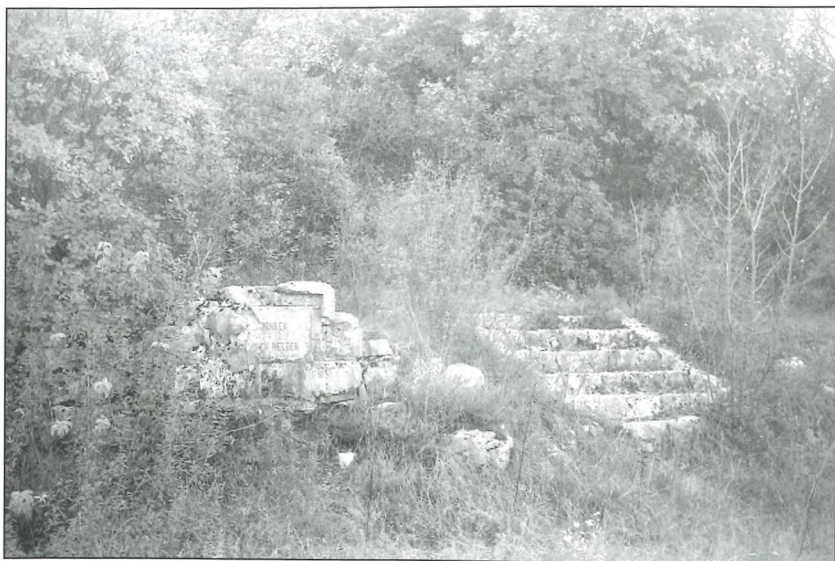
Ponarodela pesem pravi: Oj Doberdob, slovenskih fantov grob... Kar pogostoma se dogaja, da marsikateri nedeljski izletnik sprašuje domačine, kje je grob, ki ga opisuje pesem. Urejen spomenik v Dolu bi bržkone potešil njegovo radovednost. Takega kot je, pa je bolje, da ne vidijo!

Spomenik nekoč ...

ogrsko armade. Med obema vojnama so takratne italijanske oblasti skrbale za svoje spomenike in so celo postavljale nove, povsem zanemarile pa so obeležja svojih nekdanjih sovražnikov. Da so nekatera obstajala, izvemo le iz ohranjenih fotografskih posnetkov.

Eden takih primerov je bil nekdanji mogočen spomenik v zamejskem Dolu, nedaleč od glavne državne ceste Gorica-Trst. Danes nam ta spomenik nudi zelo žalostno podobo in le pazljivejši mimoidoči bo razumel, da je bila razvalina nekoč

... in danes.

FOTO ALBUM

Avstro-ogrski podčastniki, pripadniki avtomobilskih enot, pred službenim vozilom. Oboroženi so s podčastniškim bajonetom za puško Mannlicher M. 95 ter pištolo Mauser C. 96. (zbirka David Erik Pipan)

Skupina avstro-ogrskih častnikov s čeladami M. 16, pet jih je oboroženih s pištolami neznane tipa, v platnenih tokih, pritrjenih na leseno kopito. (zbirka David Erik Pipan)

sponzorji:

triglav

®

SALONIT ANHOVO

FOTO FANTASY

FOTOGRAFSKI IN DIGITALNI STUDIO

www.fotofantasy.si

NOVA GORICA

POSLOVNA STAVBA SKB
TOL. PUNTARJEV 4
TEL.: (05) 33 55 623

POSLOVNA STAVBA HIT
DELPINOVA 7 A
TEL.: (05) 33 33 020

MERCATOR CENTER
NOVA GORICA
INDUSTRIJSKA 6
TEL.: (05) 33 33 077

*Preslikave
in retuširanje
starih
fotografij.*

Kjer vaši spomini postanejo trajni!

MEBLO JOGI

PODJETJE ZA IZDELAVO IZDELKOV
ZA POČITEK IN SPANJE d.o.o.
NOVA GORICA

SEMENARNA - AGRARIA

OBLAK & BRŽAN

Koper - tržnica, Pristaniška 2

Šalara - obrtna cona

*Vinogradniki na Oslavju
od leta 1782*

AVTO inn d.o.o.

ul. Vinka Vodopivca 4, KROMBERK

David Brežigar
Za spomenikom 6, Solkan

**ZADRUŽNA BANKA
DOBERDOB in SOVODNJE**

www.bccdos.it

SEDEŽ

Doberdob (GO) - Rimska ul., 23
Tel.: (+39) 0481-784811 Faks 0481-78341

NOVA PODRUŽNICA

Gorica (GO) - Drevored 20. Septembra, 138

SAMO BANKOMAT

Tržič (Monfalcone) (GO) - Ul. Grado, 54
Večnamenski center in kinodvorane KINEMAX

PODRUŽNICE

Sovodnje (GO) - Prvomajska ul., 75
Tel.: (+39) 0481-882155 Faks 0481-882580

Ronke (GO) - Ul. G. d'Annunzio, 96/A
Tel.: (+39) 0481-474160 Fax 0481-474536

Štandrež (GO) - Kraška ul., 73/A
Tel.: (+39) 0481-520832 Fax 0481-521747

VAŠA DOMAČA BANKA, OD LETA 1908!
NA RAZPOLAGO ZA VSAKOVRSNE BANČNE USLUGE

- Tekoči računi in raznovrstne oblike naložb
- Investicijski in pokojninski skladi
- Bankomati in kreditne kartice
- Poslovanje preko Interneta

OBIŠČITE NAS, NE BO VAM ŽAL!

Različnost, naša moč.

